МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ НАУКИ І ОСВІТИ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

ДІАГНОСТИКА ПСИХОСЕНСОМОТОРНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ (ВІД НАРОДЖЕННЯ ДО ШКОЛИ)

Науково-методичний посібник для студентів закладів вищої освіти педагогічних і психологічних спеціальностей

Харків 2023

УДК 372.36

Упорядники:

Тельна О.А. - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної педагогігки і психології та інклюзивної освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Пєхарєва А.С. - кандидат психологічних наук, доцент, старший викладач кафедри спеціальної педагогігки і психології та інклюзивної освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Рецензент:

Калініна Т.С. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної педагогігки і психології та інклюзивної освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Яцинік А.В. – кандидат педагогічних наук, доцент, викладач кафедри спеціальної педагогігки і психології та інклюзивної освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Діагностика психосенсомоторного розвитку дітей (від народження до школи) : науково-методичний посібник для студентів закладів вищої освіти педагогічних і психологічних спеціальностей. Харків. 2023. 187с.

У науково-методичному посібнику зібрано й узагальнено досвід попередніх поколінь щодо питань психосенсомотороного розвитку дитини від народження до вступу в школу. Посібник містить перелік критеріїв та показників розвитку дитини, методи діагностики та оцінки рівнів психосенсомоторного розвитку дітей. У посібнику наведено анкети для оцінки та ключі до їх інтерпретації.

Методичний посібник адресовано здобувачам освіти спеціальності 016 Спеціальна освіта, а також можуть бути цікавими дефектологам, психологам, соціальним працівникам, педагогам-практикам медичних та освітніх закладів, батькам, широким верствам населення.

Розглянуто та рекомендовано на засіданні вченої ради факультету протокол № 5 від 2 травня 2023 р.

ЗМІСТ

Передмова……...3
Розділ І. Діагностика психосенсомоторного розвитку новонародженої дитини……7
1.1. Внутрішньоутробний психосенсомоторний розвиток дитини……...7
1.2. Основні характеристики періоду новонародженості ……...13
1.3. Шкали оцінки стану та поведінки новонародженого ……..17
Розділ ІІ. Діагностика психосенсомоторного розвитку дитини у перший рік життя ……..23
2.1. Характеристика немовлячого періоду розвитку дитини ……23
2.2. Методики діагностики психосенсомоторного розвитку дитини першого року життя .29
Розділ ІІІ. Діагностика психосенсомоторного розвитку дітей раннього (переддошкільного) віку ……..38
3.1. Характеристика розвитку дитини в ранньому (переддошкільному віці) …….38
3.2. Методики діагностики психосенсомоторного розвитку дітей у ранньому (переддошкільному) віці ……...41
Розділ ІV Загальний скринінг розвитку дитини від народження до вступу до школи……54
4.1. Анкети вікових категорій та стадій 3-ї редакції……....54
4.2 Бланки анкет та приклади заповнення……57
Розділ V. Діагностика психосенсомоторного розвитку дітей дошкільного віку……73
5.1. Характеристика вікового періоду дошкільного дитинства ……73
5.2. Методики діагностики психосенсомоторного розвитку дітей молодшого та середнього дошкільного віку ……81
5.3. Діагностика психосенсомоторного розвитку дітей старшого дошкільного віку ……104
Розділ. VI Діагностика готовності дитини до шкільного навчання ……135
6.1. Психосенсомоторна готовність дитини до школи ……135
6.2. Визначення ступеня шкільної зрілості ……136
6.3. Діагностика сформованості психологічних передумов оволодіння навчальною діяльністю ……146
6.4. Тести для перевірки рівня набутих знань і навичок перед школою ……152
Розділ VII Порушення роботи сенсорних систем у дітей……160
7.1 Що таке порушення сенсорної інтеграції?.....160
7.2 Особливості сприйняття дітей з порушеннями обробки сенсорної інформації……....161
7.3 Контрольний список питань для перевірки наявності порушень обробки сенсорної інформації: ознаки та симптоми дисфункції……...163
Післямова……182
Література для додаткового опрацювання ……183

ПЕРЕДМОВА

Наукове поняття «психосенсомоторний розвиток» є інтегративним, і для осягнення його суті необхідно мати розуміння феноменології всіх його складових.

Психіка (від дав.-гр. ψυχή,»порив вітру, дихання, душа» та лат. суфікс -іс) — сукупність усього, притаманного людському розуму: сприняття (когніція) та поведінка, свідоме та несвідоме, процеси мислення, уваги, пам'яті, вольової дії тощо [51].

Сенсорика (від лат. Sensorum – чутливий) – це сукупність здатностей і здібностей сприймання за допомогою органів відчуття: зору, слуху, нюху, дотику, смаку тощо [51].

Моторика (від лат. Motus – рухливий) – рухова активність організму [51]; охоплює загальну (макро) та спеціальну (мікро) моторику.

До загальної моторики відносять окремі та комбіновані рухи рук, ніг, тулуба, голови, ходу, поставу тощо.

Спеціальна моторика охоплює рухи кистей, пальців рук і ніг, очей, язика тощо.

Отже, під поняттям «психосенсомоторний розвиток» мається на увазі процес оволодіння індивіда способами інтелектуального, чуттєвого та рухового пізнання довколишнього світу й усвідомлення себе у ньому. Цей процес починається від народження й триває багато років; у декого не закінчується аж до старості, коли системи та функції організму людини, що його забезпечують, поступово втрачають ефективність і атрофуються.

Найінтенсивніше психосенсомоторний розвиток відбувається в перші роки життя дитини та в періоди дозрівання мозкових і репродуктивних функцій (ранній, дошкільний, молодший шкільний і середній шкільний вік) [25]. Конкретний чуттєвий, емоційний, інтелектуальний і моторний досвід, набутий індивідом у цей час, закладає підґрунтя на все подальше життя, формуючи світогляд, характер, звички, установки особистості [5]. Фактично,

це означає, що людина, котра в дитинстві була обмеженою у чуттєвому пізнанні довколишнього світу, маніпуляціях із предметним середовищем, руховій активності, інтелектуальних діях, в дорослому віці стикатиметься з проблемами більш серйозного порядку: матиме труднощі в формуванні уявлень, у виконанні мисленнєвих операцій, у соціалізації та комунікації з іншими людьми.

З огляду на це, проблема своєчасної діагностики перебігу психосенсомоторного розвитку дітей від народження до школи набуває першочергового значення. Особливо ж актуальною вона стає у сучасних умовах розвитку української освіти, коли десятки тисяч малюків вимушено перебувають у незвичних для себе, часто некомфортних і несприятливих психосенсомоторному розвитку обставинах, спричинених воєнними діями, евакуацією родини, руйнуванням житла, загибеллю чи пораненням близьких і рідних людей. Не варто також забувати про велику кількість дітей, які опинилися на окупованій території або були силоміць вивезені з рідних домівок та / чи позбавлені батьківського піклування, або отримали фізичні ушкодження. Внаслідок пережитого стресу та психотравматичного досвіду, їхній розвиток може піти аномальним шляхом і потребуватиме психолого-педагогічної корекції.

Діагностика – процес з'ясування наявного рівня розвитку та сформованості певних процесів, знань, умінь і навичок дитини [9].

Педагоги, разом із психологами та батьками дитини, можуть і мусять використовувати у своїй роботі стандартизовані діагностичні методики оцінки психосенсомоторного розвитку дитини, що дозволить проводити своєчасний моніторинг перебігу всіх аспектів її розвитку та вчасно звернути увагу на проблемні аспекти, допомагаючи запобігти появі серйозних порушень у психічному, сенсорному, моторному розвитку малюка.

Під час підготовки та проведення діагностичних заходів слід знати та виконувати такі вимоги до організації обстеження:

- проводиться фахівцем;

- має чітко сформульовану мету та завдання;
- проводиться за визначеною процедурою із застосуванням стандартизованих методик;
- узгоджене з усіма зацікавленими особами;
- результати піддаються кількісному і якісному аналізу та фіксуються документально;
- має чітко сформульований висновок і педагогічні рекомендації;
- відповідає принципам етичності та конфіденційності [17].

Фахова діагностика психосенсомоторного розвитку дітей раннього та дошкільного віку передбачає проходження таких етапів:

1. загальні відомості про дитину (ім’я та прізвище, дата народження, стать, медичний діагноз, соціальний статус тощо);
2. фізичні показники (зріст, вага, окружність голови та грудної клітини);
3. показники психосенсомоторного розвитку (за стандартизованою методикою);
4. спостереження за поведінкою дитини у звичному для неї середовищі;
5. коментарі та зауваження батьків або осіб, які їх замінюють;
6. примітки;
7. висновок.

Окрім того слід пам’ятати, що методи психолого-педагогічної діагностики рівня психосенсомоторного розвитку мають відповідати віковим і індивідуальним особистісним можливостям дитини. Стимульний матеріал тестових методик мусить базуватися на провідній діяльності дитини певного вікового періоду. Неможна забувати, що за умови значного загального недорозвинення дитині необхідно запропонувати діагностичну методику, що відповідає попередньому віковому етапу. Цей факт обов’язково фіксується документально у протоколі обстеження.

Також у процесі підготовки до діагностики психосенсомоторного розвитку дітей варто брати до уваги, що тестова методика буде більш результативною, якщо враховуватиме особистісні вподобання та зацікавлення дитини, тому з метою отримання об’єктивних даних педагогу необхідно бути готовим оцінити вміння і навички дитини у різних видах діяльності [28].

Отже, в цьому посібнику подано в стислій формі основні теоретичні відомості про особливості кожного вікового періоду розвитку дитини від народження до школи; охарактеризовано особливості провідної діяльності малюків і перебігу вікових криз; наведено найвідоміші стандартизовані методики діагностики різних аспектів психосенсомоторного розвитку кожного вікового періоду та пояснено, як проводити діагностичне обстеження й аналізувати його результати. Наприкінці розміщено перелік наукових джерел, які можуть бути корисними для додаткового опрацювання інформації, розміщеної у розділах методичних рекомендацій.

РОЗДІЛ І
ДІАГНОСТИКА ПСИХОСЕНСОМОТОРНОГО РОЗВИТКУ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ

1.1. Пренатальний психосенсомоторний розвиток дитини

Пренатальний розвиток - дородовий, утробний розвиток індивіда, під час якого відбувається розгортання успадкованого ним потенціалу.

Особливості його зумовлюють характер розвитку на наступних етапах життя дитини і навіть дорослої людини.

Дозрівання майбутнього немовляти у пренатальному періоді відбувається в строго контрольованому середовищі - матці - і долає кілька послідовних етапів. Але навіть і в материнській утробі зовнішнє середовище впливає на його розвиток.

- ***Гермінальна фаза.*** Починається вона з моменту запліднення яйцеклітини і триває приблизно 2 тижні, протягом яких відбувається швидкий ріст і первинна диференціація клітин.
- ***Ембріональна фаза.*** Вона охоплює період від 2-х тижнів до 3-го місяця, коли відбувається структурний розвиток зародка. У цей час з'являються зовнішні ознаки людини (обличчя, вуха, очі, ніс), у зачатках кінцівок уже стає помітним поділ на відділи, формуються пальці, які спочатку з'єднані перетинкою. Починає розвиватися шкірна чутливість, зародок набуває здатності реагувати рухами на окремі подразники
- ***Фетальна фаза.*** Вона настає на третьому місяці від запліднення і триває до народження дитини. До кінця шостого місяця формуються усі нейрони головного мозку, очі стають чутливими до світла, появляється реакція на звук. Плід здатний здійснювати хапальні рухи, морщитися, водити очима, робити гримаси. Розвиваються органи слуху і нюху. У цей час він важить 0,8 кг, а довжина його становить 30,5 см.

Загальні тенденції пренатального розвитку:

- Розвиток іде від голови до ніг, від центру до периферії;
- Розвиток іде від загального до специфічного;
- З розвитком пов’язані процеси диференціації та інтеграції клітин;
- Загальний психічний розвиток в онтогенезі відбувається на основі безперервної взаємодії зовнішнього і внутрішнього;
- Сенсорна психіка наприкінці пренатального періоду є нерозривною єдністю природного і соціального;

Критичні періоди – стан підвищеного поділу клітин і формування органів [13].

Протягом пренатального періоду всі життєві потреби плода забезпечує організм матері, який здійснює його зв'язок із зовнішнім середовищем.

Нервова система зародка формується з 3-4 тижня внутрішньоутробного життя, розвивається протягом всього наступного внутрішньоутробного періоду. Незважаючи на те, що нервова система виникає дуже рано, головний мозок розвиватиметься протягом багатьох років після народження дитини. Але центральна нервова система починає функціонувати вже у материнському організмі.

Встановлено, що вестибулярна система починає працювати в утробі матері вже через два дні після початку серцевої діяльності. Настільки ранній термін свідчить про те, як багато часу потрібно вестибулярній системі, щоб підготуватися до виконання своєї функціїВестибулярна система знаходиться у внутрішньому вусі. Разом з іншими органами почуттів зору, вона повідомляє нам як ми рухаємося: швидко чи повільно, вперед або назад, вгору або вниз, вправо або вліво або не рухаємося зовсім. Вестибулярна система допомагає дитині зберігати вертикальне положення і властиве тільки людині прямоходіння [33].

У період 14-24 тижнів починають функціонувати смакова, пропріоцептивна, тактильна, вестибулярна система.

Формування та розвиток органу слуху людини починається з перших тижнів життя плода: освіта слухової ямки відбувається на 3-му тижні внутрішньоутробного життя, до 5-го тижня внутрішнє вухо представляє слухову бульбашку і починає формуватися зовнішнє вухо, до 8-го тижня внутрішнє вухо представлено одним завитком елементів спірального органу (закладання равлика); з 11-го по 13-й тиждень у внутрішньому вусі з'являються два завитки, формуються лабіринт і рецептори равлика, до 20-го тижня внутрішнє вухо і равлик досягають розмірів, характерних для дорослої людини, закінчується окостеніння молоточка і ковадла, починається окостеніння; до 30-го тижня процес морфологічної диференціації равлика закінчується. До 37-го тижня внутрішньоутробного розвитку відбувається пневматизація структур скроневої кістки (соскоподібний відросток) та барабанної порожнини [33].

До цього моменту в основному сформовані стволомозкові структури мозку. Однак завершення процесів їх дозрівання та підвищення ефективності нервової передачі продовжується до трирічного віку дитини. Тривалим є процес розвитку синаптичних зв'язків між нейронами, мієлінізації волокон, збільшення числа дендритних відростків, підвищення ефективності синаптичної передачі і т.д. До 28-го тижня внутрішньоутробного розвитку мієлінізовано близько 50% волокон, до 38-го тижня - близько 80%, загальна кількість волокон слухового нерва наближається до показників дорослого. З 5-го місяця внутрішньоутробного життя до періоду дорослості поверхня скроневої кори людини збільшується більш ніж у 17 разів. Різка зміна її розмірів спостерігається в період 8-9 місяців внутрішньоутробного розвитку. Звуки інтенсивністю понад 80 дБ та частотою до 300 Гц здатні проникати в матку. Дитина пренатально вже підготовлена до сприйняття інтонаційного контуру, наголосів, ритміки. Припускають, що здатністю плоду чути шуми материнського організму та її голос пояснюється впізнавання материнського голосу у перші години життя немовляти. Новонароджені у віці двох-трьох днів здатні вибірково реагувати

на ритміку материнської мови та ритмовий ряд рідної для матері мови. Голос матері та прості тексти, вимовлені нею в останньому періоді вагітності, впізнаються немовлям. Новонароджені у віці двох-трьох днів здатні вибірково реагувати на ритміку материнської мови та ритмовий ряд рідної для матері мови. Голос матері та прості тексти, вимовлені нею в останньому періоді вагітності, впізнаються немовлям. Новонароджені у віці двох-трьох днів здатні вибірково реагувати на ритміку материнської мови та ритмовий ряд рідної для матері мови. Голос матері та прості тексти, вимовлені нею в останньому періоді вагітності, впізнаються немовлям [33].

Зорова сенсорна система розвивається пізніше – до 26 тижнів. Але рухи очей відзначаються у 16 тижнів, у 17 тижнів з'являється миготливий рефлекс, внутрішньоутробно дитина щурит очі, а з 6 місяців реагує на освітлення стінки живота матері помаранчевим світлом (зажмурюється, відвертає головку). У зв'язку з відсутністю конкретної інформації для зору розвивається лише відчуття кольору, сприйняття контуру та іншої зорової інформації є завданням наступного, позаутробного періоду[33].

Сучасні дослідження пренатального розвитку та психології вагітності підтверджують можливість переживання дитиною емоційного стану матері двома рядами фактів. Починаючи з 22 тижнів відзначаються рухові та емоційно-виразні реакції дитини на позитивні та негативні стимули смакової, тактильної та слухової чутливості. У 26—28 тижнів зареєстровані мімічні прояви, схожі на вирази фундаментальних емоцій (радість, подив, страх, гнів — за даними внутрішньоутробних кіно- та фотозйомок і передчасно народжених дітей). На розвиток нервової системи та особливостей емоційної сфери дитини впливає емоційний стан матері саме у другому та третьому триместрах, насамперед наявність стресів, стійкого стану тривоги та депресивних епізодів. Дослідження показують, що в цей час у дитини можуть формуватися переваги до певних видів звукової стимуляції: голосу матері, характеристик її рідної мови і більш певних стимулів – наприклад, мелодій,

віршів, казок тощо. Також приблизно у цей час формується смакова вибірковість до особливостей їжі регіону, де є мати дитини [33].

Рухи плоду в організмі матері визначаються діяльністю нервової системи, що розвивається. Виражені ковтальні та хапальні рухи, рухливі кінцівки. Хапальний ефект вперше проявляється у віці 11,5 тижнів внутрішньоутробного життя. Поведінка в ембріональний період складається з генетично закладених інстинктивних рухів. На ранніх стадіях ембріогенезу з допомогою спонтанної активності мотонейронів відбувається періодичне нерефлекторне скорочення соматичної мускулатури. В результаті здійснюється підготовка ефекторів до роботи, яка зможе здійснитися після досягнення певного ступеня зрілості центральної нервової системи. На цих етапах зародки не диференціюють подразники і відповідають ними генералізовано, підвищуючи чи знижуючи загальний рівень рухливості незалежно від показників стимулів.

У міру дозрівання зародка спостерігається зміна здатності відповідати підвищенням рухової активності у відповідь вплив несприятливих чинників. В результаті розвитку центральної нервової системи, сенсорної та рухової сфер, ембріон починає диференційовано відповідати тільки на значущі для нього подразники, і сила реакції залежить від сили стимуляції.

У 28-тижневого плода вже є мімічні реакції. Плід висловлює своє ставлення до смаку їжі, яку їсть мати. Гримаси невдоволення виникають на солоне та гірке, і, навпаки, солодке викликає у зародка вираз задоволення. Плід реагує особливим виразом обличчя на плач матері, крик, гнів [28, 33,42].

Тактильна система також формується внутрішньоутробно. У шкірі дитини формуються рецептори, що сприймають різні подразнення, вона "навчається" розпізнавати холод, тепло, дотик, біль. Число тактильних рецепторів досягає від 7 до 135 на квадратний сантиметр шкіри. Число нервових волокон, що йдуть від шкіри до спинного мозку перевищує півмільйона. Шкірні рецептори і вестибулярна система сприймають

інформацію, яка передається в мозок і обробляється їм. У подальшому, діти у яких підвищена чутливість шкіри не люблять одягатися і роздягатися, не переносять зіткнення відкритої шкіри з шерстю, не можуть ходити босоніж по траві, піску, камінчиках, часто дуже перебірливі в їжі. І, навпаки, діти зі зниженою чутливістю майже не сприйнятливі до болю, холоду, спеки, погано відчувають дистанцію в спілкуванні, часто натикаються на предмети, погано орієнтуються в часі і просторі. За всі ці особливості, як правило, відповідає не тільки шкіра, але і інші органи чуття.

Пропріоцептивна система (система кінестетичного сприйняття) формується також в утробі матері. На відміну від тактильної, кинестетическая інформація сприймається в глибині тіла: м'язами, сухожиллями, суглобами. Спочатку, стикаючись тільки з опором навколоплідних вод, він відчуває легке напруження м'язів, сухожиль і суглобів. після 4-го місяця він стикається зі стінками матки, рефлекторно відштовхується від них ручками і ніжками: досвід сприйняття тиску стає багатшим. Зі зростанням тіла простір навколо дитини звужується, він згортається, і тиск на тіло стає сильнішим. Найважливішим етапом формування кінестетичного сприйняття в утробі матері стає процес народження. Діти з порушенням цієї системи відчувають своє тіло недостатньо чітко, діти ж з підвищеною збудливістю відчувають себе занадто гостро. Їм не вистачає того порядку в головному мозку, який дозволяє швидко обробляти і розподіляти по відповідним відділам їх враження. Від правильної роботи цих всіх систем залежить розвиток дитини в цілому і чи буде він успішним в навчанні надалі.

Фахівці з проблем раннього розвитку мозку, довкілля та психічного здоров'я довели, що дитина відчуває негативні емоції матері, і вони впливають на неї найсильнішим чином. Основні характеристики мозку залежать як від спадковості, а й від якості контактів плоду з довкіллям. Якщо майбутня дитина була не бажана для матері, у період вагітності вона була

озлоблена або роздратована, то плід все це відчував. Гормони, що утворюються в організмі жінки, негативно впливали на дитину.

Функціонування сенсорного апарату та формування асоціативних зон мозку створюють основу для утворення стійкого ставлення до отримуваної інформації. На підставі реакцій новонародженого на стимули, які він отримував ще внутрішньоутробно, можна припустити, що у дитини в третьому триместрі формується **стійкий сенсорний образ світу** , що включає в себе та очікування його змін. Пренатально сенсорне середовище, що оточує дитину, сприймається нею як світ взагалі. Після народження він втрачає цю стимуляцію, що не вписується в його схеми упередження, в результаті дитина переживає емоційний дискомфорт. До народження в дитини немає потреби у контакті з матір'ю, т.к. немає розриву з цим середовищем, після народження така потреба з'являється – саме контакт із матір'ю ніби відновлює звичний світ дитини та її емоційний комфорт. Хоча основа для такої потреби формується ще пренатально [28,33].

Першою кризою людини є криза народження, під час якої відбувається серйозна її конфронтація зі смертю. Оскільки для подальшого життя людини має значення кожна деталь, що забезпечує пологову активність, тому психологічна підтримка матері на цьому відповідальному етапі є особливо важливою.

1.2. Основні характеристики періоду новонародженості

Період новонародженості починається з першого вдиху дитини та перев’язування пуповини й триває перші 3-4 тижні життя. Цей період характеризується незрілістю всіх органів і систем організму, особливо центральної нервової системи (ЦНС), а також цілою низкою функціональних, біохімічних і морфологічних змін, зумовлених переходом від внутрішньоутробного розвитку плода до зовнішнього життя дитини [10]. Організму новонародженої дитини властива велика лабільність водного

обміну. Потреба у воді в середньому складає 160-200 г/кг маси дитини на добу. Всі основні функції організму перебувають у стані нестійкої рівноваги; навіть незначне порушення умов навколишнього середовища може призвести до серйозних змін в організмі та деякі фізіологічні процеси легко переходять у патологічні. Тому новонароджені діти потребують особливих гігієнічних умов і ретельного спеціального догляду [31].

Для вікового періоду новонародженості характерною є наявність специфічних вроджених рефлексів. Первинна діагностика психомоторного розвитку дитини спирається на перевірку функціонування цих рефлексів. Норма розвитку також визначається періодом угасання та зникнення певних рефлексів під час переходу до немовлячого періоду [32].

Як відомо, сенсомоторні акти мають рефлекторну природу, тому аналіз динаміки розвитку та змін рефлексів може дати важливу діагностичну інформацію, що буде корисною для з'ясування особливостей перебігу процесу зростання та розвитку немовляти. Р. Крайг наводить таку таблицю розвитку рефлексів новонародженої дитини [28].

Таблиця 1.1

Рефлекси новонароджених

Назва	Короткий опис	Час зникнення
Рефлекс Моро	Вроджена вестибулярна реакція на лінійне прискорення, спричинена струсом голови дитини. Моро викликав цей рефлекс, ударяючи двома руками по подушці, на якій лежала голова дитини. При цьому обидві руки дитини, напівзігнуті в ліктях, розсуваються, а пальці розгинаються. Реакція ніг виявляється менш виразно. Потім кінцівки повертаються в початкове положення. Виникає враження, ніби малюк намагається вхопити (чи вхопитися) за щось або когось. Висловлювалися думки, що рефлекс Моро є одним із доказів походження людини від мавпи, дитинчата якої, коли їм загрожувало падіння, чіплялися за шерсть матері, підвищуючи цим свої шанси на виживання.	Зазвичай наприкінці 4-го місяця
Шийно-тонічний рефлекс	Виявляється тоді, коли голову дитини, яка лежить на спині, швидко повернути вбік. Немовля реагує на це витягуванням руки й ноги з того боку тіла, куди повернута його голова, і одночасним згинанням протилежних руки й ноги, що	Зазвичай наприкінці 4-го місяця

	скидається на позу фехтувальника.	
Рефлекс крокування	Цей рефлекс можна викликати, якщо взяти новонародженого за тулуб двома руками і утримувати вертикально над столом так, щоб його ступні спиралися на тверду поверхню. Стоячи таким чином дитина згинає одну ногу в коліні та в тазостегновому суглобі і, якщо допомогти їй перемістити тулуб за рухом цієї ноги, просуває його вперед і донизу,»крокує». Чергування таких рухів із різних ніг, що викликається легким погойдуванням дитини з боку в бік із одночасним переміщенням її тулуба вперед, створює ілюзію крокування.	Зазвичай після 2-3-х місяців
Хапальний рефлекс	Малюк стискає пальці руки навколо будь-якого предмета, наприклад навколо пальця дорослого чи олівця, якщо ним доторкнутися до його долоні. Деякі діти хапаються так міцно, що їх цілу хвилину можна тримати у повітрі.	Зазвичай наприкінці 5-го місяця
Рефлекс опори	Схожий на рефлекс крокування. Коли підошви ніг дитини торкаються краю стола, вона намагається встати на нього.	Наприкінці 2-го місяця
Рефлекс Бабкіна	У відповідь на тиск на долоню та передпліччя дитина роззявляє рота, повертає голову в бік подразника та заплющує очі.	Зазвичай наприкінці 4-го місяця
Хапальний рефлекс стопи	Якщо злегка натиснути пальцями на передню частину підошви, в дитини відбудеться тонічне згинання пальців стопи.	Наприкінці 9-го місяця
Рефлекс Бабінського	Якщо підошовну поверхню ступні дитини погладжувати від п'ятки до пальців, спостерігається тильне згинання великого пальця стопи і підошовне згинання всіх інших пальців.	Наприкінці 6-го місяця
Рефлекс»пошуку грудей»	Якщо доторкнутися до щоки дитини, вона повертається в напрямку подразника та роззявляє рота, неначе шукаючи пипку материної груді.	Зазвичай після 3-4-го місяця
Смоктальний рефлекс	Якщо покласти дитині до рота палець, вона почне його смоктати, роблячи ритмічні смоктальні рухи.	Зазвичай у 6 місяців
Плавальний рефлекс	Дитина намагається виконувати координовані плавальні рухи, якщо її помістити у воду животом донизу.	Угасає за відсутності тренувань
Рефлекс»з очей на шию»	Якщо тримати дитину вертикально, не притримуючи голову ззаду, то при освітленні очей її голова швидким рухом відкидається назад.	Після 6 місяців

Зіничний рефлекс	Зіниці дитини на яскравому світлі та під час засинання звужуються, а в темряві та при пробудженні розширюються.	Зберігається протягом усього життя

Також, проводячи оцінку рівня психосенсомоторного розвитку дітей, важливо знати, коли у них сформувалися базові перцептивні та моторні навички. Цю інформацію можуть надати батьки, яким радять вести щоденник розвитку новонародженої дитини, в якому варто позначати час зникнення рефлексів новонародженості та появи знакових для розвитку немовляти здатностей (таких, скажімо, як усмішка, зоровий контакт, тримання голови, розрізнення кольорів, диференціація звуків, упізнавання зорового / слухового образу тощо).

Таблиця 1.2.

Вік формування деяких сенсомоторних навичок

Показник	Термін формування
Показники моторики	
Вертикально утримує голову	3 міс.
Добре повзає	7 міс.
Самостійно сідає, сидить, лягає	8-9 міс.
Самостійно ходить (без опори)	12 міс.
Показники сенсорики	
Спостереження	1 міс.
Зосередження	2 міс.
Тривале спостереження	2-3 міс.
Зорове диференціювання	4-5 міс.
Зосередження у вертикальному положенні	3 міс.

Важливою складовою психосенсомоторного розвитку дитини є фізична сфера, тому після пологів у немовляти вимірюють основні антропологічні та фізіологічні показники. Суттєві відхилення від середніх значень можуть

свідчити про велику ймовірність наявності чи можливого виникнення патологій, які, в свою чергу, негативно впливатимуть на психосенсомоторний розвиток дитини.

Таблиця 1.3

Основні антропометричні та фізіологічні показники дитини (від народження до 3 місяців)

Вік	Окружність голови (см.)				Зріст (см.)		Вага (г)	
	Мінім.	Серед.	максим.	пог*	м	д	М	д
0 міс.	33,0	35,3	37,5	0	51,6	51,0	3518	3418
1 міс.	35,0	37,2	39,5	1,9	55,3	54,4	4256	4086
2 міс.	37,4	39,2	41,5	2.0	58,8	57,9	5324	5166
3 міс.	38,7	40,4	43,2	1,2	62,0	60,0	6242	5814

1.3. Шкали оцінки стану та поведінки новонародженого

Шкала Апгар – це система швидкої оцінки стану новонародженого для з'ясування необхідності екстреної медичної допомоги. Цю шкалу запропонувала використовувати американська лікарка-анестезіолог Вірджинія Апгар у 1952 році.

Для більш зручного запам'ятовування показників Вірджинія Апгар розробила систему, де кожна літера її прізвища (APGAR)означала вимірюваний показник:

- A (appearance) – колір шкіри;
- P (pulse) – пульс;
- G (grimace) – гримаси;
- A (activity) – активність руху, тонус м'язів;
- R (respiration) – дихальні рухи, рефлекторна збудливість.

Шкала Апгар передбачає сумарний аналіз п'яти критеріїв: кольору шкірного покриву, частоти серцебиття, рефлекторної збудливості (гримаси, кашель), м'язовий тонус (рухові реакції), характер дихання. Кожен із показників оцінюється цілими числами в балах від 0 до 2 включно. Таким

чином, загальний результат оцінки може являти собою суму в діапазоні від 0 до 10.

Бали, отримані за шкалою Апгар, дають кількісну оцінку та узагальнюють реакцію новонародженої дитини на позаматкове середовище та в деяких випадках свідчать про необхідність реанімації. (відновлення різко порушених або втрачених життєво важливих функцій організму - заходи, спрямовані на відновлення серцевих скорочень і дихання). Кожному з п'яти ознак присвоюється значення 0, або 1, або 2. Потім п'ять значень підсумовуються, і результат є оцінкою за шкалою Апгар.

Діагностика за шкалою Апгар мусить проводитися на 1-й та 5-й хвилинах після народження. Якщо сума балів на 5-й хвилині життя буде меншою за 7, додаткові виміри необхідно проводити кожні 5 хвилин упродовж наступних 20 хвилин.

У більшості новонароджених стан через 1 хвилину після народження за шкалою Апгар оцінюється в 7-8 балів, а через 5 хвилин оцінка здорового малюка досягає 8-10. Тільки у 15% новонароджених загальний стан у першу хвилину життя оцінюється в 10 балів. Стан дітей, які набирають від 7 до 10 балів, вважається гарним або чудовим, їм потрібен лише звичайний догляд. Оцінка за шкалою Апгар при народженні у 0-3 бали (пульс менше 100 ударів/хв., що сповільнюється, відсутність дихання або його зміни, шкіра бліда, м'язова атонія) відповідає важкій асфіксії (відсутності кисню). Оцінка через 1 хвилину після народження в 4-6 балів (несталі дихання, частота серцебиття 100 уд. / хв. І більше, знижений м'язовий тонус, слабка відповідь на подразнення) відповідає асфіксії середнього ступеня. Такій дитині можуть знадобитися лише деякі реанімаційні процедури. Якщо оцінка через 5 хвилин після народження становить 6 балів і нижче, необхідно проводити інтенсивну терапію або продовжувати реанімаційні заходи.

Сподіватися на сприятливий прогноз при низькій оцінці за шкалою Апгар дозволяє позитивна динаміка стану малюка, тобто якщо до 5-й хвилини малюк впевнено додає собі 1-2 бали. У немовлят, які мають низьку

оцінку за цією шкалою, підвищена вірогідність того, що надалі їм знадобиться регулярне лікарське спостереження, а можливо - і лікування у невролога. Однак, нещодавні показники свідчать, що більшість таких дітей виростають цілком здоровими, якщо родина зуміє забезпечити їм сприятливі умови життя та психосенсомоторного розвитку.

Критерії оцінки за шкалою Апгар	0 балів	1 бал	2 бали
Забарвлення шкірного покриву	Блідість або ціаноз (синюшність забарвлення)	Рожеве забарвлення тіла і синюшне забарвлення кінцівок (акроціаноз)	Рожеве забарвлення всього тіла та кінцівок
Частота серцебиття за 1 хвилину	Пульс відсутній	<100	> 100
Рефлекторна збудливість (реакція на введення носового катетера)	Не реагує	Реакція слабко виражена (гримаса, рух)	Реакція у вигляді руху, кашлю, чихання, гучного крику
М'язовий тонус	Відсутній, кінцівки звисають	Знижений, незначне згинання кінцівок	Виражені активні рухи
Дихання	Відсутнє	Нерегулярне, крик слабкий	Нормальне, крик гучний

Низька оцінка за шкалою Апгар зазвичай буває пов'язаною із тим, що немовля відчуває дефіцит кисню, тобто перебуває в стані гіпоксії, причому це може бути як стан хронічної гіпоксії, що сформувалась іще в період вагітності матері, так і стан гострої гіпоксії - кисневе голодування, що виникло під час пологів. Причинами хронічної гіпоксії, як правило, є різні патології вагітності й, можливо, розлади розвитку, а причинами гострої гіпоксії - різні ускладнення пологів. У недоношених малюків оцінка за шкалою Апгар, як правило, нижча, ніж у доношених.

Лікар-педіатр оцінює стан дитини після народження. Зазвичай професіоналу для цього потрібно 40-60 секунд, для цього в його арсеналі є маса елементарних, але інформативних прийомів. Існує чіткий алгоритм,

якого дотримується лікар, виявивши ті чи інші результати. Дихання, серцебиття і колір шкірних покривів є провідними показниками.

Оцінка дихання

Можливі варіанти оцінки і подальші дії:

- Відсутність дихання - починають штучну вентиляцію легенів (ШВЛ). Для цього в умовах пологового блоку використовують так званий»мішок Амбу": до носика і рота дитини прикладається маска, через яку за допомогою гумового мішка нагнітають повітря в легені. При необхідності дитини переносять у відділення реанімації, там підключають до апарату штучного дихання;
- Самостійне, але неадекватне дихання (судомне або нерегулярне, поверхневе) - починають штучну вентиляцію легень;
- Самостійне регулярне дихання - оцінюють частоту серцевих скорочень.

Оцінка частоти серцевих скорочень

Визначають частоту серцевих скорочень за 6 секунд, використовуючи один із трьох методів:

1. Вислуховування;

- Пальпація верхівкового поштовху (лікар промацує грудну клітку немовляти на предмет визначення серцебиття);
- Пальпація (промацування) пульсу на сонних, стегнових або пупковій артерії (за пульсації пуповини).

2. Помноживши значення частоти серцевих скорочень (ЧСС) за 6 секунд на 10, отримують частоту серцевих скорочень на хвилину.

3. Можливі варіанти оцінки і подальші дії;

- ЧСС менше 100 ударів в 1 хвилину - проводиться масочний штучна вентиляція легенів 100%-ним киснем до відновлення нормальної ЧСС.
- ЧСС більше 100 ударів в 1 хвилину – перейти до оцінки колір шкірних покривів.

Оцінка кольору шкірних покривів

Можливі варіанти оцінки і подальші дії:

1. повністю рожеві або рожеві з ціанозом (синім відтінком) кистей і стоп - спостерігають за станом малюка. Якщо все нормально - дитину прикладають до грудей матері;

2. синюшна шкіра і видимі слизові оболонки - проводять інгаляцію 100%-ним киснем через лицьову маску до зникнення синюшності,

Іноді низькі бали, отримані малюком за шкалою Апгар, викликають невиправдане занепокоєння за майбутнє дитини. Будь ласка, не забувайте, що шкала Апгар - це не оцінка розвитку та стану новонародженого в цілому і, тим більше, не оцінка його інтелектуального потенціалу Основне її призначення - тільки визначення стану малюка відразу після пологів і з'ясування необхідності екстреної медичної допомоги.

Шкала Бразелтона.

Оцінювання поведінки новонародженого

Складніший і більш трудомісткий, аніж шкала Апгар, тест Бразелтона, розроблений дитячим лікарем Т. Беррі Бразелтоном, багато фахівців вважають надійнішим для передбачення майбутнього розвитку новонародженої дитини. Тридцятихвилинний тест, який часто розтягується на декілька днів, із використанням різноманітних подразників (дзвіночків, кольорів, форм, брязкалець, вогників) перевіряє, як новонароджений реагує на подразники та пристосовується до свого оточення. Аналізуються 4 типи можливої поведінки:

- інтерактивний (як дитина спілкується з людьми, включно з її активністю та захисною реакцією);
- моторний (включно з рефлексами та м'язовим тонусом);
- контроль фізіологічного стану (як швидко дитина здатна заспокоїтися самостійно чи із сторонньою допомогою, після того як була виведена з рівноваги);
- реакція на стрес (у тому числі, на переляк).

Підраховуючи бали, враховують не усереднену реакцію дитини, продемонстровану в ході проведення тесту, а її найкращий результат, тому людина, котра проводить обстеження, докладає максимум зусиль (часто, заручившись допомогою матері), щоб домогтися від новонародженого всього, на що він здатний. У більшості випадків цей тест застосовують лише тоді, коли підозрюють наявність певної проблеми, наприклад, якщо немовля має низьку вагу чи виявляє ознаки будь-якого нервового розладу.

РОЗДІЛ ІІ
ДІАГНОСТИКА СЕНСОМОТОРНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ ПЕРШОГО РОКУ ЖИТТЯ

2.1. Характеристика немовлячого періоду розвитку дитини

Активному розвиткові психіки немовляти сприяє швидке фізичне зростання. Зріст здорової дитини за перший рік її життя збільшується приблизно в 1,5 рази, а вага становить майже 9-10 кг. Немовля відрізняється від дорослого пропорціями тіла. Має порівняно велику голову, що становить 1/4 всього тіла (у дорослого 1/8), короткі ніжки, що становлять приблизно 1/3 всієї довжини тіла. Ріжуться молочні зуби [45].

У немовлят інтенсивно розвивається нервова система. Вага мозку до кінця першого року життя досягає 850-900 г. Швидко розвиваються аналізатори, зокрема, їх мозкові частини, встановлюються зв'язки між різними ділянками кори головного мозку, що відповідає збільшенню питомої ваги набутих реакцій у житті дитини. Специфічна реакція усмішки, що з’являється на обличчі немовляти, коли воно бачить матір, є показником того, що соціальна ситуація психічного розвитку дитини вже склалася. Цю соціальну ситуацію зв'язку дитини з дорослим Л.С. Виготський назвав соціальною ситуацією «МИ» [1]. Це свідчить про нерозривну єдність дитини та дорослого. Дитина нічого не може без дорослої людини. Життя та діяльність дитини в перший рік життя неначе вплетені в життя та діяльність дорослих, які за нею доглядають. Тож, і ситуація комфорту та психосенсомоторного розвитку малюка в цей період залежать від дорослої людини.

Далі наведемо вікові характеристики появи основних психосенсомоторних реакцій у дитини першого року життя.

Таблиця 2. 1

Вікова відповідність появи рухових реакцій

Час появи рухів	**Характеристика моторних дій**
1 місяць	Піднімає підборіддя
2 місяці	Піднімає груди
3-ій місяць	Тягнеться за предметом, але як правило промахується; добре контролює рухи та положення голови
4-ий місяць	Сидить з підтримкою; спирається на руки в положенні лежачи на животі
5-6 місяців	Хапає рукою предмети; Сформована зорово-моторна координація (може точно доторкнутися до предмета під контролем зору, може тривалий час утримувати іграшку в руці).
7 місяців	Сидить без підтримки
8 місяців	Сідає без сторонньої допомоги
9 місяців	Стоїть з підтримкою, повзає на животі
10 місяців	Повзає, спираючись на руки та коліна; ходить, тримаючись двома руками
11 місяців	Стоїть без підтримки
12 місяців	Ходить, тримаючись однією рукою

Таблиця 2.2

Вікова відповідність появи сенсорних реакцій

1 міс.	Дитина дивиться на маму, коли та з нею розмовляє, при цьому роззявляє і закриває рот, простежує горизонтальний рух об'єкта від середини поля зору.
1,5 міс.	стежить за людиною яка рухається, простежує рух об'єкта від периферії до центру поля зору.
2 міс.	розвинені реакції очей: фіксація, конвергенція, фокусування.
3 міс.	повертає голову на звук, який чути на рівні вуха, розглядає руку, стежить

	за різноманітними рухами іграшки.
4 міс.	простежує невидиму траєкторію руху об'єкту, передбачає почергову появу об'єкта в певних частинах простору, реагує на зникнення об'єкта, локалізує звук.
5 міс.	Усміхається відображенню в дзеркалі.
6 міс.	перестає розглядати руку, розглядає іграшки, виявляє цікавість до нових яскравих речей, може мати улюблені іграшки, повертає голову на звук, який лунає нижче вуха, імітує почуті звуки.
7 міс.	повертає голову на звук, який чути над вухом, пристосовує власну позу, набуває зручної для спостереження позиції.
8 міс.	диференціює незнайомих, знаходить наполовину захований предмет, розглядає одночасно дві іграшки, переводячи погляд з однієї на іншу; дивується, якщо предмет зникає за бар'єром.
10 міс.	дивиться в куток за об'єктом, знаходить захований перед очима предмет, виймає цікаві речі з кишені дорослого, якщо бачила, як їх туди поклали.
12 міс.	повертається на звучання власного імені, диференціює тон голосу, виявляє цікавість до картинок у книзі.

Таблиця 2.3

Вікова відповідність появи маніпулятивних дій

3міс.	гра із вкладеним у руку предметом або з підвішеними іграшками, пильна увага до об'єктів, поява характерних рухів руками на вигляд брязкалець, розміщених у зоні безпосередньої досяжності
4 міс.	довільне захоплення предметів, неспецифічні маніпуляції з предметами, оральні контакти з об'єктами
6 міс.	бере другу іграшку, але кидає першу, очима контролює маніпуляції, все тягне до рота, любить грати з папером, шарудить предметами, утримує пляшечку, п'є з чашки, якщо її підносять до губ
7міс.	Перекладає предмет із руки в руку, утримує дві іграшки одночасно, бере другу іграшку, наявну з боку вільної руки; самостійно утримує іграшку при зоровому контролі за переміщенням інших об'єктів
8міс.	Бере другу іграшку, наявну з боку зайнятої руки, намагається дістати предмет з-за бар'єра, поміщеного в одній із половин поля зору, але використовує найближчу до бар'єра руку
10 міс.	Може взяти маленький предмет (пігулку, горошину), з'являються перші специфічні маніпуляції (катає м'яч, дзвонить дзвіночком, підтягує

	предмет, знімає кільця з пірамідки)
11 міс.	Складає іграшки чи інші предмети до кошика.
12 міс.	Дістає предмет з-за бар'єра, розміщеного в одній із половин поля зору, рухом руки, що перебуває далі від бар'єра; виявляє явну цікавість до книг, намагається гортати сторінки, дряпає картинки, майже не тягне предметів до рота, зате часто кидає їх на підлогу.

Варто відзначити, що за рахунок появи нових рухів дитина першого року життя отримує значний потенціал для подальшого розвитку пізнавальної сфери. Велику роль у цьому процесі відіграє розвиток сприйняття та дрібної моторики (пальців рук і ніг, губ, язика тощо). Сприймання має бути комплексним, тобто зоровим, слуховим, тактильним, нюховим і смаковим) Відповідно, не бажано обмежувати маніпулятивну діяльність немовляти з предметним середовищем, а радше навпаки, рекомендується зробити його якомога різноманітнішим, пропонуючи дитині контакт із об’єктами різного кольору, форми, розміру, фактури тощо. Але тут варто розуміти, що сенсомоторний досвід немовляти лише формується, і саме дорослі мусять подбати про безпеку та комфортність взаємодії дитини з довколишнім світом.

Таблиця 2.4.

Вікова відповідність появи різних способів взаємодії з дорослими

3 міс.	Дитина виявляє цікавість до свого оточення, впізнає матір, збуджується і передбачає процес приготування їжі для неї; можливі зорові й емоційні контакти з мамою.
4,5 міс.	Ініціює спілкування, диференціює ситуацію»формального спілкування», прислухається до мовлення, повертає голову на звуки людського голосу.
6 міс.	Простежує погляд дорослого, тягне руки, коли хоче, щоб її взяли на руки, збуджується, коли чує кроки, відзначаються перші спроби наслідування, розуміє жест» ручки-ручки».
7 міс.	Імітує дії й шуми, намагається привернути увагу покашлюванням і крехтанням, відгукується на ім'я, може грати в ігри з ідентичними ролями,

	стискає губи, коли не хоче їсти.
8 міс.	Хапає мамину руку і відштовхує її, якщо бачить, що мама збирається витерти ніс дитини, розуміє заборону, імітує звуки.
9 міс.	Ховає руки, якщо не хоче їх мити, полюбляє грати в хованки.
10 міс.	Тягне маму за одяг, вимагаючи до себе уваги, махає»до побачення», відповідає поглядом або рухом на запитання:»Де тато?», грає в ігри з неідентичними ролями, дуже ненадовго віддає іграшку.
11 міс.	Кидає іграшки, щоб їх підняли і дали їй знову, допомагає одягати себе
12 міс.	Володіє вказівним жестом, мотає головою, висловлюючи протест, вокалізує на початку і в кінці спільних дій

Тут слід зауважити, що наведені вище характеристики можуть формуватися з випередженням або затримкою в часі залежно від того, з якою інтенсивністю відбувається емоційно-діяльнісна взаємодія батьків із дитиною.

Таблиця 2.5

Вікова відповідність розвитку голосової активності

2-3 міс.	Виникнення перших спонтанних вокалізацій
2-4 міс.	Використання вокалізацій у розмові з дорослим
3-4 міс.	Гуління, розширення репертуару випадково вимовлених звуків:»а, е, ю, я, м, п, б, т, д,», поява звукосполучення»а-о-у»,»ю-а-а».
4-5 міс.	Вокалізації під час маніпуляцій із предметами, за необхідності привернути увагу
6 міс.	Лепет, звукосполучення типу»дай-дай-дай»,»та-та-та».
8 міс.	Псевдослова, що виражають ставлення дитини до подій
10 місяців	Поява вокалізацій у кінці і на початку дій; намагання висловити свої бажання за допомогою звуків.
12 місяців	Існування особливих слів-міток, зрозумілих лише дитині й матері: наприклад,»бах» – падіння,»Кахн» – пляшечка,»фа» – шапка; поява здатності довільно повторювати склади; може вимовити 2-3 слова, розуміє їх предметну співвіднесеність.

Також, варто пам’ятати, що протягом першого року життя дитина починає засвоювати перші моральні норми та перші заборони. З появою активного мовлення настає нова фаза в розвитку ситуативно-ділового спілкування. Під впливом розуміння мови ускладнюються дії з предметами. Збільшується кількість дій, виконуваних з одним предметом, дії набувають дедалі більшої цілеспрямованості. Відбувається засвоєння не тільки фізичних властивостей предметів, але і їх призначення, оволодіння найпростішими предметними діями [38].

Наприкінці першого року життя в поведінці дитини починають з'являтися негативні симптоми – упертість, настирливість, образливість, примхливість, агресивність, важковиховуваність.

За афективною поведінкою стоять назрілі протиріччя між новими потребами дитини і можливостями дій із предметами, а також колишніми стосунками з дорослими. Ці протиріччя свідчать про виникнення кризи першого року життя, що може відбуватися бурхливо чи відносно спокійно, в залежності від індивідуальних особливостей дитини та умов її виховання [45].

З одного боку, дитина прагне до емансипації від дорослого, але з іншого – вона ще не володіє способами дій із предметами. Тому звертається за допомогою до дорослого, тобто виникає необхідність більш інтенсивного спілкування з дорослим, співпраці з ним, спрямованого на засвоєння призначення предметів і суспільно вироблених способів поводження з ними. Виникнення нових, предметно опосередкованих відносин дитини з дорослими вимагає нових засобів – мовних. Перші слова автономної мови немовлят виконують функцію вказівних жестів, але не власне спілкування. Вони пов'язані з наочною ситуацією і не містять істинного значення, властивого мови дорослих. Тому автономна мова як новоутворення кризового періоду зникає, поступаючись місцем соціальної мови дорослих (Л. С. Вигодський).

Поява перших слів для позначення, вказівки на предмети і ситуації говорить про зародження перших чуттєвих узагальнень. Хоча у свідомості дитини домінує сприйняття, афективно заряджені образи й уявлення, наявні у пам'яті починають перебудовувати структуру свідомості і поведінки дитини. Попри ситуативність дій і реакцій дитини, її поведінка може бути керованою тепер не тільки тими подразниками, що перебувають у полі її безпосереднього сприйняття, але й уже сформованими образами та уявленнями – мотивуючими уявленнями. (за висловом Л.І. Божович) [34].

Прагнення маленької дитини до самостійності не завжди заохочується, а часто обмежується дорослими, хоча б з тієї причини, що існують предмети, небезпечні для життя малюка. Виникнення перших заборон і обмежень призводить до виникнення власного прагнення дитини як такого (К.Н.Поліванова) [34]. Відтепер дитина починає відчувати власний афект, виявляти власні бажання. У цей віковий період здатність ходити як спосіб пересування робиться надзвичайно привабливою, оскільки дозволяє досягти бажаного, а мова стає засобом утримання прагнення і його реалізації [34,35].

2.2. Методики діагностики психосенсомоторного розвитку дитини першого року життя

Методика Е. Фрухт

Наведена нижче методика допомагає з’ясувати особливості розвитку дитини у віці від 10 днів до 12 місяців за наступними категоріями:

1. зорові орієнтовні реакції;
2. слухові орієнтовні реакції;
3. емоції й соціальна поведінка;
4. рухи рук і дії з предметами;
5. загальні рухи;
6. розуміння мовлення;

7. активне мовлення;
8. навички та вміння.

Для кожного віку дається перелік категорій (від двох до семи) і опис реакцій, характерних для даного віку.

Діагностика розвитку здатності спілкування дитини з дорослими

Ситуація «Пасивний дорослий»

Мета: виявлення параметрів спілкування за мінімальної комунікативної активності дорослого.

У ситуації пасивності дорослого основне»комунікативне завдання» дитини полягає у тому, щоб привернути до себе увагу і спонукати до спілкування, тому тут найяскравіше виявляється ініціативність дитини.

Процедура проведення діагностичної проби. Дитина перебуває в ліжечку чи на сповивальному столі. Її потрібно розповити або одягти так, щоб одяг не стискував рухів. Дорослий стає або сідає поруч, повернувши обличчя до немовляти, але не дивиться в обличчя, роблячи вигляд, що його увага прикута до чогось іншого. Протягом 20-30 секунд він не вступає в спілкування з дитиною, не дивиться на неї, не посміхається і не розмовляє, вичікуючи, коли немовля проявить ініціативу. Поведінка дитини фіксується в протоколі. Якщо дитина відразу почала виявляти»комплекс пожвавлення» з наростаючою інтенсивністю (дедалі сильніше розмахуючи ручками, голосніше скрикуючи тощо), слід зазначити цей факт у протоколі і, не чекаючи закінчення 30-и секунд, відповісти на поклик немовляти усмішкою і ласкавими словами, тим самим переходячи до наступної діагностичної ситуації.

Можливі інші варіанти поведінки дитини. Буває, що дитина занадто зосереджена на своїх внутрішніх відчуттях або її увага прикута до чогось іншого, і вона не помічає дорослого. Тоді потрібно спробувати залучити її увагу рухом, голосом, покашлюванням (але не адресуватися до малюка особисто) і почекати певних дій з його боку після того, як він зверне увагу на

дорослого. Реєстрація поведінки дитини проводиться з цього моменту. Малюк може проявити невдоволення пасивністю дорослого – хмуритися, відвертатися, хникати. Тоді слід зафіксувати ці прояви в примітці, припинити пробу до закінчення 30-и секунд і вступити з дитиною в спілкування, заспокоїти. У цьому випадку ситуацію «Пасивний дорослий» можна повторити після ситуації «Чисте спілкування».

Ситуація «Чисте спілкування»

Мета: виявлення параметрів спілкування за умови комунікативної активності дорослого.

У цій ситуації основне» комунікативне завдання» дитини полягає в тому, щоб висловити ставлення до впливів дорослого, спонукати до вираження його ставлення до себе і тим самим продовжити спілкування. Тому тут виявляється здебільшого чутливість дитини до впливів дорослого, вміння чергувати ініціативність і відповідну поведінку.

Процедура проведення діагностичної проби. Проба «Чисте спілкування» являє собою чергування періодів активних впливів дорослого і пауз. У період активних впливів дорослий звертається до дитини з усмішкою, дивлячись їй у вічі, ласкаво називає на ім’я, вимовляє ніжні слова, спонукає усміхнутися, сказати» агу» тощо. Під час паузи дорослий сприймає відповідь дитини і очікує впливів з її боку.

Дитина перебуває в ліжечку або на сповивальному столі. Дорослий схиляється над нею, намагається зустрітися поглядом і протягом приблизно 15-и секунд, усміхаючись, ласкаво розмовляє з нею, хвалить, спонукає до спілкування. (Наприклад: «Михайлику, агу! Скажи, Михайлику агу»! Молодець, Михайлику, розумник, ось який хороший малюк!» Потім: «Це Михайлик у нас такий гарний, веселий, рум'яний? Які у Михайлика чудові оченята, які ручки, а які ніжки ! ось як ти добре вмієш ручками розмахувати, а як добре ніжками бігати»! ось так, ось так, який молодець!» і т.п.) промова дорослого повинна бути негучною, виразною, неквапливою, з паузами.

Поведінка дитини фіксується в протоколі. Це період активних впливів дорослого.

Потім дорослий робить паузу: злегка відсторонюється, з усмішкою дивиться на дитину. У період паузи також реєструється виразність компонентів комплексу пожвавлення. Чергування активних впливів і пауз слід здійснити кілька разів протягом 1-2 хвилин, фіксуючи в протоколі поведінку немовляти в кожен період. Тимчасові інтервали жорстко не задаються, адже темп спілкування у різних дітей може істотно відрізнятися.

Параметри спілкування	**Критерії оцінки**	**Бал**
Ініціативність (визначається в ситуації»Пасивний дорослий»)	Відсутня: дитина не виявляє цікавості до дорослого або пасивно вичікує звернення.	0
	Слабка: дитина одноразово виявляє»комплекс пожвавлення» (КП),потім відволікається і втрачає цікавість до дорослого.	1
	Середня: дитина епізодично виявляє КП, в проміжках відволікається.	2
	Висока: немовля багаторазово або безперервно виявляє КП, відволікання відсутні.	3
Чутливість до впливів дорослого (визначається в ситуаціях, а також при зіставленні комплексу	Відсутня: дитина ні в одній з ситуацій не виявляє КП у відповідь на впливи дорослого.	0
	Слабка: дитина одноразово виявляє КП, потім відволікається і втрачає цікавість до дорослого.	1

пожвавлення в обох ситуаціях)	Середня: дитина зрідка виявляє КП у відповідь на звернення дорослого, деякі впливи залишає без уваги.3	2
	Висока: дитина виявляє КП у відповідь на кожен вплив дорослого; інтенсивність КП у немовляти вище за пасивність дорослого, ніж у період впливу дорослого (дитина затихає при впливі дорослого і пожвавлюється під час кожної паузи); склад КП у дитини різний у різних ситуаціях спілкування.	3
Засоби спілкування (визначаються за характеристиками компонентів КП у всіх ситуаціях)	Відсутні: дитина ні в одній пробі не виявляє КП.	0
	Збіднілий репертуар комунікативних засобів: у складі КП у дитини стабільно відсутній 1 і більше компонентів у всіх 2 пробах.	1
	Недостатнє володіння засобами спілкування: у складі КП у дитини присутні всі 4 компоненти, по при цьому максимальне значення вираженості 1 або більше компонентів дорівнює 1 балу.	2
	Достатній рівень володіння засобами спілкування: у складі КП у дитини присутні всі 4 компоненти, але при цьому кожен компонент досягає вираженості не менше 2 балів.	3

На підставі даних первинного протоколу спостережень і у відповідності з наведеними вище показниками проводиться оцінка

параметрів спілкування, яка вноситься до висновку про рівень розвитку спілкування в дитини.

Ініціативність. Відсутність або низький рівень ініціативності у віці до 3-ох місяців вважається нормою, але після 3-ох місяців розглядається як затримка в розвитку спілкування. Зазвичай така затримка спостерігається за умови дефіциту спілкування, коли дорослі не виявляють чутливості до впливів дитини, не спілкуються з нею або вступають у спілкування рідко й лише за власною ініціативою.

Середній рівень ініціативності у немовляти, старшого за 3 місяці, може свідчити про недоліки в спілкуванні з близькими, перш за все про невисоку чутливість дорослих до проявів дитини.

Високий рівень ініціативності характерний для дитини, старшої за 3 місяців із сприятливим досвідом спілкування.

Чутливість. У здорової дитини за сприятливих умов виховання вже на другому місяці життя може відзначатися високий рівень чутливості до впливів дорослого. Однак у період становлення спілкування – до 2,5-3-ох місяців – у дитини можуть відзначатися низький і середній рівні чутливості. Відсутність чутливості до впливів дорослого у дитини, старшої за 1,5 місяця, може свідчити як про дефіцит спілкування, так і про патології ЦНС, отже, є показанням для звернення до невропатолога.

Низький рівень чутливості до впливів дорослого в цьому віці свідчить про затримку в розвитку спілкування.

Діагностика розвитку пізнавальної активності

Ситуація «Різні іграшки»

Мета: виявлення параметрів пізнавальної активності немовляти в ситуації вільного пошуку зовнішніх вражень.

У цій ситуації дитина може вибрати будь-який об'єкт для ознайомлення і продовжити пошук вражень, перемикаючись на інші предмети. При цьому

виявляються наявні можливості дитини актуалізувати пізнавальну активність.

Організація предметного середовища. Добираються чотири іграшки, що відрізняються за формою, кольором, фактурою, серед яких є іграшка із зображенням людського обличчя, наприклад, лялька, пірамідка з верхівкою у вигляді клоуна, машинка, м'яка іграшка – тварина, дзиґа, м'яч з візерунками. Іграшки не повинні бути надто великими, оскільки діти можуть злякатися, але і не дуже маленькими, щоб немовля при бажанні могло взяти предмет, поплескати по ньому або штовхнути. Головне, щоб вони були барвистими, цікавими для розглядання. Іграшки повинні бути чисто вимитими перед проведенням діагностики, не мати гострих країв і зазубрин.

Процедура проведення діагностичної проби. Дитина перебуває в ліжечку, манежі або на сповивальному столику, ручки та ніжки вільні. Дорослий сідає на стілець праворуч від немовляти, намагаючись перебувати поза полем його зору, спостерігає за поведінкою дитини і реєструє дані в протоколі. Поруч з дитиною в поле її зору розміщуються чотири різні іграшки, по дві з кожного боку. Протягом п'яти хвилин ведеться спостереження за поведінкою дитини. У протоколі реєструються компоненти комплексу пожвавлення і дії руки, очей, рота, спрямовані на обстеження кожної іграшки.

Ситуація «Одна іграшка»

Мета: виявлення параметрів пізнавальної активності немовляти в ситуації показу іграшок, організованою дорослим.

Ця ситуація дозволяє актуалізувати потенційні можливості дитини виявити її пізнавальну активність.

Організація предметного середовища. Для зовсім маленької дитини (до 2-ох місяців) найкраще використовувати блискучий металевий дзвіночок із ніжним звучанням приємної висоти, діаметром приблизно 3-5 см. Дітям трохи старшого віку можна запропонувати дзиґу приблизно 25 см заввишки, брязкальце або гумову іграшку-пискавку. Бажано, щоб іграшку показувала

мати або інший добре знайомий дитині дорослий. Якщо такої можливості немає, іграшки показує той, хто проводить діагностичне дослідження.

Процедура проведення діагностичних проб. Дитина перебуває в ліжечку, манежі або на сповивальному столику, ручки і ніжки вільні. Дорослий стоїть поряд з дитиною і показує їй іграшку. Іграшка демонструється шляхом проведення послідовних 5-и проб, в яких варіюється спосіб показу. Між пробами робиться перерва у дві хвилини.

Проба 1. Дорослий фіксує іграшку на відстані 30-40 см від грудей дитини на лінії її погляду протягом однієї хвилини.

Проба 2. Дорослий повільно (зі швидкістю приблизно 50 см за 5 секунд) переміщує іграшку в горизонтальній площині справа наліво від лінії погляду дитини перед собою й назад протягом однієї хвилини.

Проба 3. Протягом однієї хвилини повторюється перша експозиція, але дорослий час від часу (приблизно 3 рази) струшує (або стискає) іграшку, змушуючи її видавати звуки.

Проба 4. Іграшку наближають до дитини так, щоб вона могла до неї доторкнутися, взяти в руки, піднести до рота. Якщо дитина не тягнеться до іграшки, дорослий вкладає предмет у її руку і притримує, поки дитина активно не захопить його. Проба триває 1-2 хвилини. Якщо немовля упускає іграшку і непокоїться, намагаючись її дістати, дорослий знову вкладає предмет у ручку дитини. Якщо ж, випустивши іграшку, немовля не робить спроб її дістати, проба припиняється.

Проба 5. Іграшку прикладають до губ дитини протягом однієї хвилини.

Поведінка дитини в кожній пробі реєструється у протоколі.

Відзначаються компоненти комплексу пожвавлення, наявність або відсутність рухів очей, рота, руки. Вияв комплексу пожвавлення реєструється тільки в тих випадках, коли дитина дивиться на предмет або переводить погляд з дорослого на предмет. Якщо немовля адресується тільки до дорослого, комплекс пожвавлення в протоколі не реєструється, в примітці робиться відповідна примітка («адресується до дорослого»). У протоколі

проставляється максимальне значення вираженості кожного параметра в конкретній пробі. Після закінчення діагностичної процедури визначається максимальний бал із зафіксованих у всіх пробах.

Загальний висновок про рівень розвитку предметно-маніпулятивної діяльності робиться на основі сукупності характеристик усіх параметрів у співвіднесенні з віком дитини. Якщо хоча б один із параметрів предметно-маніпулятивної діяльності має низький рівень, це може свідчити про затримку в психічному розвитку дитини. У цьому випадку дитину слід обстежити додатково. Середній рівень розвитку якогось параметра свідчить про незначну затримку в розвитку предметно-маніпулятивної діяльності, найімовірніше, внаслідок педагогічної занедбаності. В цьому випадку необхідно встановити причину, поговорити з батьками та іншими дорослими з близького оточення дитини. Високий рівень розвитку всіх параметрів предметно-маніпулятивної діяльності свідчить про нормальний розвиток дитини.

РОЗДІЛ ІІІ
ДІАГНОСТИКА ПСИХОСЕНСОМОТОРНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАННЬОГО (ПЕРЕДДОШКІЛЬНОГО) ВІКУ

3.1. Характеристика розвитку дитини в ранньому (переддошкільному) віці

Ранній дитячий вік (від одного до трьох років) є періодом істотних змін в анатомо-фізіологічному, психічному, сенсорному та моторному розвитку дитини, в її спілкуванні з дорослими.

Анатомо-фізіологічні особливості. Розвиток дитини характеризується подальшим інтенсивним фізичним ростом організму, хоч темп його уповільнюється. За перший рік життя дитина виростає на 20-25 см, за другий – на 10-12, за третій – лише на 7 см. До трьох років зріст її сягає 80-90-и см, а вага становить 14,8-15 кг. Змінюється співвідношення між величиною голови, тулуба та кінцівок. До двох років прорізуються всі 20 молочних зубів. Ритмічніше функціонує серце. До третього року життя вага мозку дитини досягає 1000 г, що становить 2/3 ваги мозку дорослої людини. Розвиваються нервові механізми, енергійно відбувається мієлінізація нервових шляхів у півкулях мозку. Концентрованішими стають процеси збудження та гальмування нервової системи. Підвищується працездатність, що виявляється і в збільшенні тривалості періодів неспання [23].

Розвиток психіки та пізнавальної діяльності. Цей віковий період характеризується значним розвитком психічних процесів і пізнавальної діяльності дитини, що виявляється в набутті малюком нових умінь і навичок.

Таблиця 3.1

Показники психосенсомоторного розвитку в ранньому віці

Назва реакції	**Вік появи реакції**
Користується вказівним жестом	1 р.
Роз'єднує предмети під контролем зору (дошка з отвором — паличка, кільце — стержень)	1 р. 1 міс.
Кладе предмет у ємність та дивиться в неї	1 р. 1 міс.
Намагається відтворити серії звуків із певною інтонацією та ритмом, що нагадує мовлення дорослих	1 р. 2 міс.
Намагається малювати»карлючки»	1 р. 2 міс.
З'єднує предмети під контролем зору (стержень — кільце, ковпачок — ручка)	1 р. 4 міс.
Відкручує маленькі ґвинтові кришки під зоровим контролем	1 р. 4 міс.
• Ставить кубик на кубик; • ставить 3—4 кубики один на одного; • ставить 6 кубиків один на одного	1 р. 4 міс. 1 р. 5 міс. 2 р.
Показує 3—5 частин тіла на собі й на ляльці	1 р. 4 міс.
Підносить до рота ложку та їсть, часто розливаючи їжу	1 р. 5 міс.
Уникає перешкод на поверхні, якою пересувається (обходить ямки, горбочки)	1 р. 6 міс.
Показує, де лежать деякі предмети й іграшки	1 р. 6 міс.
Вставляє фігурні блоки в отвори відповідної форми	1 р. 8 міс.
Опускає дрібний предмет у маленький отвір	1 р. 9 міс.

• Нанизує на мотузку великі (2 см)»намистини» з отвором 0,5—0,6 см; • нанизує середні (1,5 см)»намистини» з отвором 0,3—0,4 см	2 р. 2 р. 6 міс.
Переливає рідину з однієї посудини в іншу (при цьому однією рукою тримає посудину, а іншою допомагає)	2 р. 6 міс.
Ріже папір ножицями (як правило, однією й тією ж рукою)	3 р.
Стоїть на одній нозі 3 с	3 р.
Піднімається сходами з опорою змінним кроком	3 р.
Розуміє чотири значення розташування (в, на, під, за)	3 р.
Розуміє значення спрямування руху (до, від)	3 р.

Варто зауважити, що наведені вище показники психосенсомоторного можуть формуватись у дітей не чітко в зазначений час, оскільки індивідуальна динаміка різних аспектів розвитку малюків може бути різною, залежно від особливостей життєдіяльності та родинного виховання.

Отже, діагностика розвитку дитини раннього віку - це цілеспрямоване, доброзичливе спостереження за дітьми в різних видах діяльності, застосування різноманітних індивідуальних завдань. У ранньому віці важливий не тільки рік, але навіть місяць, тиждень і день. Тому дефіцит виховання в ранньому віці супроводжується невиправними втратами. Якщо дорослі на першому році життя не подбають про те, щоб дитина з двох місяців почала маніпулювати предметами та розвивала рухливість пальців рук, то на другому році життя це істотно позначиться як на розвитку мовлення та мислення, так і на подальших успіхах дитини в будь-якій практичній і пізнавальній діяльності, оскільки відставання в психомоторному розвитку дітей раннього віку не компенсується повною мірою в наступні періоди життя.

3.2. Методики діагностики психосенсомоторного розвитку дітей у ранньому (переддошкільному) віці

Діагностика розвитку дитини 1 - 2 років
(за А. М. Казьміним)

Діагностичне дослідження проводиться шляхом спостереження за предметно-маніпулятивною діяльністю дитини з можливим пропонуванням завдання. Малюкові дають 3 спроби для виконання кожного завдання, і результат вважається позитивним, якщо вдалою виявиться хоча б одна самостійно виконана проба. (Деяким дітям потрібно спочатку показати, що саме вони мають зробити, а потім вони виконуватимуть завдання за наслідуванням.)

Назва реакції	**Приблизний вік появи реакції**
Дитина бере невеликий предмет двома пальцями: кінчиками великого та вказівного (точне»пінцетне захоплення»)	1 рік
Однією рукою тримає іграшку, а іншою з нею грає	1 рік
Повторює за дорослими дії з предметами (штовхає іграшкову машинку, намагається зачесатися гребінцем, підносить телефонну слухавку до вуха і т. п.)	1 рік 1 міс.
Намагається малювати закарлючки чи ще щось	1 рік 2 міс.
Ставить кубик на кубик	1 рік 4 міс.
З'єднує предмети (стрижень - кільце, ковпачок - ручка тощо.) під контролем зору	1 рік 4 міс.
Відкручує маленькі гвинтові кришки під контролем зору	1 рік 4 міс.
Розгортає предмет, загорнутий у папір	1 рік 6 міс.
Ставить 3 кубики один на одного	1 рік 8 міс.

Шкала оцінки психічного розвитку від 1 до 3 років (15-36 місяців) (за методикою Манової-Томової)

Ця шкала складається з чотирьох поділок для другого року життя та двох для третього. Кожна поділка містить 6 показників (відповідно до шести сторін психічного розвитку); 4 поділки для другого року – 15, 18, 21, 24 місяці - охоплюють по 3 місяці і кожний показник має величину 1-2 місяця. Для третього року шкала оцінки психічного розвитку побудована з двох поділок, які охоплюють по 6 місяців – 30 місяців, 36 місяців; кожний показник має величину 1 місяць. Шість показників шкали для 1-3 років розподілені так:

1. М – моторика,
2. У – уміння,
3. Н – навички,
4. О – образотворча діяльність,
5. ЕСР – емоційно-соціальний розвиток,
6. М – мовлення.

15 місяців

1. М. Дитина ходить сама, але часто падає.
2. У. Ставить п’ять кубиків один на одного.
3. Н. Тримає ложку під час їжі.
4. О. Може тримати олівець і залишає ним сліди.
5. ЕСР. Виконує два завдання за вказівкою дорослого.
6. М. Користується десятьма і більше словами.

18 місяців

1. М. Ходить упевнено, рідко падає.
2. У. Відтворює побачене у власних діях із іграшками.
3. Н. Пробує їсти самостійно.
4. О. Креслить спонтанно і старанно.
5. ЕСР. Хоче все робити самостійно.
6. М. намагається зв’язати два слова у речення.

21 місяць

1. М. Робить спроби бігти.
2. У. Кидає м’ячик у коробку (кошик).
3. Н. Їсть самостійно.
4. О. Креслить у межах аркуша.
5. ЕСР. Шукає допомоги в дорослого, коли хтось забирає іграшку.
6. М. Може назвати п’ять зображень на картинці.

24 місяці

1. М. піднімається та спускається східцями, тримаючись за поручні.
2. У. Перегинає надвоє аркуш паперу.
3. Н. Регулює свої фізіологічні потреби – майже не мочить штанці.
4. О. Наслідуючи, креслить вертикальні та горизонтальні лінії.
5. ЕСР. Вступає у контакт з іншими дітьми.
6. М. Ставить перші запитання.

30 місяців

1. М. Бігає значно краще.
2. У. Розстібає три ґудзики.
3. Н. Систематично сповіщає про фізіологічну потребу.
4. О. Креслить криву замкнену лінію.
5. ЕСР. Можна переконати словами від чогось відмовитися.
6. М. Ставить різноманітні запитання.

36 місяців

1. М. Піднімається та спускається східцями без опори.
2. У. Вставляє п’ять кубиків один в один.
3. Н. Самостійно роздягається та роззувається.
4. О. Малює кульку, м’ячик, яблуко тощо.
5. ЕСР. В іграх відображає навколишнє життя і входить у роль.
6. М. Може зв’язно розповісти /переказати/ простий випадок або оповідання.

Інтерпретація результатів

Для того щоб здійснити оцінку психічного розвитку дитини на момент дослідження через»коефіцієнт розвитку», необхідно встановити точно:

- її календарний вік (КВ);
- вік її психічного розвитку (ВР).

Календарний (хронологічний) вік (КВ) – це реальний вік дитини на момент дослідження. Він визначається різницею між датою народження і датою дослідження.

Психічний вік, або вік розвитку (ВР) становить рівень психічного розвитку. Він визначається здатностями, продемонстрованими під час дослідження за цією шкалою, залежно від кількості показників, які реалізувала дитина у своєму розвитку для даного вікового мікроперіоду. Вік розвитку рідко збігається з хронологічним віком. Найчастіше він буває або більшим, або меншим від календарного віку.

Часто трапляється, що один із показників засвоюється дитиною швидше, а інші – повільніше. Це доводить, що у загальному психосенсомоторному розвитку все це не є нерозривною єдністю, існує відносна самостійність розвитку окремих напрямів. Наприклад, може відбуватися швидкий розвиток моторики, а відставати відносний розвиток мовлення чи емоцій. Отже, систематизація показників – норм у наведених шкалах дає можливість визначити, не лише загальний вік розвитку (загальний психічний вік), а й вік розвитку в даний момент кожного з основних напрямків психіки: вік розвитку моторики, емоцій, мовлення тощо.

Приклад: календарний вік (КВ) дитини Л. М. 23 місяці. Дані оцінки віку розвитку (ВР) такі:

- моторика – 24-місячний вік;
- уміння – 21-місячний вік;
- навички – 21-місячний вік;
- образотворча діяльність – 18-місячний вік;
- емоційно-соціальний розвиток – 18-місячний вік;

- мовлення – 18-місячний вік.

Загальний психічний вік – (ВР) – 20 місяців.

Це свідчить про те, що:

1. загальний психічний вік дитини 20 місяців, тобто менший від хронологічного віку на 3 місяці (23 місяці);
2. розвиток рухів випереджає календарний вік (на 1 місяць);
3. вік мовлення, емоційно-соціального розвитку та образотворчої діяльності значно нижчий від хронологічного віку (на 5 місяців).

Дані за кожним показником для перегляду під час дослідження занотовуємо у спеціально розкреслені аркуші. Але саме лише визначення психосенсомоторного віку (віку розвитку дитини) не може дати задовільну оцінку її психічного розвитку. Ця оцінка дуже часто визначається на основі безпосереднього оволодіння показниками, і тому одне й те саме числове вираження психосенсомоторного віку може мати різне значення у двох дітей або в однієї дитини в різні періоди розвитку. Наприклад, дві дитини можуть мати однаковий вік розвитку – 18 місяців, але в однієї це буде наслідком розвитку аспектів психіки, а в іншої картина розвитку може бути іншою:

Показники	Дитина А	Дитина Б
Моторика	18 місяців	18 місяців
Уміння	18 місяців	16 місяців
Навички	18 місяців	24 місяці
Образотворча діяльність	18 місяців	18 місяців
Емоційно-соціальний розвиток	18 місяців	16 місяців
Мовлення	18 місяців	16 місяців
Загальний вік розвитку	18 місяців	18 місяців

Загальний рівень (вік розвитку) в обох випадках дорівнює 18 місяцям, але по суті внутрішня будова і співвідношення окремих аспектів розвитку у них різні. У першої дитини розвиток здійснюється послідовно, систематично

і гармонійно, у другої існує певна дисгармонія: деякі з основних аспектів (навички) випередили календарний вік, а інші (емоції, мовлення, уміння) відстали від календарного віку.

Психічний вік має велике значення в оцінці та діагностиці, оскільки виявляє рівень загального психосенсомоторного розвитку дитини, але його значення є не абсолютним, а відносним. Щоб доповнити неточність і відносність оцінки виявленням психосенсомоторного віку, співвідносимо два віки – календарний і психічний і через коефіцієнт розвитку визначаємо оцінку. Коефіцієнт розвитку КОР – це число, яке отримуємо від співвідношення психічного і календарного віку. Ним визначається ступінь психічного розвитку.

Коефіцієнт 80 означає, що розвиток цієї дитини – на межі слабкого; коефіцієнт 93 означає нормальний, добрий розвиток.

Коефіцієнт розвитку КОР може визначити і коефіцієнт загального психічного розвитку (середньо всіх аспектів), і кожного аспекту розвитку зокрема. Таким чином, картина психічного розвитку при оцінці постає точнішою, оскільки можна бачити рівень і ступінь розвитку в аналізованому і синтезованому вигляді.

Шкала Лешлі

Дослідниця розробила схему спостереження, яка дозволяє скласти уявлення про розвиток дитини на момент дослідження. Періодичні проведення спостережень упродовж усього раннього віку дозволяють скласти уявлення про динаміку розвитку малюка в переддошкільний період. У картках Лешлі відображені такі сфери розвитку:

- фізичний розвиток (розвиток рухів, локомоцій і моторики);
- спілкування і розвиток мовлення (увага до дорослого, розуміння людського мовлення тощо);

соціальний розвиток та гра (залученість до спілкування, вокалізації, обмін іграшками);

- самостійність і незалежність (скільки часу в період неспання дитина може розважати сама себе);
- особливості поведінки (непосидючість, концентрація уваги, легкість включення в гру тощо)

Методична особливість процесу спостереження, запропонованого Лешлі, названого нею «методом проб часу», полягає у регулярності проведення спостереження впродовж заздалегідь визначених відрізків часу. Так, один із варіантів діагностики полягає у спостереженні за дитиною протягом 30-и хвилин із записом отриманих вражень через кожні 30 секунд.

Інформація, отримана про дитину, оцінюється двома шляхами:

а) порівнянням показників дитини з середніми показниками дітей даного віку;

б) порівнянням отриманої інформації про дитину з її ж результатами в більш ранньому віці.

Копіювання малюнка

Ця методика на дає змогу визначити рівень розвитку сенсомоторної координації дітей від 15 місяців до 3 років.

Методика базується на показниках норми розвитку передобразотворчої та образотворчої діяльності В. Манової-Томової.

Для кожної вікової категорії пропонуються різні завдання. Кожне завдання передбачає 2—3 спроби виконання.

Матеріали: аркуш паперу (20 × 20), простий олівець.

Вік дитини: 15 місяців.

Процедура проведення: дорослий креслить олівцем кілька ліній на аркуші паперу, потім дає дитині і спостерігає, чи почне вона ним користуватися.

Оцінка результатів: норма, коли під час однієї з трьох спроб дитина взяла олівець і почала рухати ним, незалежно від того, чи залишається на аркуші слід.

Вік дитини: 18 місяців.

Процедура проведення: дорослий у присутності дитини щось креслить або малює олівцем на папері, але так, щоб дитина не бачила. Потім кладе аркуш перед нею і віддає їй олівець.

Оцінка результатів: норма, коли під час однієї із двох спроб дитина робить хоча б два-три рухи олівцем і залишає слід.

Вік дитини: 21 місяць.

Процедура проведення: аркуш паперу слід покласти на темну поверхню, щоб він чітко окреслювався. Дорослий каже: «Можеш креслити олівцем на цьому аркуші, не виходячи за його межі? Ось так *(показує)*». Потім дає олівець дитині. При кожній спробі дитина отримує новий аркуш.

Оцінка результатів: завдання вважається виконаним, якщо під час хоча б однієї зі спроб дитина креслить у межах аркуша.

Вік дитини: **2 роки (24 місяці).**

Процедура проведення: дитина отримує аркуш паперу та олівець. На цьому ж аркуші дорослий креслить одну-дві вертикальні лінії і просить дитину зробити те саме. Незалежно від того, накреслить вона їх чи ні, дорослий креслить горизонтальну лінію і знову просить накреслити таку саму. Якщо дитина малює карлючки, замість вертикальних і горизонтальних ліній, то завдання повторюється на іншому аркуші. Завдання можна подати у вигляді драбини чи хреста.

Оцінка результатів: позитивна оцінка — якщо дитина на одному з двох аркушів накреслила чітко горизонтальні або вертикальні лінії.

Вік дитини: 2 роки і 6 місяців (30 місяців).

Процедура проведення: перед дитиною кладуть аркуш паперу та олівець. Із одного боку аркуша дорослий малює коло і просить дитину намалювати те саме. Інструкцію можна дати у такому вигляді: «Намалюй кульку (м’ячик)».

Оцінка результатів: позитивно оцінюється виконання завдання, коли один раз виходить коло з двох кривих замкнених ліній, початок і кінець лінії

збігаються. Правильність кола не береться до уваги.

Вік дитини: 3 роки (36 місяців).

Процедура проведення: перед дитиною кладуть аркуш паперу та олівець. Дорослий малює і каже: «Зараз я тобі намалюю кульку. А ти чи зумієш? Намалюй і ти кульку з ниточкою, як моя». Після виконання дитиною завдання дорослий каже: «Тепер намалюй яблуко, але з хвостиком». Якщо дитина не починає малювати, дорослий сам малює, а потім знову просить дитину повторити його малюнок.

Оцінка результатів: з трьох спроб дві мають відповідати таким критеріям: утворення кривої замкненої лінії і ставлення дитини до намальованого, як до якогось зображення (одне — куля, а друге — яблуко).

Методика «піраміда»

Ця методика застосовується для виявлення рівня розвитку співвідносних дій із орієнтуванням на величину, ведучої руки, координації рухів у процесі нанизування.

Матеріали: пірамідка з 3—4 кілець різного розміру, однакових за кольором.

Процедура проведення: Дитині пропонують розібрати пірамідку. Якщо малюк її не розбирає, дорослий робить це сам, і пропонує дитині зібрати пірамідку. Якщо дитина не виконує і цього, дорослий починає подавати їй кільця по одному, щоразу показуючи жестом, що їх потрібно нанизувати на паличку. Потім пропонує виконати завдання самостійно.

Оцінка результатів: завдання виконане, якщо дитина зібрала пірамідку з урахуванням величини кілець; як результат — зібрані всі кільця відповідно до розміру. Звертається увага на точність і скоординованість рухів; на те, якою рукою дитина нанизує кільця, а якою підтримує пірамідку.

Методика «вкладання форм»

(Різновид методики «Мисочки»)

Мета: виявлення рівня здатності співвідносити дії, орієнтуючись на величину, координувати рухи рук у процесі вкладання форм.

Процедура проведення: Дорослий показує дитині, як із більшої ємності (мисочки) дістати меншу, після чого ставить їх перед дитиною і пропонує вкласти меншу у більшу.

Оцінка результатів: Завдання виконано, якщо дитина складає мисочки відповідно до їх величини. Звертається увага на спосіб виконання (примірювання чи зорове зіставлення). Допустимо зробити не більше трьох спроб.

Матеріали: куби-вставки (чотирикутні мисочки) одного кольору з різницею в довжині ребра 3 см.

Для різних вікових груп добирається різна кількість мисочок:

- 1 р. 3 міс., 1 р. 9 міс. — 2-і мисочки (10 см, 7 см);
- 1 р. 9 міс., 2 р. — 3 мисочки;
- 2 р., 3 р. — 4 мисочки.

Методика на орієнтацію у приміщенні

Вік дитини: 2-й рік життя.

Процедура проведення: У природній ситуації, при проведенні режимних процесів, під час гри дитині пропонують виконати певні дії. Наприклад: «Покажи, де в нас рибки», «Знайди, де годинники», «Покажи, де твій горщичок», «Ходімо мити руки».

Оцінка результатів: Завдання вважається виконаним, якщо дитина виконує всі чотири вказівки самостійно і з першого разу.

Вік дитини: 3-й рік життя.

Процедура проведення: У бесіді з дитиною потрібно виявити, чи добре вона орієнтується, відшукуючи найуживаніші побутові предмети, іграшки, як добре орієнтується в розташуванні меблів і кімнат.

Оцінка результатів: Завдання вважається виконаним, якщо дитина відповідає на більшість запитань.

Модифікація методики на дослідження точності рухів в умовах зміни пози тіла

(Автор В. Якунін)

Мета: дослідження точності рухів в умовах зміни пози тіла.

Процедура проведення: Дитина сидить перед столом. На столі закріплений аркуш цупкого паперу (50 × 50 см), посередині намальована крапка — центр. Навколо крапки — 8 кіл на відстані 3 см один від одного. Дитині зав'язують очі, одна рука лежить на коліні: дорослий бере іншу руку, торкається вказівним пальцем цієї руки до заданого центру і повертає її в початкове положення, потім дитину просять повторити рух самостійно (кожною рукою тричі). Рухи виконуються в шести положеннях:

- дитина сидить прямо;
- відхилившись на 20 см назад;
- стоячи прямо на відстані 5 см від стільниці;
- стоячи з поворотом на 45º праворуч;
- сидячи з поворотом на 45º праворуч;
- сидячи з поворотом на 45º ліворуч.

Оцінка результатів: Для дітей 2—3-ох років середнє відхилення рухів від заданої точки для правої руки 69 мм, для лівої — 71,4 мм.

Дошка сегена

Можна використати в якості додаткової діагностичної методики. При цьому беруть дошки з цілими елементами і з високим рівнем контрастності. Оскільки в нормі розвитку діти до 3,5 років можуть діяти силовим способом, без урахування форми, то при оцінці результатів дітей раннього віку ми визначаємо такі критерії:

- норма: діти діють методом проб і помилок, застосовують силу під час вкладання, не враховують відмінності форм;
- високий рівень: під час вкладання простих фігур (коло, квадрат) переважає зорове співвіднесення, під час вкладання складних фігур (трикутник, багатокутник) може відбуватися приміряння, прикладання;
- низький рівень: дитина завдання не приймає, виконувати не хоче.

Мета: дослідження рівня сформованості дій, зорово-моторної координації, ідентифікації та моделювання, операцій аналізу та синтезу в різних умовах.

Матеріали: для дітей від 2 років використовуються дошки з 4—6-ма фігурами для вкладання; від 3 років — із 10—15-ма фігурами.

Процедура проведення: Дитині показують дошку із вкладеними фігурами. Потім у неї перед очима дошку перевертають так, аби вкладки випали на стіл. Дитині пропонують укласти фігурки у заглиблення:»Я висипаю фігурки, а ти поскладай їх знову».

Тест на орієнтацію у схемі тіла

Процедура проведення: Дитина має, заплющивши очі, доторкнутися вказівним пальцем правої та лівої руки (по черзі) до кінчика свого носа.

Оцінка результатів: Тест вважається не виконаним, якщо дитина доторкнулася не до кінчика носа, а до іншого місця, або торкнулася спочатку до іншого місця, а потім до носа. Допускається 3 спроби, з них 2-і мають бути позитивними.

За шкалою Біне-Сімона, показник із розплющеними очима дитина має виконувати у 3 роки.

Тест на швидкість

(Укладання монет або ґудзиків)

Мета: З’ясування точності та швидкості рухів рук, сформованості навичок зорово-моторної координації.

Матеріали: картонна коробка, монети чи ґудзики різних розмірів.

Процедура проведення: Невелика картонна коробка ставиться перед дитиною так, щоб вона могла сидячи вільно дістати до неї напівзігнутою в лікті рукою. Паралельно до передньої стінки коробки на відстані 5 см розкладають у ряд 20 монет або ґудзиків (діаметром 2 см). За командою дитина починає якомога швидше вкладати в коробку по одній монеті. Порядок укладання дитина обирає сама. Стежать за тим, щоб вона не кидала монети, а клала. На виконання відводиться 25 сек. Тест дитина виконує ведучою рукою.

Оцінка результатів: Тест вважається невиконаним, якщо після відведеного часу залишились невкладені монети. Допускається 2-і спроби.

Тест на одночасність рухів

Процедура проведення: Дитині пропонується вказівними пальцями витягнутих уперед рук окреслити в повітрі кола, розмір яких дитина визначає сама, але вони мають бути однаковими для обох рук. Правою рукою кола окреслюються за годинниковою стрілкою, а лівою — у протилежний бік.

Оцінка результатів: Тест вважається невиконаним, якщо дитина повертає обидві руки в один бік; кола були неправильної форми або різні за розміром. Допускається зробити 3 спроби.

РОЗДІЛ IV ЗАГАЛЬНИЙ СКРИНІНГ РОЗВИТКУ ДИТИНИ ВІД НАРОДЖЕННЯ ДО 3 РОКІВ

4.1. Анкети вікових категорій та стадій ASQ3

Сьогодні все більше уваги приділяється підходу раннього втручання. Це сімейно-центрована комплексна допомога дітям від 0 до 3 років із порушеннями психофізичного розвитку або ризиком їх виникнення, а також їхнім сім'ям. Мета послуги – якомога раніше виявити проблеми, зробити все можливе, щоб зменшити їх вплив на розвиток дитини, а також покращити якість повсякденного життя сім'ї. Адже для батьків особливої дитини часто найпростіша річ виявляється складною.
У рамках раннього втручання дуже гарно працюють загальні скринінги розвитку дитини, наприклад ASQ-3[41].

ASQ-3 — це набір анкет щодо розвитку дітей від 2 до 66 місяців, які батьки/вихователі можуть заповнювати самостійно. Проведення цього скринінгу дає швидкий погляд на те, як діти працюють у важливих сферах розвитку дитини. ASQ-3 може допомогти визначити сильні сторони дитини, а також будь-які сфери, де дитина може потребувати підтримки. Це допомагає визначити, коли потрібне направлення до медичних працівників.

Анкети вікових категорій та стадій 3-ї редакції - ASQ-3 включає у себе набір з 19 анкет для дітей від 4 до 60 місяців (автори зазначають, що потрібно робити корективи для недоношених).

Анкети включають по 6 питань з варіантами відповіді “так” , “інколи” та “ще ні”, для розкриття таких сфер, як комунікація, велика моторика, дрібна моторика, вирішення проблем та особистісно-соціальні аспекти.

Та 8 загальних запитань, яким не присвоюються бали , які допомагають отримати інформацію про занепокоєння батьків та можливі проблеми у розвитку дитини[41].

У результаті скринінгу можна швидко отримати інфморацію про затримки в одній або більше сферах, та направити батьків і дитину до центрів раннього втручання.

Оцінка й інтерпретація ASQ 3

Присвойте бали відповідям батьків – 10 для “так”, 5 для “інколи”, 0 для “ще ні”.

• Додайте бали в кожній сфері – Запишіть суму в полі, виділеному під кожною сферою.

• Внесіть суму для кожної сфери в бальну таблицю – Замалюйте відповідні кружечки на основі суми для кожної сфери.

Оцінка ASQ 3

• Бальна таблиця у кожній анкеті показує граничні бали для кожної сфери, замальовані темним кольором (рис.4.1.).

• Будь-який бал, який прилягає або знаходиться в темному стовпчику, означає необхідність подальшої оцінки.

• Сіра зона відповідає відставанню у розвитку на 1,5 СВ нижче середнього, а чорна зона – на 2,0 СВ нижче середнього.

• Переконайтеся в тому, що є відповідь на кожне запитання.

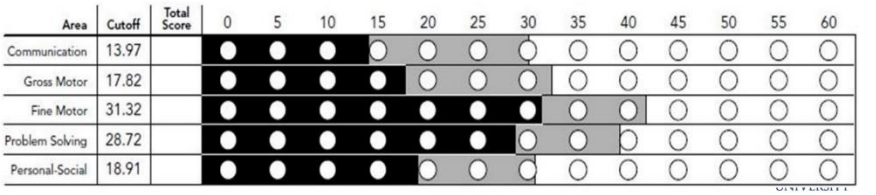

Рис. 4.1. Бальна таблиця з граничними балами для кожної сфери.

Чим більше сфер потрапило до чорної зони – тим більше сфер відстають від нормованого розвитку.

Автори рекомендують протокол інтерпритації отриманих данних для батьків.

Якщо скринінг дав негативний результат, запевніть, що все добре, а також під час обговорення нормальних результатів скринінгу підніміть тему підтримки дитини у формуванні розвиткових і поведінкових навичок. – Наприклад, читання для дитини, регулярне проведення якісного часу і чіткі межі.

Якщо скринінг дав позитивний результат, надайте роз'яснення і підтримку - поясніть такі моменти [41] :

– Різниця між скринінгом і формальним діагнозом

– Процес діагностичної оцінки

– Немає конкретного лабораторного аналізу або процедури для діагностики розладів розвитку або психічних захворювань

– Діагноз ставлять досвідчені медики після ретельної оцінки. – Чому ви направляєте дитину на (освітні) послуги раннього втручання.

Підкресліть:

– Кожна шоста дитина (віком 3-17) має ту чи іншу затримку розвитку.

– Раннє втручання у процес розвитку може забезпечити найкращі результати.

- Наведіть аргументи, чому не варто втрачати надії.
- Виділіть сильні сторони дитини та сім’ї.
- Обнадійте: багато чого можна зробити для згладження труднощів, час грає на руку
- Надайте інформацію та ресурси для подальшого дослідження наприклад ,конкретну інформацію про розлад (роздаткові матеріали або вебсторінка)
- Направте сім’ю в групу батьківської підтримки

4.2. Приклади заповнених анкет ASQ-3

ASQ-3™ Анкета по возрасту и этапам®

Анкета для 9 месяцев

от 9 месяцев 0 дней до 9 месяцев 30 дней

ASQ3 Pilot version
CF_ EI Inst. 3.0

Просим вас предоставить следующую информацию. При заполнении данного бланка пользуйтесь только черной или синей ручкой и заполняйте разборчиво.

Дата заполнения: _____

Данные о ребенке

Имя: Thomas Отчество: _____ Фамилия: _____

Дата рождения малыша: _____

Если малыш родился недоношенным на три недели или более, количество недель недоношенности: _____

Пол ребенка:

○ мальчик ○ девочка

Лицо, заполняющее анкету

Имя: _____ Отчество: _____ Фамилия: _____

Отношение к ребенку:

○ Родитель ○ Опекун ○ Учитель ○ Лицо, ухаживающее за ребенком

○ Бабушка/дедушка или другой родственник ○ Приемный родитель ○ Другое _____

Адрес: _____

_____

Домашний телефон: _____ Другой телефон: _____

(электронный адрес): _____

Имена людей, которые помогали в заполнении анкеты: _____

Данные о программе

_____ Возраст при заполнении в месяцах и днях: _____

_____ В случае недоношенности, откорректированный возраст в месяцах и днях: _____

Название программы: _____

Pilot Study A. Kukuruza CF_EI Inst.
Kharkiv, Ukraine
Research version 3.0

Ages & Stages Questionnaires®, Third Edition (ASQ-3™), Squires & Bricker
© 2009 and Russian translation © 2014 Brookes Publishing Co. Translated by permission.
Research Pilot Version 3.0

ASQ-3

Анкета для 9 месяцев

от 9 месяцев 0 дней до 9 месяцев 30 дней

На следующих страницах находятся вопросы о том, какие действия может выполнять малыш. Возможно, ваш малыш уже выполняет кое-какие действия, описанные здесь, и возможно есть что-то, что ваш малыш еще не начал делать. Для каждого вопроса просим вас заполнить кружочек, указывающий на то, выполняет ли ваш малыш действия регулярно, иногда или еще нет.

Важно помнить:

- Проделайте каждое действие с вашим малышом до того, как отметите ответ.
- Пусть заполнение данной анкеты превратится в весёлую игру для вас и вашего малыша.
- Убедитесь, что ваш малыш отдохнувший и накормленный.
- Просим вас вернуть данную анкету до.....

ОБЩЕНИЕ

	Да	Иногда	Нет	
1. Ваш малыш произносит такие звуки как "да", "га", "ка" и "ба"?	●	○	○	___
2. Если вы повторяете звуки, которые произносит малыш, он повторяет их вам в ответ?	○	○	●	___
3. Ваш малыш произносит два подобных звука, таких как "ба-ба", "да-да", или "га-га"? *(Звуки не должны что-то обозначать)*	○	○	●	___
4. Если вы просите вашего малыша, он играет по крайней мере в одну детскую игру, даже если вы не показываете ему ее (такие как "пока-пока", "ку-ку", "хлопаем в ладоши", "расти-расти")?	○	○	●	___
5. Ваш малыш выполняет одну простую команду, такую как "Иди сюда", "Дай мне это", "Положи на место" ***без*** вашей жестикуляции?	○	○	●	___
6. Ваш малыш говорит три слова, такие как "Мама", "Папа", "Баба"? *("Слово" - это звук или звуки, которые ваш малыш постоянно произносит для обозначения кого-то или чего-то)*	○	○	●	___

Итого ОБЩЕНИЕ ___

КРУПНАЯ МОТОРИКА

		Да	Иногда	Нет	
1. Если вы держите обе руки лишь для подстраховки вашего малыша, удерживает ли он собственный вес, пока стоит?		●	○	○	___
2. Ваш малыш сидит на полу прямо несколько минут, не поддерживая себя ручками?		●	○	○	___

Pilot Study A. Kukuruza CF_EI Inst.
Kharkiv, Ukraine
Research version 3.0

Ages & Stages Questionnaires®, Third Edition (ASQ-3™), Squires & Bricker
© 2009 and Russian translation © 2014 Brookes Publishing Co. Translated by permission.
Research Pilot Version 3.0

ASQ-3

8 Month

КРУПНАЯ МОТОРИКА *(продолжение)*

	Да	Иногда	Нет	
3. Когда вы ставите вашего малыша рядом с мебелью или поручнем кроватки, держится ли он, не опираясь грудной клеткой на мебель для поддержки?	●	○	○	___
4. Держась за мебель, ваш малыш наклоняется и подымает игрушку с пола и потом возвращается в положение стоя?	●	○	○	___
5. Держась за мебель, ваш малыш контролирует, как он опускается (не падая и не шлёпаясь)?	●	○	○	___
6. Ваш малыш ходит около мебели, держась только одной рукой?	○	○	●	___

Итого КРУПНАЯ МОТОРИКА ___

ТОНКАЯ МОТОРИКА

	Да	Иногда	Нет	
1. Ваш малыш берет небольшую игрушку одной рукой? 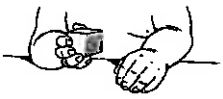	●	○	○	___
2. Ваш малыш ***успешно*** подбирает крошку или сухой завтрак своим большим пальцем и остальными пальцами как будто сгребая? *(Если он уже подбирает крошку или сухой завтрак, отметьте "да" для данного вопроса.)*	●	○	○	___
3. Ваш малыш берет небольшую игрушку кончиками своего большого пальца и другими пальцами? *(Вам следует увидеть пространство между игрушкой и его ладонью.)*	●	○	○	___
4. После одной или двух попыток, ваш малыш берет кусочек верёвочки своими указательным и большим пальцами? *(Верёвка можетбыть привязана к игрушке.)*	○	●	○	___
5.Ваш малыш подбирает крошку или сухой завтрак ***кончиками*** своего большого и другим пальцем? У него рука или кисть может быть на столе, пока он это делает.	●	○	○	___
6. Ваш малыш кладет небольшую игрушку, не роняя её, и потом убирает свою руку с игрушки?	○	○	●	___

Итого ТОНКАЯ МОТОРИКА ___

Если в вопросе 5 по Тонкой Моторике отмечено "да" или "иногда", отметьте "да" в вопросе 2 по Тонкой Моторике.

ASQ-3

8 Month

РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМ

	Да	Иногда	Нет	
1. Ваш малыш перекладывает игрушку -туда сюда из одной ручки в другую?	◉	○	○	___
2. Ваш малыш берет две небольшие игрушки, по одной в каждую ручку, и держит их около 1 минуты?	◉	○	○	___
3. Когда ваш малыш держит игрушку в руке, стучит ли он нею о другую игрушку на столе? 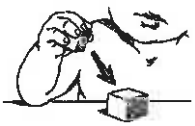	◉	○	○	___
4. Держа небольшие игрушки в каждой ручке, ваш малыш хлопает игрушками (как в "Ладушки")?	○	○	◉	___
5. Ваш малыш тычет пальцем или пытается взять крошку или сухой завтрак, который находится внутри прозрачной бутылки (напр., пластмассовой бутылки из-под газировки или детской бутылочки)?	○	○	◉	___
6. После просмотра, когда вы прячете небольшую игрушку под листом бумаги или под тканью, ваш малыш находит её? *(Убедитесь, что игрушка полностью спрятана.)*	○	○	◉	___

Итого РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМ ___

ЛИЧНЫЕ СОЦИАЛЬНЫЕ

	Да	Иногда	Нет	
1. Ваш малыш тянет свою ножку в рот, когда лежит на спинке?	○	◉	○	___
2. Ваш малыш пьёт воду, сок или молочную смесь из чашки, пока вы её держите?	○	◉	○	___
3. Ваш малыш кормит сам себя крекером или печеньем?	○	◉	○	___
4.Когда вы протягиваете свою руку и просите игрушку, ваш малыш предлагает её вам, даже если он не отпускает её? *(Если он уже отпускает игрушку в вашу руку, отметьте "да" для данного вопроса.)*	○	○	◉	___
5. Когда вы одеваете вашего малыша, он проталкивает свою ручку по рукаву, как только она попала в пространство в рукаве?	○	○	◉	___
6. Когда вы держите вашу руку и просите дать игрушку, ваш малыш отдаёт её вам в руку?	○	○	◉	___

Итого ЛИЧНЫЕ СОЦИАЛЬНЫЕ ___

ASQ-3

8 Month

ОБЩИЕ

Родители и лица, ухаживающие за ребенком, могут использовать место внизу для дополнительных комментариев.

1.Ваш малыш одинаково хорошо пользуется двумя ручками и двумя ножками? Если нет, объясните: ☑ ДА ☐ НЕТ

2. Когда вы помогаете вашему малышу стоять, его ступни стоят ровно на поверхности большую часть времени? Если нет, объясните: ☑ ДА ☐ НЕТ

3. Вы обеспокоены тем, что ваш малыш слишком тихий, или не произносит таких звуков, как другие малыши? Если да, объясните: ☑ ДА ☐ НЕТ

4. В семье кого-либо из родителей были случаи глухоты или нарушения слуха? Если да, объясните: ☐ ДА ☑ НЕТ

5. Вы обеспокоены зрением вашего малыша? Если да, объясните: ☑ ДА ☐ НЕТ

6. У вашего малыша были какие-либо проблемы со здоровьем последние несколько месяцев? Если да, объясните: ☐ ДА ☑ НЕТ

Ages & Stages Questionnaires®, Third Edition (ASQ-3™) , Squires & Bricker
© 2009 and Russian translation © 2014 Brookes Publishing Co. Translated by permission.
Research Pilot Version 3.0

ASQ-3 **8 Month**

ОБЩИЕ *(продолжение)*

7. Вы обеспокоены поведением вашего малыша? Если да, объясните: ☒ ДА ☐ НЕТ

8. Что-то вас беспокоит по поводу вашего малыша? Если да, объясните: ☒ ДА ☐ НЕТ

Перерахунок балів до анкети 9 місяців

Area	Cutoff	Total Score	0	5	10	15	20	25	30	35	40	45	50	55	60
Communication	*13.97*														
Gross Motor	*17.82*														
Fine Motor	*31.32*														
Problem Solving	*28.72*														
Personal-Social	*18.91*														

ASQ-3 Ages & Stages Questionnaires®

Анкета 18 місяців

Щомісячна анкета 17 місяців 0 днів до 18 місяців 30 днів

ASQ-3 Pilot version

Будь ласка, надайте таку інформацію. Використовуйте тільки чорне або синє чорнило та друкуйте розбірливо, заповнюючи цю форму

Дата завершення опитування ASQ: _____

Інформація про дитину

Ім'я дитини: Alex _____ Прізвище дитини: _____

Дата народження дитини: 17 months

Якщо дитина народилася 3 або більше тижнів передчасно, вкажіть точніше на скільки тижнів передчасно: _____

Стать дитини:

○ чоловіча ○ жіноча

Особа, що заповнює форму

Ім'я: _____ Прізвище: _____

Стосунки з дитиною:

○ Мати/батько ○ Опікун ○ Вчитель ○ Доглядальник

○ Бабуся/дідусь або інший родич ○ Прийомні батьки ○ Інше: _____

Адреса: _____

вулиця/будинок/квартира _____ Місто: _____

Поштовий інде: _____ Країна: _____

Номер домашнього телефону _____ Інший номер телефону: _____

Електронна адреса: _____

Імена, прізвища людей, які допомагають при заповненні анкети: _____

_____

Інформація про програму

Реєстраційний номер дитини: _____

Вік у місяцях і днях під час реєстрації: _____

Якщо дитина народжена передчасно, скоригований вік у місяцях і днях: _____

Ідентифікаційний номер програми: _____ Назва програми: _____

Research version Ukraine Language 3.0

Ages & Stages Questionnaires®, Third Edition (ASQ-3™), Squires & Bricker
© 2021 and Ukraine translation © 2021 Brookes Publishing Co. Translated by permission.
Research Pilot Version 3.0

ASQ-3

Анкета 18 місяців

Щомісячна анкета 17 місяців 0 днів до 18 місяців 30 днів

На наступних сторінках є питання про діяльність, яку можуть виконувати діти. Ваша дитина, можливо, вже виконувала деякі види діяльності. Ваша дитина, можливо, вже виконувала деякі з описаних тут дій, або можливо, що ваша дитина ще не почала цього робити. Для кожного елемента, будь ласка, заповніть кружечок, що позначає чи ваша дитина виконує цю діяльність регулярно, інколи, чи ще не виконує.

Важливо пам'ятати:

- Спробуйте виконати кожен вид діяльності з вашою дитиною, перш ніж позначати відповідь в анкеті.
- Перетворіть процес заповнення цієї анкети у веселу гру.
- Переконайтеся, що ваша дитина не втомлена та нагодована.
- Будь ласка поверніть заповнену анкету до _____

Спілкування

	так	інколи	ще ні	
1. Коли ваша дитина хоче щось, вона говорить вам про це, вказуючи на цей предмет? ?	⊗	○	○	___
2. Коли ви просите, чи іде ваша дитина в іншу кімнату щоб принести добре їй відому іграшку чи предмет? Ви можете запитати: "Де твій м'ячик?" або сказати: "Принеси свою курточку", або "Йди і принеси свою ковдру"	⊗	○	○	___
3. Чи гооворить ваша дитина вісім чи більше слів, крім "мама", тата"?	○	○	⊗	___
4. Чи імітує ваша дитина речення з двох слів? Наприклад, коли ви говорите фразу з двох слів, таку як "мама їсти", "тата бавитися", "Йди додому" або "Що це таке?", Чи ваша дитина повторює обидва слова за вами? (Позначте "так", навіть якщо слова, які вимовляє дитина, важко зрозуміти).	○	○	⊗	___
5. Якщо ви не показуєте, чи може ваша дитина вказати на правильну картинку, коли ви кажете: "Покажи мені кошеня" або запитаєте: "Де собачка?" (Дитина повинна правильно ідентифікувати лише одне зображення).	○	⊗	○	___
6. Чи говорить ваша дитина два або три слова, які представляють різні ідеї разом, такі як "Бачу собачку", "Мама, йдемо додому" або "Кошеня пішло"? (Не рахуйте словосполучень, які виражають одну ідею, наприклад, "До побачення", "Всі пішли", "Добре" та "Що це?") Будь ласка, наведіть приклади словосполучень вашої дитини: _____	○	○	⊗	___

Разом Спілкування ___

Велика моторика

	так	інколи	ще ні	
1.Ваша дитина нахиляється або присідає, щоб підняти предмет з підлоги, а потім знову встає без підтримки?	⊗	○	○	___
2. Ваша дитина пересувається по кімнаті, ходячи на ногах, а не рачкуючи на руках і колінах?	⊗	○	○	___
3.Ваша дитина добре ходить і падає дуже рідко?	⊗	○	○	___
4. Чи залазить ваша дитина на такі предмети, як крісло, щоб дотягнутися до чогось, чого вона хоче? (Наприклад, щоб дістти іграшку зі столу або щоб "допомогти" вам на кухні.)	⊗	○	○	___
5.Ваша дитина ходить вниз по сходах, якщо ви тримаєте її за одну руку? Вона може триматися на перила або стіну. (Ви можете поспостерігати з цим в магазині, на дитячому майданчику або вдома.)	⊗	○	○	___
6.Коли ви показуєте своїй дитині, як потрібно копнути великий м'яч, вона намагається також бити по м'ячі ногою, рухаючи ногою вперед або ідучи до м'яча? (Якщо ваша дитина вже б'є по м'ячі ногою, позначте "так" для цього елемента).	○	⊗	○	___

Разом Разом Велика моторика _____

Research version in Ukraine language 3.0

Ages & Stages Questionnaires®, Third Edition (ASQ-3™) , Squires & Bricker © 2021 and Ukraine translation © 2021 Brookes Publishing Co. Translated by permission. Research Pilot Version 3.0

ASQ-3

18 місяців

Дрібна моторика

	так	інколи	ще ні	
1. Ваша дитина кидає маленький м'яч рухом руки вперед? (Якщо м'яч просто випадає їй з руки, позначте "ще ні" для цього елемента).	☒	○	○	___
2 Чи ставить ваша дитина невеликий кубик або іграшку звергу на інший? (Також можете використовувати котушки ниток, маленькі коробки або іграшки розміром близько 2-3 см.)	☒	○	○	___
3.Чи може ваша дитина зробити на папері позначку кінчиком олів (або ручки), намагаючись малювати?	☒	○	○	___
4.Чи може ваша дитина самолстійно поставити три маленькі кубики або іграшки один на одного?	○	☒	○	___
5.Чи може ваша дитина самостійно перегортати сторінки книжки? (Вона може перегортати більше однієї сторінки за раз.)	☒	○	○	___
6.Чи підносить ваша дитина ложку до рота, піднімаючи правильну сторону вгору так, що їжа не розливається?	○	☒	○	___

Разом Дрібна моторика ___

Вирішування проблем

	так	інколи	ще ні	
1.Чи може ваша дитина вкинути декілька маленьких іграшок одну за одною в контейнер такий, наприклад, як миска або коробка? (Ви можете показати дитині як це зробити.)	☒	○	○	___
2.Після того, як ви показали дитині як, вона намагається дістати невелику іграшку, яка розташована трохи далі від неї, використовуючи ложку, палицю або подібний інструмент?	○	☒	○	___
3.Після того, як ви опустите шматочок печива чи кілечко сухих сніданків у маленьку, прозору пляшку, ваша дитина переверне пляшку вверх дном, щоб витрусити його? (Ви можете показати їй, як це зробити.) (Можна використовувати пляшку з-під води або дитячу пляшку.)	○	☒	○	___
4.Якщо ви не будете показувати дитині як, чи зможе ваша дитина намалювати лінії вперед-назад, коли ви дасте їй олівець (або ручку)?	☒	○	○	___
5.Після того, як дитина спостерігала як ви малюєте олівцем (або ручкою) на папері лінію зверху вниз, чи ваша дитина зможе скопіювати вас, накресливши одну лінію на папері в будь-якому напрямку? (Позначте "ще ні", якщо ваша дитина малює лише вперед-назад)	○	○	☒	___
6.Після того, як вкинути шматочок печива чи колечко сухих сніданків у маленьку, прозору пляшку, чи може ваша дитина перевенути пляшку вверх дном, щоб витрясти цей шмточок? (Не показуйте їй як.)	○	○	☒	___

Разом Вирішувння проблем ___

Якщо пукнт 6 домену Вирішування проблем позначений "так" або "інколи", позначте пункт 3 Вирішування проблем "так"

Ages & Stages Questionnaires®, Third Edition (ASQ-3™), Squires & Bricker
© 2021 and Ukraine translation © 2021 Brookes Publishing Co. Translated by permission.
Research Pilot Version 3.0

ASQ-3

18 місяців

ЛИЧНЫЕ СОЦИАЛЬНЫЕ	так	інколи	ще ні	
1.Дивлячись на себе в дзеркало, ваша дитина пропонує іграшку своєму зображенню?	⊗	○	○	___
2.Чи ваша дитина бавиться ляльку або м'якою іграшкою, обіймаючи її?	⊗	○	○	___
3.Чи привертає дитина до себе вашу увагу або намагається показати вам щось, тягнучи вас за руку чи одяг?	⊗	○	○	___
4.Чи приходить ваша дитина до вас, коли їй потрібна допомога, наприклад, для того, щоб завести іграшку або відкрутити кришку на банці?	○	⊗	○	___
5. Ваша дитина п'є з чашки або склянки, ставлячи її на стіл, при цьому розливаючи невелику кількість рідини?	○	○	⊗	___
6.Ваша дитина копіює діяльність, яку ви виконуєте, наприклад, коли витираєте пролиту рідину, підмітаєте, голитеся або розчісуєте волосся?	○	○	⊗	___

Разом особисто-соціальний ___

Ages & Stages Questionnaires®, Third Edition (ASQ-3™) , Squires & Bricker
© 2021 and Ukraine translation © 2021 Brookes Publishing Co. Translated by permission.
Research Pilot Version 3.0

ASQ-3

18 місяців

ЗАГАЛЬНІ

Батьки та провайдери можуть використовувати простір нижче для додаткових коментарів.

1 Ви думаєте, що ваша дитина добре чує? Якщо ні, поясніть: ☐ так ☐ ні

2. Ви думаєте, що ваша дитина розмовляє так, як інші діти її віку? Якщо ні, поясніть: ☐ так ☐ ні

3. Чи можете ви зрозуміти більшість того, що говорить ваша дитина? Якщо ні, поясніть: ☐ так ☐ ні

4.Як ви думаєте, ваша дитина ходить, бігає і вилазить на підвищення, так, як інші діти її віку? Якщо ні, поясніть: ☐ так ☐ ні

5. . Чи були в родині коось із батьків випадки дитячої глухоти або порушення слуху? Якщо так, поясніть: ☐ так ☐ ні

6. ' Чи є у вас занепокоєння щодо зору вашої дитини? Якщо так, поясніть: ☐ так ☐ ні

Ages & Stages Questionnaires®, Third Edition (ASQ-3™) , Squires & Bricker © 2021 and Ukraine translation © 2021 Brookes Publishing Co. Translated by permission. Research Pilot Version 3.0

ASQ-3 Разом Разом Велика моторика **30 місяців**

Велика моторика.....

	так	інколи	ще ні	
4.Чи стрибає ваша дитина відриваючі обидві стопи одночасно від підгоги?	○	⊗	○	___
5.Чи ходить ваша дитина по сходах, ставлячи на сходинку лише одну ногу? (Ліва нога на одній сходинці, а права нога на наступній.) Вона може триматися за перила або стіну.	○	⊗	○	___
6.Ваша дитина стоїть на одній нозі приблизно 1 секунду, не тримаючись ні за що?	○	○	⊗	___

Разом Велика моторика ____

Якщо пункт 5 Великої моторики позначений "так" або "інколи", позначте пункт 2 Великої моторики "так"

Дрібна моторика

	так	інколи	ще ні	
1.Чи робить ваша дитина повертальний рух рукою, намагаючись повернути дверні ручки, заводити іграшки, закрутити чи відкрутити кришки на банках?	⊗	○	○	___
2.Після того, як ваша дитина спостерігає як ви малюєте на папері олівцем або ручкою лінію з верху донизу, попросіть її намалювати лінію, подібну до вашої. Не дозволяйте дитині обводити вашу лінію. Чи копіює вас дитина, малюючи одну вертикальну лінію? так 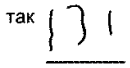 ні	○	○	⊗	___
3.Чи може ваша дитина нанизувати маленькі предмети такі, як бісер, макарони у формі "коліс" на шнурок або мотузок?	○	⊗	○	___
4.Після того, як ваша дитина подивилася як ви малювали лінію з одного краю паперу до іншого, попросіть її намалювати лінію, подібну до вашої. Не дозволяйте дитині обводити вашу лінію. Дитина копіює вас, малюючи одну горизонтальну лінію? так ні	○	○	⊗	___
5.Після того, як ваша дитина спостерігала як ви малюєте одне коло, попросіть її намалювати коло, подібне до вашого. Не дозволяйте дитині обводити ваше коло. Дитина копіює вас, малюючи коло? так 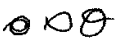 ні 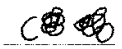	○	○	⊗	___
6.Ваша дитина перегортає сторінки в книжці, по одній сторінці за раз?	○	○	⊗	___

Разом Дрібна моторика ____

Ages & Stages Questionnaires®, Third Edition (ASQ-3™) , Squires & Bricker
© 2021 and Ukraine translation © 2021 Brookes Publishing Co. Translated by permission.
Research Pilot Version 3.0

ASQ-3

30 місяців

Вирішування проблем

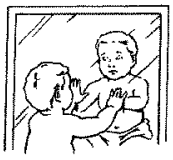

	так	інколи	ще ні	
1.Дивлячись у дзеркало, запитайте "Де _____?" (Використовуйте ім'я своєї дитини). Чи показує дитина на своє зображення в дзеркалі?	⊗	○	○	___
2.Якщо ваша дитина хоче чогось, до чого вона не може дотягнутися, чи знайде вона стілець або коробку, щоб стати і дотягнутися до цього предмету (наприклад, щоб дістати іграшку зі столу або щоб "допомогти" вам на кухні)?	⊗	○	○	___
3.Поки ваша дитина спостерігає, покладіть в ряд чотири предмети такі, як кубики або машинки. Чи буде дитина копіювати чи наслідувати ваші дії і поставить чотири предмети поруч один з одним? (Також можна використовувати катушки ниток, коробки або інші іграшки.)	○	⊗	○	___
4.Коли ви показуєте фігурку і запитуєте дитину: "Що це таке?" Чи говорить дитина слово, що означає людину чи щось подібне? (Позначте "так" для відповідей таких, як "сніговик", "хлопчик", "чоловік", "дівчина", "тато", "космонавт" і "мавпа"). Будь-ласка, напишіть відповідь вашої дитини тут. _____	○	○	⊗	___
5.Коли ви скажете: "Скажи сім три", чи ваша дитина повторює лише два числа в тому ж порядку? Не повторюйте цифри. Якщо необхідно, спробуйте іншу пару чисел і скажіть "Скажіть вісім два". Ваша дитина повинна повторити лише одну серію з двох цифр, щоб за питання цього пункту ви могли відповісти "так".	○	○	⊗	___
6.Після того, як ваша дитина малює "картинку", навіть простий каракуль, чи скаже вона вам, що вона намалювала? (Ви можете сказати: "Розкажи мені про свій малюнок", або запитайте "Що це таке?", щоб підказати їй.)	○	○	⊗	___

Разом Вирішувння проблем ___

ЛИЧНЫЕ СОЦИАЛЬНЫЕ

	так	інколи	ще ні	
1.Якщо ви виконуєте будь-який з наступних жестів, ваша дитина копіює хоча б один з них? а. Відкриваєте і закриваєте рот. б Моргаєте. в Тягнете себе за вухо г. Плескаєте себе по щоці.	⊗	○	○	___
2.Чи користується ваша дитина ложкою під час прийому їжі, при цьому проливаюи лише невелику кількість їжі?	⊗	○	○	___
3.Чи штовхає ваша дитина перед собою маленьку тачку, візочок чи іншу іграшку на колесах, об'їжджаючи предмети і рухаючись назад, щоб виїхати з кутка, якщо вона не вміє повертати цим візочком?	⊗	○	○	___
4.Ваша дитина одягає пальто, куртку або сорочку самостійно?	○	⊗	○	___
5.Після того, як ви почнете одягати на дитину вільні штани, вона може підтягнути їх повністю вверх до талії?	○	○	⊗	___
6.Коли ваша дитина дивиться в дзеркало, і ви запитуєте: "Хто в дзеркалі?" Чи каже вона "я" або називає своє ім'я?	○	○	⊗	___

Разом особисто-соціальний ___

Ages & Stages Questionnaires®, Third Edition (ASQ-3™) , Squires & Bricker
© 2021 and Ukraine translation © 2021 Brookes Publishing Co. Translated by permission.
Research Pilot Version 3.0

ASQ-3

30 місяців

ЗАГАЛЬНІ

Батьки та провайдери можуть використовувати простір нижче для додаткових коментарів.

1 Ви думаєте, що ваша дитина добре чує? Якщо ні, поясніть: ☐ так ☐ ні

2. Ви думаєте, що ваша дитина розмовляє так, як інші діти її віку? Якщо ні, поясніть: ☐ так ☐ ні

3. Чи можете ви зрозуміти більшість того, що говорить ваша дитина? Якщо ні, поясніть: ☐ так ☐ ні

4.Чи можуть інші люди зрозуміти більшість того, що говорить ваша дитина? Якщо ні, поясніть: ☐ так ☐ ні

5. Як ви думаєте, ваша дитина ходить, бігає і вилазить на підвищення, як інші діти її віку вік? Якщо ні, поясніть: ☐ так ☐ ні

6. Чи були в родині когось із батьків випадки дитячої глухоти або порушення слуху? Якщо так, поясніть: ☐ так ☐ ні

Ages & Stages Questionnaires®, Third Edition (ASQ-3™) , Squires & Bricker © 2021 and Ukraine translation © 2021 Brookes Publishing Co. Translated by permission. Research Pilot Version 3.0

ASQ-3

30 місяців

ЗАГАЛЬНІ...

7. Чи є у вас занепокоєння щодо зору вашої дитини? Якщо так, поясніть: ☐ так ☐ ні

8.Чи мала ваша дитина будь-які медичні проблеми за останні кілька місяців? Якщо так, поясніть: ☐ так ☐ ні

9. Чи є у вас занепокоєння щодо поведінки вашої дитини? Якщо так, поясніть: ☐ так ☐ ні

10. Чи є щось, що вас хвилює стосовно вашої дитини? Якщо так, поясніть: ☐ так ☐ ні

Ages & Stages Questionnaires®, Third Edition (ASQ-3™) , Squires & Bricker
© 2021 and Ukraine translation © 2021 Brookes Publishing Co. Translated by permission.
Research Pilot Version 3.0

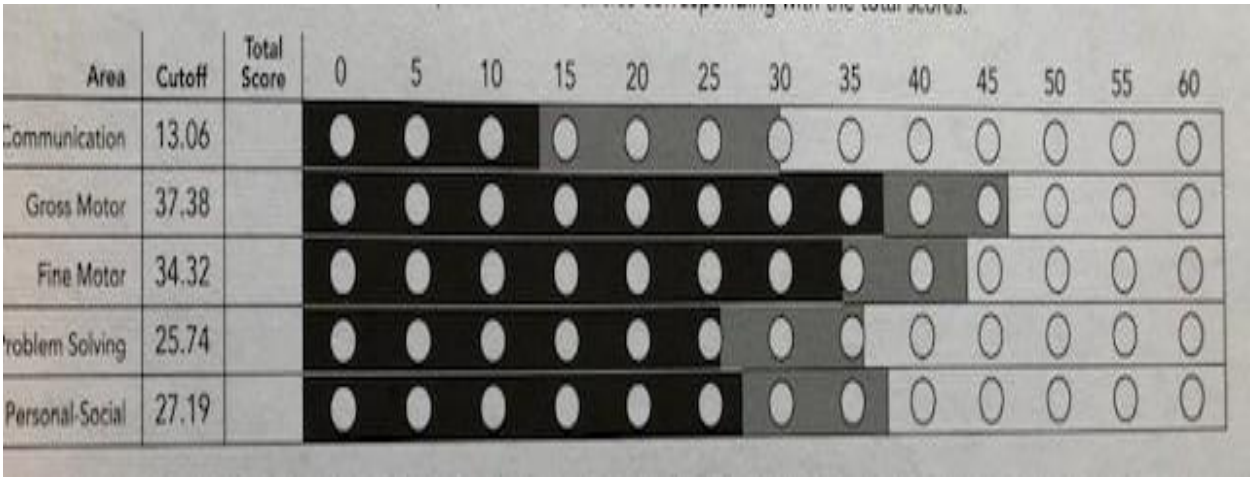

Area	Cutoff	Total Score	0	5	10	15	20	25	30	35	40	45	50	55	60
Communication	13.06														
Gross Motor	37.38														
Fine Motor	34.32														
Problem Solving	25.74														
Personal-Social	27.19														

Перерахунок балів до анкети18 month ASQ3

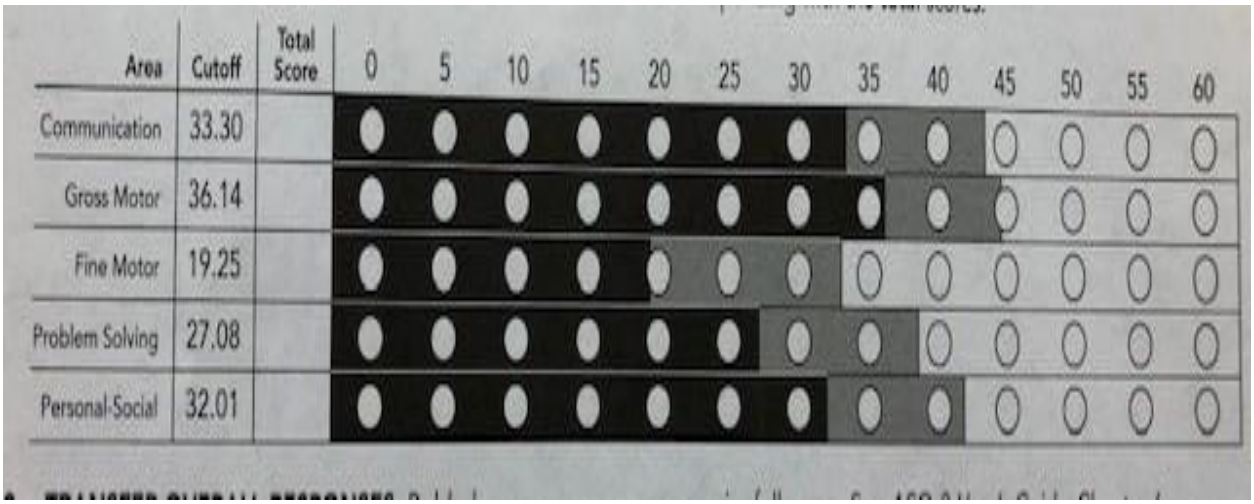

Area	Cutoff	Total Score	0	5	10	15	20	25	30	35	40	45	50	55	60
Communication	33.30														
Gross Motor	36.14														
Fine Motor	19.25														
Problem Solving	27.08														
Personal-Social	32.01														

Перерахунок балів до анкети30 month ASQ3

РОЗДІЛ V. ДІАГНОСТИКА ПСИХОСЕНСОМОТОРНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

5.1. Характеристика вікового періоду дошкільного дитинства

Дошкільне дитинство охоплює молодший дошкільний вік (4-ий рік життя), середній дошкільний вік (5-ий рік життя), старший дошкільний вік (6-ий рік, а в деяких дітей ще й декілька місяців 7-ого року життя). На цьому віковому етапі складається нова соціальна ситуація розвитку, і провідною діяльністю дитини стає гра, під час якої дошкільнята набувають різноманітних умінь і навичок; у грі в них виникають важливі новоутворення у психічній та особистісній сферах, відбувається інтенсивний інтелектуальний розвиток, формується готовність до навчання у школі [10].

У ранньому дитинстві малюк уже відкрив для себе існування дорослих, зрозумів, наскільки складним є їхній»дорослий» світ. Саме психологічне відокремлення дитини від дорослого створює нову соціальну ситуацію, в якій вона прагне до самостійності. Ця тенденція є природною і постійною. Однак дитина продовжує жити разом із дорослими, поступово входить у їхній світ. її основною потребою є участь у житті й діяльності дорослих, оскільки в цьому віці дошкільнята ще не можуть реалізувати себе через брак сил, умінь і знань. Тому вони перетворюються на дорослих у своїх думках, уяві, орієнтуються на дорослих як на зразок діяльності та поведінки, перебираючи на себе властиву їм певну роль, наслідують дорослих, діють, як дорослі, але у формі сюжетно-рольової гри [17].

У дитини дошкільного віку з'являються елементарні обов'язки, і її зв'язок із дорослими набуває нових форм, що виявляється у заміні спільної діяльності на самостійне виконання вказівок [11].

Істотною особливістю дошкільного віку є виникнення різноманітних стосунків дитини з однолітками, утворення дитячого згрупування. Власній

внутрішній позиції дошкільняти стосовно інших людей властиві розвиток усвідомлення власного»Я» і значущості своїх учинків, величезна цікавість до світу дорослих, їхньої діяльності, стосунків [10].

Особливості соціальної ситуації розвитку дошкільнят виражаються в характерних для цього віку видах діяльності, передусім у сюжетно-рольовій грі, яка є різновидом і формою творчої діяльності. Граючи, дитина поєднує в собі роль, так би мовити, автора п'єси й актора, декоратора і техніка. У грі вона пізнає світ, стосунки, ролі, поведінку людей, моделює міжособистісні взаємини, вчиться орієнтуватися в різних сферах людської життєдіяльності, оволодіває правилами та нормами життя. У грі відбувається самопізнання, усвідомлення власного внутрішнього світу, оволодіння першими формами саморегуляції [5].

Гра є провідною діяльністю дошкільняти не тому, що забирає найбільше вільного від сну часу в його житті, а тому, що зумовлює найважливіші зміни у психічних процесах і психічних особливостях його особистості. В ній виникають і диференціюються нові види діяльності, зокрема самонавчання (цілеспрямований процес засвоєння знань, оволодіння вміннями та навичками), що готує перехід дитини до наступної стадії розвитку — етапу молодшого шкільного віку [27].

Свого часу російський психолог Олексій Леонтьев (1903—1979) зазначив, що причина перетворення гри на провідну діяльність дошкільнят полягає у розширенні усвідомлюваного ними предметного світу. До нього належать не лише предмети, які становлять найближче оточення дитини, з якими вона сама може діяти (посуд, одяг, телефон, телевізор, мобільний телефон, а часом і комп'ютер), а й предмети, дії дорослих, які для неї залишаються фізично недоступними (автомобіль, човен, літак тощо). У сюжетно-рольовій грі можна робити все, що недоступне в реальному житті: самостійно керувати автомобілем, літаком, поїздом, робити покупки, гребти веслами тощо [25].

Отже, при переході від періоду переддошкільного до дошкільного дитинства основою трансформації гри є ускладнення предметного середовища, оволодіння яким перетворюється для дошкільнят на головне завдання.

У філогенезі і в онтогенезі дитини дошкільного віку розширюється усвідомлюваний нею світ, постає потреба участі в діяльності дорослих, яка для неї є недоступною. Тоді й виникає уявна ситуація, в якій малюк начебто відтворює дії, поведінку, стосунки дорослих. Така діяльність є рольовою грою.

Рольова гра — це діяльність, у якій діти беруть на себе ролі дорослих людей і узагальнено, у спеціально створених ігрових умовах відтворюють їхні дії і стосунки між ними [5].

У рольових іграх діти використовують різноманітні ігрові предмети, що замінюють реальні предмети діяльності дорослих. Як феномен, рольова гра є соціальною за своєю природою, походженням і змістом. Вона розгортається, за твердженням Д. Ельконіна, від конкретної предметної дії до узагальненої рольової дії: їсти ложкою, годувати ложкою ляльку, як мама, — таким є схематичний шлях до рольової гри [25].

Основною одиницею розгорнутої форми ігрової діяльності є роль і органічно пов'язані з нею дії. У ролях втілюються сюжет (сфера діяльності, яку діти відображають у грі) і зміст (те, що відтворюється малюком як характерний момент діяльності дорослих і стосунків між ними) [5].

Варто розуміти, що в міру фізичного, психологічного, інтелектуального зростання змінюється й ігрова діяльність дошкільнят, поступово роблячись дедалі складнішою, розгалуженішою. Розвиток гри протягом дошкільного віку відбувається за такими напрямами:

1. Зміна сюжету ігор. Для різних народів характерні особливі сюжети. Одночасно їм властиві спільні тенденції розвитку: від ігор на побутовий сюжет (“доньки—матері” у молодших дошкільнят) до ігор із виробничим сюжетом (“лікарня”, “залізниця”, “школа” у дітей середнього дошкільного

віку), а далі — із суспільно-політичним сюжетом (“війна”, “парламент” у старших дошкільнят). Це дає дітям змогу відтворювати найрізноманітніші особливості людської діяльності, залучати до своєї гри будь-яку кількість ровесників, тобто відтворювати ширшу систему стосунків. У грі дошкільнята відкривають для себе відмінності між моральними й аморальними вчинками, оскільки вони грають у реальне життя [52].

2. Зміна об'єкта гри. У дошкільному віці гра розвивається від відтворення дій із предметами (миття посуду, випікання пасочок, малювання писанки, одягання ляльки—в молодшому дошкільному віці) до відтворення стосунків між дорослими (в середньому дошкільному віці), а в старшому дошкільному віці найважливішим робиться виконання правил відповідно до взятої на себе ролі. Кожна роль відповідає перейнятим зі сфери стосунків дорослих правилам. Діти охоче підпорядковуються їм або роблять це під впливом зауважень ровесників (“так не буває”, “це робиться не так”) [45].

3. Зміна відношення між уявною ситуацією і правилом. На перших порах правило гри приховане за роллю. З урахуванням цього Л. Виготський стверджував, що всі ігри з правилами виникли з ігор в уявній ситуації. При цьому простежується тенденція, за якою зі згортанням уявної ситуації розгортається правило [25].

4. Зміна характеру перенесення значень з одного предмета на інший. У молодшому дошкільному віці для дитини важливою є зовнішня подібність іграшки до реального предмету. Пізніше подібність поступово втрачає свою важливість [4].

5. Зміна дій. З розвитком ігрової діяльності дії дитини стають згорнутішими, перетворюються на символічні [4].

6. Зміна характеру стосунків між дітьми. У грі існують ігрові (ставлення дітей одне до одного як до ролей) і реальні (взаємини дітей між собою) стосунки. На перших порах провідними є реальні стосунки, які поширюються і на розподіл ролей у грі. З часом реальні стосунки робляться дедалі більш підпорядкованими ігровим [4].

Також, у процесі ігрової діяльності зароджуються та виокремлюються нові види діяльності дошкільнят. Типовою для цього віку є художня діяльність, яка диференціюється на малювання, ліплення, конструювання, виготовлення аплікацій, танці, музичні заняття, слухання казок, читання віршів, драматизацію. Малювання, ліплення, виготовлення аплікацій, конструювання є продуктивною, спрямованою на отримання кінцевого продукту (малюнка, зліпленої фігурки тощо) діяльністю [2].

Дитячі малюнки мають певні особливості. Чим розвиненіші у дошкільнят сприймання, спостережливість, чим ширший запас їхніх уявлень, тим повніше та точніше вони відображають у своїй творчості дійсність, тим багатшими будуть їхні малюнки-фантазії. Ця діяльність не лише пов'язана з рівнем розвитку психічних процесів, а й відображає рівень розвитку особистості загалом. У малюнку дошкільнята не лише виявляють рівень пізнання світу, а й виражають своє емоційне ставлення до оточення. Попросивши дитину намалювати предмети, сюжети за власним уподобанням, можна побачити, що її цікавить, захоплює, чому вона надає перевагу. Спостерігаючи за тим, кого з членів родини дошкільнята малюють першими, яких розмірів будуть персонажі на їхніх малюнках, де розміщують себе, які кольори використовують, можна певною мірою з'ясувати родинну атмосферу, ставлення дитини до найближчих людей [9].

Дослідники зазначають, що навіть за мінімальних здібностей дитини до малювання цей процес позитивно впливає на її розвиток, адже активізує мислення, тренує пам'ять, розвиває уяву, наполегливість, посидючість, навчає акуратності в роботі, вправляє руку, що дуже важливо у підготовці до шкільного навчання [2].

Окрім того, в дошкільному віці дитину починають готувати до майбутнього трудового життя. Передусім зосереджуються на формуванні у неї таких психологічних передумов майбутньої трудової діяльності, як уміння діяти відповідно до обставин та вимог інших людей, проектувати свої

дії; здатність до самоконтролю та самооцінки; довільні рухи руки; рухові навички [23].

У молодшому дошкільному віці праця має характер наслідування. Дитина спершу копіює роботу дорослого, а потім починає співробітничати з ним у ролі помічника. На цьому етапі важливо, щоб вирішальним моментом у трудовому зусиллі була не її зацікавленість, а користь для інших людей, майбутній результат. Тоді навіть найнеприємніша робота буде приносити їй радість. Для формування інтересу до трудової діяльності необхідно вміло підтримувати позитивні емоції дитини у процесі праці [1].

На етапі старшого дошкільного віку відбувається ускладнення трудової діяльності дітей за обсягом, видами, змістом, ставленням до неї і спрямованістю. Переважає праця, пов'язана з самообслуговуванням, виконанням доручень дорослих, посильна допомога дорослим, виготовлення саморобок [2].

У процесі гри, художньої діяльності, праці дитина засвоює знання про себе, оволодіває різноманітними навичками. Однак засвоєння системи теоретичних понять як форми суспільного досвіду відбувається тільки у процесі організованої навчальної діяльності. Оскільки дитина зовсім скоро піде до школи, де її основною діяльністю буде навчання, необхідно підготувати малюка до цього. Ця робота передбачає:

— формування вміння усвідомлено виокремлювати спосіб дій;
— оволодіння загальними способами дій, які дають змогу розв'язувати практичні, пізнавальні завдання, виокремлювати нові зв'язки і взаємовідносини;
— розвиток уміння самостійно знаходити способи вирішення практичних і пізнавальних завдань;
— оволодіння навичками контролю за способом виконання дій та їх оцінювання [12].

Психолого-педагогічні дослідження свідчать про доцільність починати

підготовку до навчальної діяльності з формування умінь контролювати та оцінювати свої дії [31].

Молодші дошкільнята, як відомо, мають початковий рівень розвитку навчальної діяльності. їхня розумова діяльність ще не є цілком усвідомленим процесом, оскільки, використовуючи знання, вміння, навички, вони не відчувають у них реальної потреби.

Діти середнього дошкільного віку виявляють готовність до засвоєння знань, вирішення пізнавальних завдань, безпосередньо не пов'язаних з умовами їхнього життя та ігровою діяльністю. У цьому віці навчання обслуговує їхні практичні потреби.

У старшому дошкільному віці діти виявляють здібності до розумових і вольових зусиль. їх уже не захоплюють прості ігри та іграшки, у них підвищуються допитливість, інтерес до знань і розумової діяльності, з'являється вимогливість до себе та інших. На цій основі формується здатність розв'язувати різноманітні пізнавальні завдання. Це вміння є важливим критерієм успішної навчальної діяльності, воно повинне сформуватися наприкінці дошкільного дитинства [18].

Упродовж дошкільного віку у психіці дитини виникають особливо важливі для її подальшого життя новоутворення. Зокрема, починає розвиватися творча діяльність, яка виражається у здатності перетворювати навколишню дійсність, створювати нове. Творчі здібності у дітей виявляються в конструкційних іграх, технічній і художній творчості [35].

У дошкільному дитинстві формуються і розумові дії та операції, що стосуються розв'язування пізнавальних й особистісних завдань. Тоді у дитини з'являється внутрішнє, особисте життя, спершу в пізнавальній сфері, а потім і в емоційно-мотиваційній. Для її пізнавальних процесів характерний синтез зовнішніх і внутрішніх дій, об'єднаних у єдину інтелектуальну діяльність. У сприйманні він представлений перцептивними діями; в увазі — вмінням керувати і контролювати зовнішній і внутрішній плани дій; у пам'яті — об'єднанням зовнішнього і внутрішнього структурування матеріалу під

час його запам'ятовування і відтворення; в мисленні — об'єднанням у цілісний процес наочно-дійового, наочно-образного і словесно-логічного способів розв'язання практичних завдань [27].

У дошкільному віці уява, мислення та мовлення дитини тісно пов'язані. їх синтез породжує здатність творити образи та довільно маніпулювати ними за допомогою мовних самоінструкцій. Це означає, що у дитини виникає та починає успішно функціонувати внутрішнє мовлення як засіб мислення, з'являється опосередкована певними уявленнями довільна поведінка. Одночасно завершується процес оволодіння мовою як засобу спілкування, що створює основу для активізації виховання і розвитку дитини як особистості [22]. У процесі виховання відбувається засвоєння необхідних моральних норм, форм і правил культурної поведінки. Усвідомлені малюком норми і правила починають керувати його поведінкою, перетворювати його дії на довільні та морально регульовані вчинки. Це засвідчує появу довільної моральної саморегуляції [32].

Також, у дошкільному віці виникають первинні моральні настанови, передусім розрізнення того, що є добрим і поганим. Вони формуються разом із естетичними, тому для малюків красиве не може бути поганим. Дитина цього віку вже не може жити у безладі. Все, що бачить, вона намагається впорядкувати, збагнути закономірності відносин навколишнього світу, що є свідченням виникнення первинного, хоча ще схематичного дитячого світогляду [35].

Отже, період дошкільного дитинства, що умовно поділяється на ранній, середній і старший дошкільний вік, являє собою дуже важливий у розвитку дитини відтинок часу, коли відбувається усвідомлення своєї індивідуальності, бажання соціалізації, закладаються основні риси характеру, визначається спрямованість особистості, її життєві пріоритети. Провідною діяльністю дітей цього віку є рольова гра в усіх її формах і проявах, яка, поступово ускладнюючись, слугує способом засвоєння суспільно-моральних норм, соціально-економічних відносин і розвитку комунікативних умінь.

Саме у цей період дорослі мають приділяти дитині якомога більше уваги, відповідаючи на її безкінечні запитання, розповідаючи різноманітні бувальщини, ділячись власним досвідом, пояснюючи базові взаємозв'язки між явищами в природі та стосунками в світі людей. Дорослі мають звертати увагу на те, як і в що дитина грає, дбаючи про формування у неї правильних морально-етичних і ціннісних орієнтацій.

5.2. Методики діагностики психосенсомоторного розвитку дітей молодшого та середнього дошкільного віку

Кому чого бракує ?»

Ця методика призначається для психодіагностики мислення дітей у віці від 3-ох до 4-ох років.

Процедура проведення: Малюкові пояснюють, що йому буде показаний малюнок, на якому зліва зображені діти, кожному з яких чогось не вистачає. Те, чого їм бракує, зображено окремо внизу на цьому ж малюнку. Завдання, одержуване дитиною, полягає в тому, щоб якомога швидше визначити, кому і чого не вистачає, назвати відповідних дітей і вказати ті предмети, яких їм бракує.

***Оцінка результатів*:**

10 балів - час виконання завдання становить менше ніж 30 сек.

8-9 балів - час виконання завдання становить від 31 сек. до 49 сек.

6-7 балів - час виконання завдання становить від 50 сек. до 69 сек.

4-5 балів - час виконання завдання становить від 70 сек. до 89 сек.

2-3 бали - час виконання завдання становить від 90 сек. до 109 сек.

0-1 бал - час виконання завдання становить до 110 сек. або більше.

Висновки про рівень розвитку:

10 балів - дуже високий.

8-9 балів - високий.

4-7 балів - середній.

2-3 бали – низький.

0-1 бал - дуже низький**.**

ТЕСТ «НЕІСНУЮЧА ТВАРИНА»

(базується на методі І. Сєченова)

Інструкція: Вигадай і намалюй тварину, якої в реальному світі не існує. Назви її якимось неіснуючим ім'ям.

Показники й інтерпретація

Розташування малюнка на аркуші. У нормі розвитку малюнок розташований на середній лінії вертикально поставленого аркуша. Папір найкраще брати білий або трохи жовтуватий, не глянцевый. Користуватися олівцем середньої м'якості; ручкою чи фломастером малювати неможна. Розташування малюнка ближче до верхнього краю аркуша (чим ближче, тим більш виражено) трактується як висока самооцінка, як незадоволеність власним становищем у соціумі, недостатність визнання з боку оточення, як претензія на просування та визнання, тенденція до самоствердження.

Розташування малюнка в нижній частині аркуша - зворотна тенденція: невпевненість у собі, низька самооцінка, пригніченість, нерішучість, незацікавленість у власному становищі в соціумі, брак визнання, відсутність тенденції до самоствердження.

Тлумачення змісту малюнка. Центральна смислова частина фігури (голова або деталь, яка її заміщає). Голова повернена вправо - стійка тенденція до діяльності, дієвості: майже все, що обмірковується, планується, здійснюється або принаймні починає здійснюватися (якщо навіть і не доводиться до кінця). Досліджуваний активно переходить до реалізації своїх планів, нахилів.

Голова повернена ліворуч - тенденція до рефлексії, до роздумів. Це не людина дії: лише незначна частина задумів реалізується або хоча б починає реалізуватися. Нерідкими також є страх перед активною дією і нерішучість.

(Варіант - відсутність тенденції до дії або боязнь активності - слід вирішити додатково.) Положення анфас, тобто голова спрямована на досліджуваного (на себе), трактується як егоцентризм.

На голові розташовані деталі, що відповідають органам почуттів - вуха, рот, очі. Значення деталі»вуха» - пряме: зацікавленість в інформації, значимість думки оточуючих про себе. Додатково за іншими показниками і їх поєднання визначається, чи робить досліджуваний що-небудь для завоювання позитивної оцінки або тільки продукує на оцінки оточуючих відповідні емоційні реакції (радість, гордість, образу, смуток), не змінюючи своєї поведінки. Відкритий рот у поєднанні з язиком за відсутності промальовування губ трактується як висока мовленнєва активність (балакучість), у поєднанні з промальовуванням губ - як чуттєвість; іноді і те, і інше зустрічається разом. Відкритий рот без промальовування язика та губ, особливо заштрихований, трактується як легкість виникнення побоювань і страхів, недовіри. Рот із зубами - вербальна агресія, у більшості випадків - захисна (встряє у суперечку, задирається, брутально відповідає у відповідь на звернення до нього з несхваленням або осудом). Для дітей характерний малюнок заштрихованого рота округлої форми (боязкість, тривожність).

Особливого значення надають очам. Цей символ властивого переживання страху підкреслюється різким промальовуванням райдужки. Зверніть увагу на наявність або відсутність вій. Вії - істероїдно-демонстративні манери поведінки. Щодо чоловіків: жіночні риси характеру з промальовуванням зіниці і райдужки збігаються рідко. Вії - також зацікавленість в захопленні оточуючих зовнішньою красою та манерою одягатися, надання цьому великого значення.

Збільшений (у відповідності з фігурою в цілому) розмір голови говорить про те, що досліджуваний цінує раціональне начало (можливо, і ерудицію) в собі й оточуючих.

На голові також бувають розташовані додаткові деталі, наприклад роги - захист, агресія. Визначити за поєднанням із іншими ознаками - кігтями,

щетиною, голками - характер цієї агресії: спонтанна чи захисно-відповідна. Пір'я - тенденція до самоприкрашання та самовиправдання, до демонстративності. Грива, шерсть, подоба зачіски - чуттєвість, підкреслення своєї статі й іноді орієнтування на свою статеву роль.

Опорна частина фігури (ноги, лапи, іноді постамент). Розглядається грунтовність цієї частини малюнка стосовно розмірів усієї фігури і за формою:

1. ґрунтовність, обдуманість, раціональність прийняття рішення, шляхи до висновків, формування судження, опора на суттєві положення і значущу інформацію;

2. поверховість суджень, легковажність у висновках і безпідставність суджень, іноді імпульсивність у прийнятті рішення (особливо за відсутності ніг).

Необхідно звернути увагу на характер з'єднання ніг із корпусом: з'єднання точно, ретельно або недбало, слабко з'єднані або не з'єднані зовсім - це характер контролю за своїми судженнями, висновками, рішеннями. Однотипність і односпрямованість форми ніг, лап, будь-яких елементів опорної частини - конформність суджень і установок у прийнятті рішень, їх стандартність, банальність. Різноманітність у формі і стан цих деталей - своєрідність установок і суджень, самостійність і небанальність; іноді навіть творче начало (відповідно незвичайність форми) або інакомислення (ближче до патології).

Частини, що піднімаються над рівнем фігури. Можуть бути функціональними або такими, що прикрашають (крила, додаткові ноги, мацаки, деталі панцира, пір'я, бантики начебто завитків-кучерів, квітково-функціональні деталі). Це енергія охоплення різних галузей людської діяльності, впевненість у собі,»саморозповсюдження» з неделікатним і нерозбірливим утиском оточуючих або допитливість, бажання брати участь у якомога в більшій кількості справ оточуючих, завоювання собі місця під сонцем, захопленість власною діяльністю, сміливість у справах

(відповідно до значення деталі-символа - крил або мацаків тощо). Деталі, що прикрашають, означають демонстративність, схильність звертати на себе увагу оточуючих, манірність (наприклад, тварина, схожа на коня, має султан із павиного пір'я).

Хвости. Виражають ставлення досліджуваного до власних дій, рішень, висновків, до своєї вербальної продукції, залежно від того, повернені ці хвости праворуч (на аркуші) або ліворуч. Хвости повернені праворуч - ставлення до власних дій і поведінки. ліворуч - ставлення до своїх думок, рішень; до втрачених можливостей, до власної нерішучості. Позитивне чи негативне забарвлення цього ставлення виражене напрямком хвостів угору (впевнено, позитивно, бадьоро) або спадним рухом вниз (невдоволення собою, не маю впевненості у власній праворуч, жаль щодо зробленого, сказаного, каяття тощо). Слід звернути увагу на хвости, що складаються з декількох, іноді повторюваних, ланок, особливо пишні хвости, особливо довгі і іноді розгалужені.

Контури фігури. Аналізують за наявності або відсутності виступів (типу щитів, панцирів, голок), промальовування і затемнення лінії контуру. Це захист від навколишніх, агресивний, якщо виконаний у гострих кутах; зі страхом і тривогою, якщо має місце затемнення,»забруднення» контурної лінії; з побоюванням, підозрілістю, якщо поставлені щити, заслони, лінія подвоєна. Спрямованість такого захисту - відповідно просторового розташування: верхній контур фігури - проти вищих, проти осіб, які мають можливість накласти заборону, обмеження, здійснити примус, тобто проти старших за віком, батьків, вихователів, начальників, керівників; нижній контур - захист проти насмішок, невизнання, відсутність авторитету у нижчих за статусом, віком тощо, острах осуду; бічні контури - недиференційована обережність і готовність до самозахисту будь-якого порядку і в різних ситуаціях; те саме, якщо елементи захисту розташовані не за контуром, а всередині контуру, на самому корпусі тварини. Праворуч -

більше в процесі діяльності (реальної), ліворуч - більше захист своїх думок, переконань, смаків.

Загальна енергія. Оцінюється кількість зображених деталей (тільки необхідну кількість, щоб надати уявлення про вигадану, неіснуючу тварину (тіло, голова, кінцівки або тіло, хвіст, крила тощо), із суцільним контуром, без штрихування та додаткових ліній і частин, просто примітивний контур або наявне щедре зображення не тільки необхідних частин, але й додаткових деталей, які ускладнюють конструкцію). Відповідно, чим більше складових частин і елементів (крім найнеобхідніших), тим вище енергія. У зворотному випадку - економія енергії, астенічність організму, хронічне соматичне захворювання. (Те ж саме підтверджується характером лінії - слабка павутиноподібна лінія,»возить олівцем по паперу», не натискаючи на нього.) Зворотний же характер ліній - жирна з натиском - не є полярним: це не енергія, а тривожність. Слід звернути увагу на різко продавлені лінії, видимі навіть на звороті аркуша (судомний, високий тонус м'язів руки) - різка тривожність. Звернути увагу також на те, яка деталь, який символ виконаний таким чином (тобто до чого прив'язана тривога).

Оцінка характеру лінії (дубляж лінії, недбалість, неакуратність з'єднань,»острівці» ліній, які заходять одна на одну, зачорнення частин малюнка,»забруднення», відхилення від вертикальної осі, стереотипність ліній тощо). Оцінка здійснюється так само, як і під час аналізу піктограми. Ті ж фрагментарність ліній і форм, незакінченість, обірваність малюнка.

Тематично тварини діляться на загрозливих, незагрозливих, нейтральних (за подібністю до лева, бегемота, вовка, або птахи, равлики, мурашки, або білки, собаки, кішки). Це ставлення до власної персони і до свого»Я», уявлення про власне становище в світі, начебто ідентифікація себе за значимістю (порівняння із з зайцем, комашкою, слоном, собакою тощо). В даному випадку намальована тварина – це представник самого досліджуваного. Уподібнення намальованої тварини людині, починаючи з постановки тварини в положення прямоходіння на дві лапи замість чотирьох

або більше і закінчуючи одяганням тварини в людський одяг (штани, спідниці, банти, пояси, сукня), включаючи схожість морди на обличчя, ніг і лап - на руки, - свідчить про інфантильність, емоційну незрілість, відповідно до ступеня вираженості олюднення тварини. Механізм схожий (і паралельний) на алегоричне значення тварин і їх характерів у казках, легендах тощо. Ступінь агресивності виражений кількістю, розташуванням і характером кутів у малюнку, незалежно від їх зв'язку з тією чи іншою деталлю зображення. Особливо значущими в цьому сенсі є прямі символи агресії - пазурі, зуби, дзьоби. Слід звернути увагу також на акцентування сексуальних ознак – наявність вимені, сосців, грудей у людиноподібної фігури тощо. Це ставлення досліджуваного до статі аж до фіксації на проблемі сексу. Фігура, подібна до кола (особливо нічим не заповненого), символізує і виражає тенденцію до потайливості, замкнутості, закритості внутрішнього світу, небажання давати відомості про себе оточуючим, нарешті, небажання піддаватися тестуванню. Такі малюнки зазвичай надають обмежену кількість даних для аналізу.

Слід також звернути увагу на випадки вмонтування механічних частин у тіло тварини - постановка тварини на п'єдестал, тракторні або танкові гусениці, триніжок, прикріплення до голови пропелера, гвинта; вмонтування в око електричної лампи, у тіло та кінцівки тварини – руків’їв, клавіш і антен. Це спостерігається частіше у хворих на шизофренію і у досліджуваних із глибокими шизоїд ними розладами.

Творчі можливості досліджуваного виражені зазвичай кількістю поєднаних у фігурі елементів. Банальність, відсутність творчого начала набуває форми готової, існуючої тварини (люди, коні, собаки, свині, риби), до якої лише прилаштовується якась готова» існуюча деталь, щоб намальована тварина зробилася неіснуючою - кішка з крилами, риба з пір'ям, собака з ластами тощо.

Оригінальність мислення виражається у формі побудови фігури з елементів, а не цілих заготовок. Назва може виражати раціональне поєднання

смислових частин (літаючий заєць,»бегемотокіт»,»мухожер» тощо). Інший варіант - словотвір із книжково-науковим, іноді латинським суфіксом або закінченням («ратолітіус» тощо). Перше - раціональність, конкретна установка при орієнтуванні та адаптації; друге - демонстративність, спрямована головним чином на демонстрацію власного розуму, ерудиції, знань. Зустрічаються назви поверхнево-звукові без будь-якого сенсу («лялієу»,»ліошан»,»Гратекір» тощо), які передають легковажне ставлення до оточуючих, невміння враховувати сигнали небезпеки, наявність афективних критеріїв в основі мислення, перевага естетичних елементів у судженнях над раціональними. Іноді зустрічаються іронічно-гумористичні назви намальованих тварин («динотвора»,»леворак» тощо) за наявності іронічно-поблажливого ставлення до оточуючих. Інфантильні назви мають зазвичай повторювані елементи («тру-тру»,»лю-лю»,»кус-кус» тощо). Схильність до фантазування (частіше захисного порядку) виражена зазвичай видовженими назвами («аберсинотиклирон»,»гулобарниклетаміешинія» тощо).

Методика «Нісенітниці»

***Мета*:** виявлення елементарних образних уявлень дитини про навколишній світ, орієнтування в логічних зв'язках і взаємовідносинах, що існують між деякими об'єктами навколишнього світу; вміння міркувати логічно та граматично правильно висловлювати власну думку.

Матеріал: картинка із зображенням великої кількості безглуздостей.

***Процедура проведення*:** Дитині показують картинку. Під час розглядання дитина отримує інструкцію:»Подивися уважно на цю картинку і скажи, чи все тут на своєму місці і чи правильно намальовано. Якщо що сь, на твою думку, не так, покажи це мені та поясни, чому так не буває; поясни, як має бути правильно». Обидві частини інструкції виконуються послідовно. Спочатку дитина просто називає всі нісенітниці та показує їх на картинці, а потім пояснює, як має бути насправді. Час показу картинки і виконання

завдання - 3 хвилини. За цей час дитина має показати і назвати якомога більше нісенітниць.

***Спосіб обробки результатів*:**

10 балів (дуже високий рівень розвитку) - якщо за відведений час дитина помітила всі нісенітниці, встигла достатньо ясно пояснити, що не так і як має бути.

8 - 9 балів (високий рівень розвитку) - дитина помітила та показала всі наявні нісенітниці, але від 1-єї до 3-ох не зуміла до кінця пояснити або сказати, як має бути.

6 - 7 балів (норма) - дитина помітила та показала всі наявні нісенітниці, але 3 - 4 з них не встигла до кінця пояснити.

4 - 5 балів (середній рівень розвитку) – дитина зауважила всі нісенітниці, але не встигла пояснити 5 - 7 нісенітниць.

2 - 3 бали (низький рівень розвитку) – дитина не встигла помітити 1 - 4 наявні на картинці нісенітниці, до пояснення справа не дійшла.

0 - 1 бал (дуже низький рівень розвитку) - за відведений час дитина встигла виявити менше 4-ох із наявних нісенітниць.

Методика «Пори року»

***Мета*:** з'ясування рівня сформованості уявлень про пори року (рівня наочно - образного мислення).

***Матеріал*:** сюжетні картинки зі специфічними ознаками чотирьох пір року.

***Процедура проведення*:** перед дитиною розкладають чотири картинки, на яких зображені чотири пори року. Дитину просять показати, де зображені зима, весна, літо, осінь. Потім запитують:»Розкажи, як ти здогадався (здогадалася), що тут зображено «. У випадку труднощів, проводиться навчання. Час виконання – 2-і хвилини.

***Навчання*:** перед дитиною залишають картинки із зображенням тільки 2-ох пір року - літа та зими. Ставлять уточнюючі запитання:»Що буває взимку? Знайди, де тут зображена зима».

***Оцінка дій дитини*:** прийняття і розуміння завдання, рівень сформованості тимчасових уявлень, уміння пояснити за допомогою словесного мовлення свої дії.

***Інструкція для обробки результатів* :**

10 балів (дуже високий рівень розвитку) - за відведений час дитина правильно назвала та пояснила всі картинки з порами року, вказавши на кожній із них не менше 2-ох ознак, які свідчать про те, що на картинці зображено саме цю пору року (сукупно не менше 8-ох ознак за всіма картинками).

8 - 9 балів (високий рівень розвитку) - дитина правильно назвала та пов'язала з потрібними порами року всі картинки, вказавши при цьому 5 - 7 ознак, що підтверджують її думку, на всіх картинках,.

6 - 7 балів (норма) – дитина правильно визначила на всіх картинках пори року, але зазначила тільки 3 - 4 ознаки на підтвердження своєї думки.

4 - 5 балів (середній рівень) – дитина правильно визначила пору року тільки на 1 – 2-ох картинках із 4-ох і зазначила лише 1 – 2-і ознаки на підтвердження своєї думки.

0 - 3 бали (низький рівень розвитку) - дитина не змогла правильно визначити ні однієї пори року і не назвала точно жодної ознаки.

Або:

1 бал - не розуміє мети, перекладає картинки.

2 бали - приймає завдання, але не співвідносить зображення часів року з їх назвами, тобто не сформовані тимчасові уявлення, але після навчання може виділити картинки з зображенням зими та літа.

3 бали - приймає завдання, впевнено співвідносить зображення тільки двох пір року з їх назвами (зима та літо).

4 бали - приймає завдання, впевнено співвідносить зображення всіх пір року з їх назвами.

Методика «Розрізні картинки»

Автор: С. Забрамна

***Мета*:** виявлення рівня розвитку цілісного сприйняття предметної картинки дітей, починаючи від 3-ох років.

***Матеріал*:** предметні картинки, розрізані по діагоналі.

***Процедура проведення*:** дорослий показує дитині чотири частини розрізаної картинки і просить скласти цілу картинку:»Зроби цілу картинку».

Навчання: дорослий показує, як треба з'єднати частини в ціле. Після цього знову пропонує дитині виконати завдання самостійно.

Інструкція обробки результатів: Діти з нормальним розумовим розвитком з 3-ох років складають картинку з двох частин методом проб. Після 4-ох років вони переходять до зорового співвіднесення. Картинки, розрізані на 4 частини, пропонуються з 4-ох років, до 5-и років завдання виконується способом зорового співвіднесення. Під час роботи з картинками, розрізаними за прямими на три частини, діти часто»втрачають» середню частину, зрушуючи початок і кінець зображення, але на здивоване запитання:»А куди покладемо цей шматочок?» Самостійно виправляють помилки.

Діти із ЗПР збирають картинку з двох частин до 4 років, картинка з 4 частин може викликати у них труднощі і в 5 років. Після показу способу дії (дорослий збирає, показує дитині, а потім руйнує картинку) дитина виконує завдання. Діти відволікаються, можуть не закінчити завдання, їм потрібні організуюча допомога та підтримка.

Діагностична методика

«Розбирання та складання пірамідки»

Автор: С. Д. Забрамна

***Мета*:** завдання спрямоване на вміння дитини відволіктися від кольору і виділити величину як основний принцип дії. Розрахована на дітей від 3-ох років.

***Матеріал*:** пірамідка з 6 кілець для дітей з 4 років (для дітей 3 років - 4 Кільця), кільця різного розміру, різного кольору.

***Процедура проведення*:** дорослий пропонує дитині розібрати пірамідку. Якщо дитина не діє, дорослий починає розбирати її сам і приваблює дитину до цього дійства. Потім пропонує зібрати таку ж пірамідку. У випадках появи труднощів дорослий показує дитині, як потрібно добирати кілечка за розміром:»Треба брати кожен раз більше кільце». Потім показує спосіб прикладання одного кілечка до іншого, щоб побачити різницю в їх величині. Після навчання дитині пропонують виконати завдання самостійно.

***Інструкція обробки результатів*:** оцінюється прийняття і розуміння умов завдання, способи виконання, здатність до навчання, ставлення до отриманого результату.

1 бал - Не розуміє мету, діє неадекватно.
2 бали - Розуміє мету, нанизує кільця без урахування розміру, після навчання не враховує розмір кілець.

3 бали - розуміє мету, нанизує кільця без урахування розміру, після навчання переходить до самостійного виконання завдання.
4 бали - розуміє мету, збирає самостійно пірамідку з урахуванням розміру кілець.

Методика «Кольорові кубики»

Автор: Є. А. Стребєлєва

***Мета*:** виявлення рівня розвитку сприйняття кольорів (розрізнення за словесним позначенням назви кольору). Розрахована на дітей від 3-ох років.

***Матеріал*:** кольорові кубики семи кольорів: 2 червоних, 2 жовтих, 2 зелених, 2 синіх, 2 білих, 2 блакитних, 2 рожевих.

***Процедура проведення*:** перед дитиною ставлять кольорові кубики і просять показати кубик певного кольору:»Покажи, де червоний, синій, зелений». Потім пропонують назвати кольори всіх кубиків. Якщо дитина не розрізняє колір за словесною інструкцією, проводиться навчання. Дитину просять показати такий самий кубик, як у руці в дорослого, тобто уточнюється рівень навички зіставлення. Потім малюка навчають співвідносити колір кубика зі словом - назвою, повторивши при цьому колір два - три рази:»Покажи, де жовтий, от жовтий. Знайди, де жовтий».

***Інструкція обробки результатів*:** прийняття завдання, відзначається рівень сприйняття кольору (зіставлення, впізнавання кольору за словом, називання), здатність до навчання, ставлення до отриманого результату.

1 бал – дитина не розуміє завдання, в умовах навчання діє неадекватно.

2 бали - приймає завдання, зіставляє два - три кольори, після навчання не може виділити колір за словом - назвою.

3 бали - приймає завдання, зіставляє всі основні кольори, може виділити за словом два - три кольори, але не називає.

4 бали - приймає завдання, виділяє колір за словом - назвою, може назвати всі або майже всі запропоновані кольори.

Методика «Чого не вистачає?»

(Автор: Р. С. Немов)

Мета: виявлення рівня розвитку сприйняття дітей від 4-ох років.

***Матеріал*:** 7 картинок із зображенням предметів, на яких не вистачає будь - якої суттєвої деталі.

***Процедура проведення*:** Дитині пропонують подивитися на картинки та дають інструкцію:»На кожній з картинок не вистачає якоїсь важливої деталі, подивися уважно і назви відсутню деталь». Час проведення обстеження - 25 секунд.

***Інструкція обробки результатів*:**

10 балів (дуже високий рівень розвитку) - дитина впоралась із завданням за менше, ніж 25 секунд, назвавши при цьому всі 7 відсутніх на картинках предметів.

8 - 9 балів (високий рівень розвитку) - час пошуку всіх відсутніх предметів становив від 26 до 30 секунд.

6 - 7 балів (норма) - час пошуку становив від 31 до 35 секунд.

4 - 5 балів (середній рівень) - час пошуку становив від 36 до 40 секунд.

2 - 3 бали (низький рівень) - час пошуку становив в межах від 41 до 45 секунд.

0 - 1 бал (дуже низький рівень) - час пошуку становив в цілому більше ніж 45 секунд.

Методика «Які предмети заховані в малюнках?»

(Автор: Р. С.Немов)

***Мета*:** виявлення рівня розвитку сприйняття дітей від 4-ох років.

***Матеріал*:** 3 малюнка із зображенням накладених один на одного контурів реальних об'єктів.

***Процедура проведення*:** дитині послідовно показують 3 картинки. Інструкція, що надається:»На малюнку сховалися предмети. Знайди якомога більше предметів і назви їх». Час обстеження - 1 хвилина.

***Інструкція обробки результатів*:**

10 балів (дуже високий рівень розвитку) - названо 14 предметів, час - 20 секунд.

8 - 9 балів (високий рівень розвитку) - названі всі предмети за 21 - 30 секунд.

6 - 7 балів (норма) - названі всі предмети за 31 - 40 секунд.

4 - 5 балів (середній рівень розвитку) – виконання завдання за 41 - 50 секунд.

2 - 3 бали (низький рівень) - дитина впоралась із завданням за 51 - 60 секунд.

0 - 1 бал (дуже низький рівень розвитку) - за час більше 60-и секунд дитина не змогла виконати завдання з пошуку та називання всіх 14-и предметів.

Методика «Що тут зайве?»

***Мета*:** дослідження процесів образно - логічного мислення, розумових операцій аналізу та узагальнення дітей від 4-ох років.

***Матеріал*:** серія картинок, на яких зображено різні предмети (3 - з однієї серії класифікації, 1 - з іншої).

***Процедура проведення*:** дитині пропонується серія картинок у супроводі інструкції:»На кожній з цих картинок один із чотирьох предметів є зайвим. Уважно подивися на картинки і визнач, який предмет і чому є зайвим». Час виконання завдання становить 3 хвилини.

***Інструкція обробки результатів*:**

10 балів (дуже високий рівень розвитку) - дитина вирішила поставлене перед нею завдання менше ніж за 1 хвилину, назвавши зайві предмети на всіх картинках і правильно пояснивши, чому вони є зайвими.

8 - 9 балів (високий рівень розвитку) - дитина правильно виконала завдання за проміжок часу від 1 до 1, 5 хвилини.

6 - 7 балів (норма) - дитина впоралась із завданням за час від 1, 5 до 2 хвилини.

4 - 5 балів (середній рівень розвитку) - дитина виконала завдання за час від 2 до 2, 5 хвилини.

2 - 3 бали (низький рівень розвитку) – малюк виконав завдання за час від 2, 5 до 3 хвилин.

0 - 1 бал (дуже низький рівень розвитку) - дитина за 3 хвилини не впоралась із завданням.

Методика «Серія сюжетних картинок»

(**Автор:** С.Д. Забрамна)

***Мета*:** виявлення рівня сформованості наочно - образного мислення у дітей від 4-ох років.

***Матеріал*:** сюжетні картинки із зображенням послідовності подій.

*Процедура п****роведення*:** перед дитиною викладають упереміш сюжетні картинки та пропонують розглянути їх і розкласти в правильній послідовності, кажучи:»Розклади, що спочатку було, що потім і чим все завершилося. А тепер розкажи, що там намальовано». У процес розкладання картинок дорослий не втручається. Дитина може самостійно виправляти свої помилки.

***Інструкція обробки результатів*:** прийняття і розуміння завдання, вміння зрозуміти, що на всіх малюнках зображено одну подію, а також те, що ця подія має певну часову послідовність, вміння дитини скласти зв'язниу логічну розповідь.

1 бал – дитина не розуміє завдання, діє неадекватно інструкції.

2 бали - завдання розуміє, розкладає картинки без урахування послідовності подій, зображених на картинці, сприймає кожну картинку як окрему дію, не об'єднуючи їх в один сюжет.

3 бали - приймає завдання, розкладає картинки, плутаючи дії, але в кінцевому підсумку розкладає їх послідовно, проте скласти зв'язну розповідь про зображену подію не може.

4 бали - приймає завдання, розкладає картинки у певній послідовності, об'єднуючи їх в одну подію і може скласти зв’язну розповідь про зображене.

Методика «Згрупування картинок за кількісною ознакою»

***Мета*:** виявлення рівня розвитку наочного і логічного мислення дітей від 4-ох років.

***Матеріал*:** парні картинки із зображенням предметів різних за кількістю: 1 - а пара (на одній - багато огірків, на іншій - один огірок), 2 - а пара (на одній багато яблук, на іншій - одне) тощо.

***Процедура проведення*:** перед дитиною кладуть пару картинок і пропонують розглянути малюнки, а решту розкладають під ними, щоб вийшов вертикальний ряд. Дорослий каже:»Всі картинки, схожі на цю (показує жестом на картинку, де багато огірків), будеш класти сюди, а всі схожі на цю (де один предмет), будеш класти в інший ряд». Потім дитині дають по одній картинці упереміш і не втручаються в хід її дій. Після розкладання картинок малюка просять пояснити, які картинки й чому він поскладав у один ряд, а які - в інший.

***Інструкція обробки результатів*:** прийняття і розуміння завдання, спосіб виконання, вичленовування дитиною самостійно основного принципу згрупування та вміння узагальнити цей принцип у словесному мовленні.

1 бал – дитина не приймає і не розуміє завдання.

2 бали – завдання приймає, але не розуміє умов його виконання, розкладає картинки або всі в один бік, або по порядку (по черзі), то в один бік, то в інший.

3 бали - приймає завдання, розуміє умову його виконання, розкладає картинки за різними ознаками, самостійно виправляє помилки, в кінцевому підсумку виділяє основний принцип згрупування за кількісною ознакою, однак у словесних висловлюваннях сформулювати цей принцип не може.

4 бали - приймає і розуміє умову завдання, групує малюнки за суттєвою ознакою, формулює словесно цей принцип.

Методика «Робота з ляльками-вкладками»

(Автор: С. Забрамна)

***Мета*:** перевірка розуміння інструкції, адекватності та способів дій, можливості використання допомоги, стану моторики, сформованості поняття величини. Розрахована на дітей від 4-ох років.

Матеріал: 5 ляльок-вкладок або мисочок різного розміру (або порожнистих кубиків, або кілечок).

***Процедура проведення*:** дорослий дає дитині ляльку-вкладку і просить її розкрити та роздивитися сховані в середині ляльки. Потім пропонує зібрати всі ляльки в одну. За умови труднощів дорослий бере ляльку-вкладку і просить дитину подивитися, як він її розбирає і збирає:»Спочатку беру ось цю, меншу ляльку і відшукую ще трішки меншу, потім підбираю до неї ще меншу і так аж до найменшої». Дорослий показує складання ляльки методом проб, привертаючи увагу дитини до пошуку наступних частин. Після навчання дитині пропонують виконати завдання самостійно.

***Інструкція обробки результатів*:** прийняття та розуміння умов завдання, способів його виконання, здатність до навчання, ставлення до результату своєї діяльності.

1 бал – дитина не розуміє мети та діє неадекватно навіть в умовах навчання.

2 бали - розуміє мету, але діє хаотично, тобто не враховує величину, в процесі навчання діє адекватно, а після навчання самостійно завдання не виконує.

3 бали - розуміє мету, складає ляльку методом перебирання варіантів, в умовах навчання діє адекватно, після навчання переходить до виконання завдання, користуючись цілеспрямованими пробами.

4 бали - розуміє мету завдання і самостійно складає ляльку, користуючись цілеспрямованими пробами.

Методика «Коробка форм, або Поштова скринька»

(**Автор:** С. Забрамна)

***Мета*:** Діагностика сприйняття форми, здатності співвіднесення форми об'ємного тіла та його площинного зображення, можливості використання допомоги, розвитку дрібної моторики, визначення ведучої руки дітей з 4-ох років.

***Матеріал*:** коробка, що має з усіх боків прорізи різної форми і містить об'ємні фігури.

***Процедура проведення*:** перед дитиною ставлять коробку і розкладають об'ємні фігури. Звучить інструкція:»Це поштова скринька, але не проста. Листи до неї потрапляють різні і для них зроблені різні отвори. Дивися, який цей ось лист (обвести основу однієї з фігур)? Його треба опустити сюди (обводимо відповідний отвір у коробці й»опускаємо лист»). Тепер ти – листоноша і маєш розкласти всі листи правильно». Інструкцію можна спростити, без введення сюжету.

***Інструкція обробки результатів*:** Діти з нормальним розумовим розвитком до завдання виявляють явний інтерес. До трьох з половиною років вони можуть виконувати проштовхування фігури силою, без урахування форми прорізів. Після 4-ох років діти користуються способом примірювання, до 5-и років - зоровим співвіднесенням. За появи труднощів достатньо одного показу способу дії (висока здатність до навчання).

У дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР) зустрічаються випадки неадекватних дій - маніпулювання фігурами, розкидання, але за допомогою дорослого вони справляються з завданням. Від сторонньої допомоги поступово переходять до самостійного виконання, проте набагато довше використовують спосіб примірювання та проби.

Діти з інтелектуальними розладами самостійно не виконують завдання навіть у 5 - 6 років. Діють хаотично, без явної мети, використовують силовий спосіб запихання фігур, виконують багато неадекватних дій. Допомога

дорослого є малоефективною, під час повторного виконання завдання виникають ті самі труднощі.

Обробка результатів: Прийняття і розуміння умов завдання, способи виконання, здатність до навчання, ставлення до отриманого результату.

1 бал – дитина не розуміє мету, діє неадекватно навіть в умовах навчання.

2 бали - розуміє мету завдання, під час опускання фігур у прорізи діє хаотично, після навчання не переходить на вищий рівень дій.

3 бали - розуміє мету, під час виконання завдання використовує метод перебирання варіантів, після навчання діє методом цілеспрямованих проб або методом зорового співвіднесення.

4 бали - розуміє мету, завдання виконує самостійно методом цілеспрямованих проб.

Методика «Конструювання»

(Автор: С. Забрамна)

*Мета***:** виявлення вміння дитини створювати конструкції з п'яти елементів за зразком, діагностика здатності до навчання дітей від 4-ох років.

*Матеріал***:** 10 пласких паличок одного кольору.

***Процедура проведення*:** дорослий будує за екраном фігурку з пласких паличок. Потім показує споруду і просить дитину побудувати таку саму. За виникнення труднощів дитину просять побудувати просто щось схоже.

***Інструкція обробки результатів*:** Оцінюється прийняття і розуміння завдання, вміння працювати за зразком або за показом, здатність до навчання, ставлення до отриманого результату.

1 бал – дитина не приймає завдання, в умовах навчання діє неадекватно.

2 бали - приймає завдання, за зразком завдання не виконує, після навчання намагається зробити якусь споруду, але за зразком не будує.

3 бали - приймає завдання, за зразком самостійно завдання виконати не може, але після показу може перейти на самостійне виконання завдання.

4 бали - приймає завдання і самостійно виконує його за зразком.

Методика «Малювання (будинок, дерево, людина)»

***Мета*:** діагностика рівня прийняття навчальної ситуації, цікавості до малювання, здатності аналізувати малюнок – виділяти основні частини у виконанні предметів, використання кольору в малюнках.

Матеріал: кольорові фломастери, олівці, папір.

***Процедура проведення*:** дитині дають папір і просять намалювати спочатку один предмет - будинок. Після цього просять намалювати людину, а потім - дерево Навчання не проводиться.

***Інструкція обробки результатів*:** оцінюють прийняття і розуміння завдання, самостійність, творчість, логічність, структурованість малюнків.

1 бал – дитина не приймає завдання, олівець або фломастер не використовує за призначенням.

2 бали - приймає завдання, малює тільки елементи предметів, малює одним олівцем усі предмети.

3 бали - приймає завдання, малює основні частини заданих предметів, нехтуючи основними деталями (скажімо, людину малює без шиї, будинок – без дверей тощо).

4 бали - приймає завдання, з інтересом його виконує, ставить уточнюючі запитання, розповідає, що буде малювати або що малює, в малюнках наявні основні частини та деталі, використовує різні кольори, у людини явно видно стать.

Методика «Рахунок»

(Автор: С. Забрамна)

***Мета*:** Виявлення у дитини кількісних уявлень, діагностика вміння виконувати операції рахунку в розумовому плані, тобто з’ясовується рівень

розвитку наочно - образного мислення та елементів логічного мислення. Розрахована на дітей 5-и років.

***Матеріал*:** 15 пласких паличок одного кольору.

***Процедура проведення*:**

перший варіант: перед дитиною кладуть 15 лічильних паличок і просять взяти п'ять паличок. Далі дитині пропонують запам'ятати, скільки у неї паличок, і закрити їх екраном. За екраном дорослий забирає три палички, показує дитині цю кількість і запитує:»Скільки там залишилося паличок?». Після відповіді дитини дорослий показує дві палички, кладе їх за екран до попередніх двох паличок. Не відкриваючи екрану, запитує у дитини:»Скільки тепер там паличок?»;

Другий варіант: якщо дитина відповідає правильно, їй пропонують усне завдання:»У коробці лежало чотири олівці, два з них червоні, решта - сині. Скільки там було синіх олівців?». Під час виникнення труднощів проводиться навчання.

Навчання:

перший варіант: дорослий зменшує кількість паличок спочатку в межах чотирьох, а якщо дитина не може, то й до трьох. При цьому використовується відкрита демонстрація способу виконання завдання (екран забирається).

Другий варіант: дитині пропонують взяти чотири палички і з опорою на них розв’язати завдання. Дорослий повторює умову задачі про олівці та пропонує дитині її розв’язати, користуючись лічильними паличками. Якщо дитина вирішує завдання, можна запропонувати аналогічну задачу:»У дівчинки спочатку було чотири повітряні кульки, але залишилося дві. Скільки кульок луснуло?»

***Інструкція обробки результатів*:** оцінюється прийняття і розуміння завдання, вибір із багатьох однієї палички, двох, трьох за словесною інструкцією, за наслідуванням, вміння виконувати операції рахунку за словесним поданням, візуальною демонстрацією.

1 бал – дитина діє з паличками, не орієнтуючись на завдання.

2 бали - завдання приймає, але кількісні уявлення сформовані на найелементарнішому рівні - може виділити тільки в межах трьох із безлічі, рахункові операції за словесним поданням не виконує.

3 бали - завдання приймає і розуміє мету, перераховує палички в межах п'яти - дієвим шляхом (доторкається пальцем до кожної палички), виконує лічильні операції за поданням в межах трьох, задачу розв’язати не може.

4 бали - завдання приймає і розуміє мету, перераховує палички в межах п'яти зоровим шляхом, виконує лічильні операції в межах п'яти, вирішує запропоновані завдання.

***Результати діагностики*:** Відмінності між обстежуваними за цією методикою дітьми полягають здебільшого в характері їхньої пізнавальної діяльності: у прийнятті завдання, способах його виконання (самостійно чи з допомогою дорослого), навченості, зацікавленості результатом. Відповідно, обстежуваних дітей можна розділити на чотири групи.

Першу групу (10 - 12 балів) складають діти, які у своїх діях не керуються інструкцією, не розуміють мету завдання, а тому не прагнуть його виконати. Вони не готові до співпраці з дорослим, не розуміючи мети завдання, діють неадекватно. Більше того, ця група дітей не готова навіть наслідувати дії дорослого. Показники дітей цієї групи свідчать про суттєві аномалії інтелектуального розвитку. Необхідно провести додаткове комплексне обстеження.

У другу групу (13 - 23 бали) входять діти, які самостійно не можуть виконати завдання. Вони ніяк не вступають в контакт з дорослими, діють без урахування властивостей предметів. У характері їх дій відзначається прагнення досягти певного але не завжди явного, результату, тому для них характерними виявляються хаотичні дії з наступною відмовою виконувати завдання. У разі навчання, коли дорослий просить виконати операції за наслідуванням, чимало дітей досягає успіху. Проте після навчання

самостійно виконати завдання досліджувані цієї групи не можуть, і це свідчить про те, що принцип діяльності залишився для них не усвідомленим. Окрім того, вони залишаються байдужими до результату своєї діяльності. Аналіз даних дітей цієї групи дозволяє говорити про необхідність використання інших методів діагностики (обстеження психоневролога тощо)

Третю групу (24 - 33 бали) складають діти, які зацікавлено співпрацюють із дорослими. Вони відразу ж приймають завдання, розуміють умови його виконання та прагнуть до успіху. Проте самостійно, у багатьох випадках, вони не можуть знайти адекватний спосіб виконання завдання і часто звертаються за допомогою до дорослого. Після демонстрації способу виконання завдання педагогом багато з них можуть самостійно впоратись із завданням, виявляючи значну зацікавленість результатом своєї діяльності. Показники цих дітей свідчать про те, що в цій групі можуть опинитися дошкільнята з порушеннями слуху, зору, локальними мовленнєвими розладами, мінімальною мозковою дисфункцією тощо.

Четверту групу (34 - 40 балів) складають діти, які з цікавістю приймають усі завдання, виконують їх самостійно, діючи на рівні практичного орієнтування, а в деяких випадках і на рівні зорового орієнтування. При цьому вони дуже зацікавлені результатом своєї діяльності. Ці діти, як правило, досягають високого рівня психічного розвитку.

5.3. Діагностика психосенсомоторного розвитку дітей старшого дошкільного віку

Методи діагностики мислення й уяви

Тест для оцінки словесно-логічного мислення

***Процедура проведення*:** Дитина відповідає на запитання:

1. Яка з тварин більша — кінь чи собака?
2. Вранці люди снідають. А увечері?
3. Вдень на вулиці світло, а вночі?

4. Небо блакитне, а трава?
5. Черешня, груші, сливи, яблука... — це що?
6. Чому, коли їде потяг, опускають шлагбаум?
7. Що таке Київ, Харків, Львів, Одеса?
8. Котра зараз година? (Дитині показують годинник і просять назвати точний час.)
9. Маленька корова — це теля. А маленький собака? Маленька вівця - це?..
10. На кого більше схожий собака — на кішку чи на курку?
11. Для чого автомобілеві потрібні гальма?
12. Чим схожі молоток і сокира?
13. Що спільного між білкою та кішкою?
14. Чим відрізняються цвях і гвинт?
15. Що таке футбол, стрибки у висоту, теніс, плавання?
16. Які ти знаєш види транспорту?
17. Чим відрізняється стара людина від молодої?
18. Для чого люди займаються спортом?
19. Чому вважається поганим, коли хтось не хоче працювати?
20. Для чого на конверт необхідно наклеювати марки?

Правильні відповіді:

1. Більше кінь.
2. Увечері вечеряють.
3. Темно.
4. Зелена.
5. Фрукти.
6. Щоб не було зіткнення потяга з автотранспортом.
7. Міста.
8. Правильна відповідь. (Чверть на сьому, за п'ять хвилин восьма, пів на третю тощо)
9. Цуценя, ягня.

10. На кішку, оскільки у них 4 лапи, шерсть, хвіст, кігті (досить назвати хоч б одну подібність).

11. За правильну вважається будь-яка відповідь, що вказує на необхідність знижувати швидкість автомобіля.

12. Це інструменти.

13. Це тварини, що вміють лазити по деревах, мають лапи, хвіст, шерсть і так далі.

14. Цвях - гладенький, а гвинт — нарізний; цвях забивають молотком, а гвинт закручують.

15. Види спорту (спорт).

16. Як мінімум дитина має назвати 3 види транспорту (автобус, трамвай, метро, літак і так далі).

17. Три істотні ознаки як мінімум: «Старі люди ходять повільно, з паличкою, у них багато зморшок, вони часто хворіють» і так далі.

18. Щоб бути здоровими, сильними, красивими тощо.

19. Не буде грошей, щоб купувати продукти і одяг, оплачувати квартиру тощо.

20. Так оплачують поштові послуги (чи будь-яка інша відповідь у тому ж дусі).

Аналізуючи відповіді, що їх дає дитина, слід мати на увазі, що правильними можуть вважатися не тільки відповіді, що збігаються з наведеними вище , але й інші, достатньо розумні і такі, що відповідають сенсу поставленого перед дитиною запитання.

Перш ніж оцінювати правильність тієї або іншої відповіді, переконайтеся в тому, що дитина правильно зрозуміла саме запитання.

Висновки про рівень розвитку.

Дуже високий – правильні 18-20 відповідей.

Високий – правильні 15-17 відповідей.

Середній – правильні 12-14 відповідей.

Занижений – правильні 10-13 відповідей.

Низький – правильних відповідей менше, ніж 10.

Діагностика розвитку продуктивної уяви старших дошкільників

(Методика К.Торенса)

Мета: Вивчення розвитку механізмів продуктивної уяви.

***Матеріал*:** картки з намальованими невизначеними фігурами, папір, кольорові олівці.

***Інструкція*:** «Я даю тобі картку з намальованою фігурою, а ти її домалюй так, щоб вийшов якийсь малюнок».

Показники для аналізу:

1. Кількість зроблених дитиною малюнків, які відповідають завданню (розуміння завдання).

2. Кількість різних категорій малюнків (за різноманітністю, варіативністю засобів виконання завдання).

3. Кількість оригінальних (неповторних) малюнків за змістом і способом використання.

***Результати аналізу*:** проаналізувавши кількісно та якісно малюнки, можна визначити типи виконання завдання та з'ясувати рівень розвитку продуктивної уяви.

Нульовий тип: дитина ще не розуміє завдання на побудову образу уяви з використанням певного заданого елементу, вона не володіє засобами створення продуктивної уяви.

Перший тип: дитина для виконання завдання використовує засіб «опредметнення образу»: вона домальовує фігуру так, що одержує зображення певного об’єкта, але зображення схематичне, конкретне, без деталей.

Другий тип: дитина малює теж окремий предмет, але в малюнку вже є різноманітні деталі — «об'єкт із деталями».

Третій тип: дитина малює «сюжет» і доповнює його запропонованою фігурою (наприклад, хлопчик біжить).

Четвертий тип: дитина малює декілька об'єктів, об'єднаних спільним сюжетом (хлопчик грає з м'ячем).

П'ятий тип: фігура доповнює сюжет і є другорядним його елементом. Дитина здатна відходити від стандартів, вільно комбінувати задану фігуру відповідно до ідеї, задуму, уяви. Дитина може складати мовленнєвий план утілення своєї ідеї, вдаватися до корекції під час її реалізації.

Достатній рівень розвитку продуктивної уяви у дітей старшого дошкільного віку (шість—сім років) визначається четвертим та особливо п'ятим типом виконання завдання на побудову уявного образу: дитина творчо створює цілісний сюжет, до початку роботи може мати власну ідею, побудувати план її реалізації, у процесі втілення свого задуму вносити корективи, доповнення тощо. При застосуванні кількох карток сюжети будуть різноманітні, варіативні, неповторні.

Недостатній рівень розвитку продуктивної уяви у дітей визначається третім, другим або першим типом виконання завдання.

Де чиє місце?

(Ігрова методика для педагогів і батьків)

Мета: Діагностика розвитку уяви

Пропонована ігрова методика не тільки дозволяє визначити, наскільки у дитини розвинена уява, але і є засобом її розвитку.

Сенс даної методики полягає в тому, щоб подивитися, наскільки дитина зуміє виявити власну уяву в жорстко заданій наочній ситуації: відійти від конкретності та реальності (наприклад, від конкретного запитання чи прохання дорослого), змоделювати в думках усю ситуацію повністю (побачити ціле раніше від окремих його частин) і перенести типові функції із одного об'єкта на інший.

Матеріал: будь-яка сюжетна картинка, щоправда, з деякими особливостями: поруч із усіма зображеними предметами розташовані порожні кола. Для гри також знадобляться такі самі за величиною кілечка, але вже з намальованими в них фігурками. Всі зображені в кілечках фігурки мають певне місце на малюнку.

***Процедура проведення*:** Дорослий просить дитину уважно розглянути малюнок і поставити кілечка в "незвичайні" місця, а потім пояснити, чому вони там опинилися.

Аналіз виконання завдання.

Залежно від рівня розвитку уяви, дошкільнята можуть по-різному вирішувати це завдання.

Одні діти (**перший рівень**) зазнають значних труднощів, виконуючи завдання. Вони, як правило, ставлять фігурки на їх "законні" місця, а всі пояснення зводять до такого: пес у буді тому, що має там бути. Якщо ж дорослий сам поставить кілечка на "чужі" місця, то малюк весело сміятиметься, але пояснити, чому вони там опинилися, все одно не зможе. Якщо ж вам вдасться домогтися від дитини якихось пояснень, то вони будуть шаблонними та стереотипними: "Кішка на клумбі тому, що вона сховалася", "Собака в ставку тому, що він там сховався" і т. п. Від кого і чому кішка або собака сховалися, діти із цим рівнем розвитку уяви відповісти не можуть.

Водночас, ситуація докорінним чином змінюється, якщо прибрати цілу картинку і, залишивши тільки кілечка, поговорити з дитиною про те, де і чому може опинитися той або інший персонаж. У таких бесідах із дорослим дошкільнята, як правило, показують значно кращі результати, ніж під час самостійного пояснення. Вони можуть придумати - щоправда, дуже короткі та нескладні - ситуації й історії (здебільшого, за сюжетами знайомих оповідань і казок), які пояснюють незвичайне розташування персонажів.

Інші ж діти (**другий рівень**) особливих проблем під час виконання цього завдання відчувати не будуть. Вони легко поставлять кілечка з персонажами на "чужі" місця, проте пояснення викликатиме у них труднощі. Деякі навіть почнуть ставити фігурки на їх справжні місця, щойно ви попросите розповісти, чому той або інший персонаж опинився на невідповідному місці.

Розповіді дошкільнят із цим рівнем розвитку уяви, як правило, мають під собою реальний грунт, принаймні малюки дуже стараються це довести. «Торік на дачі я бачив, як кішка залізла на дерево» (поміщає кішку на дерево), тато мені розповідав, що собаки дуже люблять купатися» (ставить собаку в ставок). По телевізору показували, що собака подружився з пташкою і пустив її до себе жити (ставить пташку в будку) тощо.

Якщо змінити завдання і попросити дітей пояснити, як розставив персонажів дорослий або інша дитина, то їх розповіді стануть змістовнішими і детальнішими, ніж тоді, коли вони самі ставили картинки і намагалися пояснити свої дії. Якщо ж прибрати велику картинку, то, на відміну від дітей із першим рівнем розвитку уяви, вони майже не реагуватимуть на це, тобто їх розповіді і пояснення не стануть якісно ні гіршими, ні кращими.

Діти з високим (**третім**) рівнем розвитку уяви без зусиль розставляють кілечка на "чужі" місця і пояснюють свої дії. Для них характерним є етап, коли вони обдумують запропоноване дорослим завдання. Деякі навмисно відводять очі від картинки, задумливо дивляться в стелю, встають, щоб краще побачити зображення, примружуються тощо.

Іноді цей етап завершується тим, що дитина бере на себе яку-небудь роль, виходячи з якої вона і вестиме пояснення. Наприклад: "Я чарівник, зараз я пожвавлю цю картинку", - а потім звучить фантастична розповідь, яка пояснює незвичайне розташування предметів і об’єктів. Або після певних роздумів: "На столі лежала картинка, і ніхто не знав, що з нею робити. Але подув вітерець (дитина починає дмухати), і всі предмети розбіглися". Далі іде казковий сюжет.

Важливою особливістю в поясненнях дітей з високим рівнем розвитку уяви є те, що вони пов'язують в своїй розповіді окремі епізоди, предмети і частини картинки в єдиний цілісний сюжет. Інша особливість полягає у тому, що їм легше даються пояснення тоді, коли вони ставлять предмети самі, ніж коли їх просять розповісти про предмети, розміщені кимось іншим.

Це, ймовірно, пояснюється тим, що такі діти в своїх діях керуються із самого початку задумом, він ними керує. Коли ж їм треба пояснити "чуже", то вони повинні проникнути в "чужий" задум, а цього діти в дошкільному віці, як правило, робити ще не вміють. Всі зображені в кілечках фігурки мають своє певне місце на картинці, ми ж просимо дитину уважно розглянути малюнок і поставити кілечка в "незвичайні" місця, а потім пояснити, чому вони там опинилися.

Формування уяви у дітей припускає певну свободу у використанні нормативів і зразків діяльності. Жорстко задані і некритично засвоєні дитиною системи зразків перешкоджають творчому вирішенню завдань, ведуть до одноманітних, стереотипних дій, перешкоджають прояву індивідуальності.

Таким чином, говорячи про розвиток уяви в старшому дошкільному віці, можна використовувати ще один показник, а саме подивитися, як дитина застосовує на практиці засвоєні зразки й еталони, тобто чи є ці зразки "шорами", що обмежують діяльність дитини та перешкоджають розвитку її уяви та фантазії, або вони складають необхідний базис, на якому згодом будуються уява і творчість дитини.

Методики діагностики пам'яті «Запам'ятай 10 слів»

(варіант тесту З.М. Істоміної)

Мета: Діагностика слухової вербальної пам'яті

***Матеріал*:** 10 слів, не пов'язаних за змістом.

Наприклад: яблуко, ніс, слон, дуб, лампа, голка, книга, автівка, ворона, молоток.

Добираючи слова самостійно, потрібно слідкувати за тим, щоб слова називали знайомі дітям предмети, не були пов'язані за змістом, були не складними для вимовляння. Трискладові слова бажано використовувати для старших дітей.

Процедура проведення: Слова слід вимовляти не поспішаючи, в одному темпі. Після того як ви голосно і виразно прочитали слово, зробіть паузу на 1- 2 секунди і лише після цього вимовте наступне слово. Зверніть увагу на те, як дитина слухає слова, чи намагається їх запам'ятати, як часто відволікається. Не варто у цю хвилину робити їй зауваження. Після проведення тесту результати спостережень можуть допомогти вам

проаналізувати, що перешкоджало, а що допомагало дитині під час запам’ятовування слів.

Повторне тестування бажано проводити не раніше, ніж через 2 - 3 місяці. Відповіді дитини фіксуйте в протоколі.

Інструкція:

Послухай уважно слова, які я прочитаю, і постарайся їх запам’ятати. Після того, як закінчу їх читати, ти назвеш ті слова, що запам’яталися.

Оцінювання результатів:

Показник для реєстрації: кількість правильно відтворених слів (незалежно від їх послідовності). За кожне правильно відтворене слово нараховується 1 бал. Максимальний результат - 10 балів.

Високий рівень - 6 - 10 балів.

Середній рівень - 4 - 5 балів.

Низький рівень - 1 - 3 бали.

«Запам'ятай малюнки»

Мета: Оцінка об'єму короткочасної зорової пам'яті

Процедура проведення: Дитині показують малюнок із зображенням різних фігур. Просять розглянути цей малюнок дуже уважно і запам'ятати фігури (їх має бути 9).

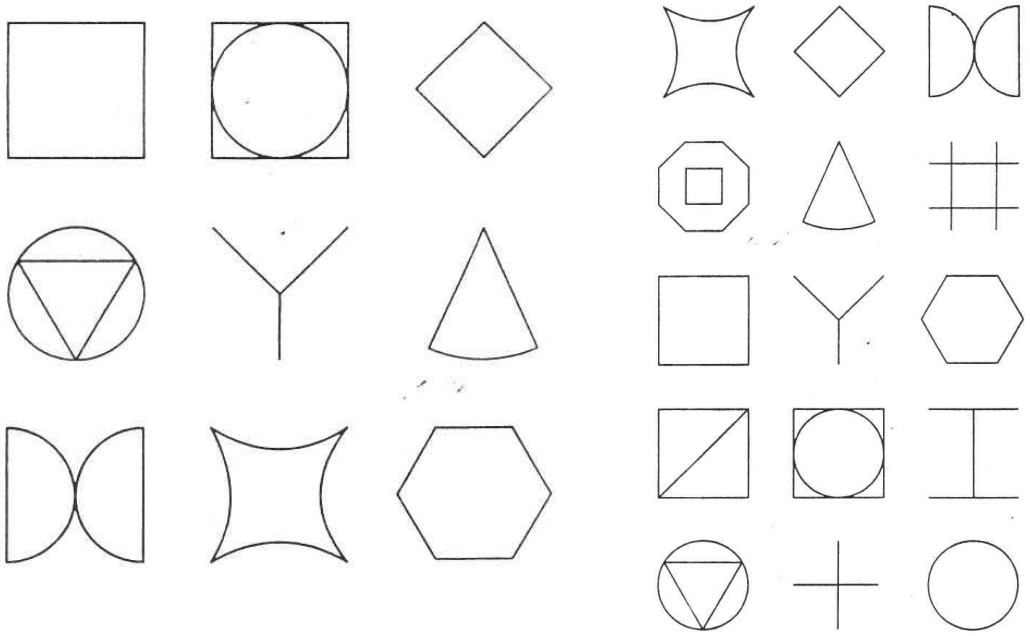

Далі дитині показують інший малюнок, на якому є 9 зображень з першого малюнка і ще 6 інших, і просять її показати усі 9 картинок з першого малюнка.

Час демонстрації першого малюнка 30 секунд. Після цього картинку прибирають з поля зору дитини і замість неї показують іншу.

Експеримент продовжується доти, поки дитина не впізнає всі зображення, але не довше 1,5 хвилин.

Оцінка результатів:

10 балів — дитина впізнала на картинці всі дев'ять зображень, показаних їй на першій картинці , витративши на це менше 45 сек.

8-9 балів — дитина впізнала на картинці 7-8 зображень за час від 45 до 55 сек.

6-7 балів — дитина впізнала 5-6 зображень за час від 55 до 65 сек.

4-5 балів — дитина впізналаЗ-4 зображення за час від 65 до 75 сек.

2-3 бали — дитина впізнала 1-2 зображення за час від 75 до 85 сек.

0-1 бал — дитина не впізнала на картинці жодного зображення протягом 90 сек і більше.

«Картинки»

Мета: Оцінка зорової пам'яті — короткочасної і довготривалої

Процедура проведення: Покажіть дитині по черзі 10 картинок, на кожній з яких зображений знайомий предмет. Час демонстрації кожної картинки 1-2 секунди. Після знайомства дитини зі всіма десятьма картинками по черзі попросіть назвати предмети, які вона запам'ятала. Черговість не має значення.

Враховується, скільки предметів від їх загальної кількості було названо дитиною з пам'яті; повтори не враховуються, а також названі предмети, яких на картинках не було. Покажіть дитині ті картинки, які вона забула. Попросіть знову пригадати всі картинки через 10 хвилин. Знову відзначте результат. Потім запропонуйте пригадати всі картинки через 1 годину.

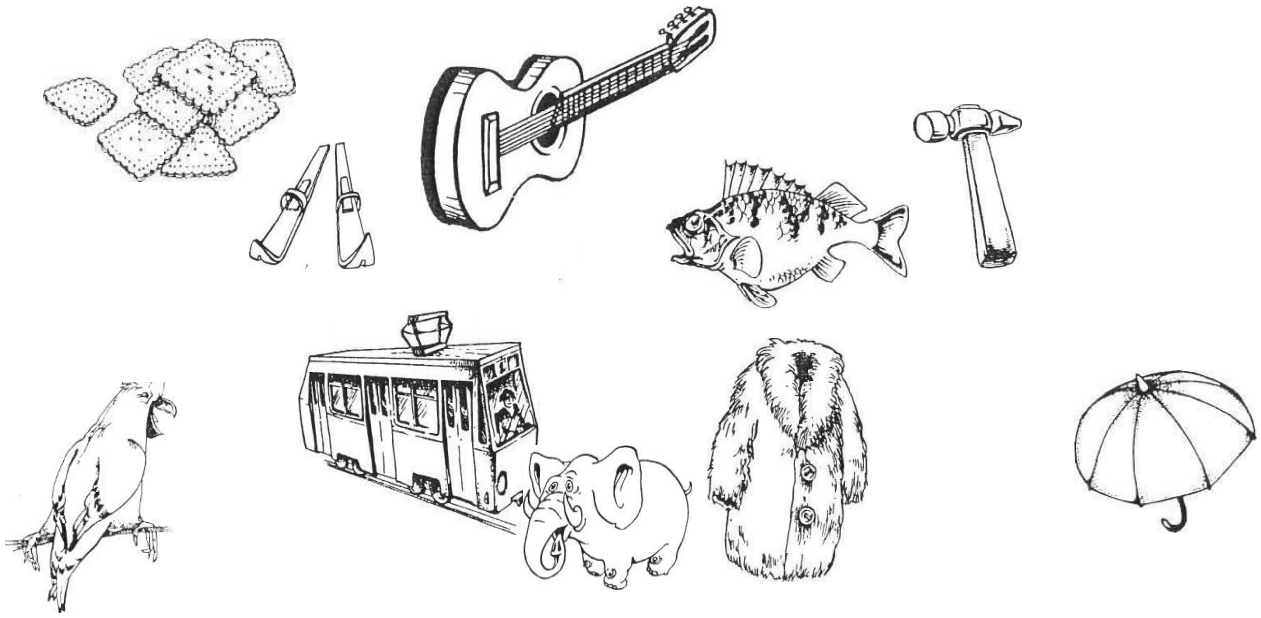

Оцінювання результатів:

Показник для реєстрації: кількість правильно відтворених назв картинок (незалежно від їх послідовності). За кожну правильно відтворену картинку нараховується 1 бал. Максимальний результат - 10 балів.

Високий рівень - 6 - 10 балів.

Середній рівень - 4 - 5 балів.

Низький рівень - 1 - 3 бали.

Методики діагностики розвитку мовлення «Назви слова»

Мета: Визначення запасу слів, які зберігаються в активній пам'яті дитини.

Процедура проведення: Дорослий називає дитині якесь слово з відповідної групи і просить її самостійно перерахувати інші слова, що належать до цієї ж групи.

На називання кожної із перерахованих нижче груп слів відводиться по 20 сек, а в цілому на виконання всього завдання — 160 сек.

1. Тварини.
2. Рослини.
3. Кольори предметів.
4. Форми предметів.
5. Інші ознаки предметів, окрім форми та кольору.
6. Дії людини.
7. Способи виконання людиною дій.
8. Якості виконуваних людиною дій.

Якщо дитині самій важко почати перерахування потрібних слів, то дорослий допомагає їй, називаючи перше слово з даної групи, і просить дитину продовжити перерахування.

Оцінка результатів:

10 балів — дитина назвала 40 і більше різних слів, які належать до всіх груп.

8-9 балів — дитина назвала від 35 до 39 різних слів, які належать до різних груп.

6-7 балів — дитина назвала від 30 до 34 різних слів, пов'язаних із різними групами.

4-5 балів — дитина назвала від 25 до 29 різних слів із різних груп.

2-3 бали — дитина назвала від 20 до 24 різних слів, пов'язаних із різними групами.

0-1 бал — дитина за весь час назвала не більше 19 слів.

Висновки про рівень розвитку:

10 балів — дуже високий.

8-9 балів — високий

4-7 балів — середній.

2-3 бали — низький.

0-1 бал — дуже низький.

«Розкажи за картинкою»

Мета: Визначення активного словникового запасу дитини

Процедура проведення: Дитині показують серію картинок, поданих на малюнках. Далі дитині дають дві хвилини для того, щоб вона уважно розглянула ці картинки. Якщо вона відволікається або не може зрозуміти, що

зображене на картинці, то дорослий роз'яснює зміст намальованого і привертає до нього увагу дитини.

Картинки для дітей від 3 до 4 років до методики «Розкажи за картинкою».

Картинки для дітей від 3 до 4 рр.

Серія сюжетних картинок до методики «Розкажи за картинкою» для дітей від 4 до 5 рр.

Після того, як розгляд картинки закінчений, дитині пропонують розповісти про те, що вона на ній побачила. На розповідь за кожною картинкою відводиться ще по дві хвилини.

Дорослий,який проводить дослідження за допомогою цієї методики, фіксує результати в таблиці, де відзначає наявність і частоту використання дитиною різних частин мови, граматичних форм і конструкцій.

Схема протоколювання результатів дослідження за методикою «Розкажи за картинкою»

№ з/п	Одиниці мови що фіксуються в процесі	Частот вжива
1	Іменники	
2	Дієслова	
3	Прикметники в звичайній	
4	Прикметники вищого	
5	Прикметники в найвищому	
6	Прийменники	
7	Займенники	
8	Сполучники	
9	Прислівники	
10	Складні речення і	

Оцінка результатів

10 балів - у мовленні дитини зустрічаються всі 10 елементів мови, наведених у таблиці.

8-9 балів - у мовленні дитини зустрічаються 8-9 елементів мови, наведених у таблиці.

6-7 балів - у мовленні дитини наявні 6-7 елементів мови, наведених у таблиці .

4-5 балів - у мовленні дитини присутні тільки 4-5 елементів мови з десяти наведених у таблиці.

2-3 бали - у мовленні дитини зустрічаються 2-3 елементи мови, наведені в таблиці.

0-1 балів - у мовленні дитини наявно не більш один елемент мови з тих, що наведені в таблиці.

Висновки про рівень розвитку:

10 балів — дуже високий.

8-9 балів — високий .

4-7 балів — середній .

2-3 бали — низький.

0-1 бал — дуже низький.

Методики діагностики розвитку уваги «Знайди і викресли»

Мета: Визначення продуктивності та стійкості уваги.

Процедура проведення: Дитині показують малюнок. На ньому у випадковому порядку подано зображення простих фігур: грибочок, будиночок, відро, м'яч, квітка, прапорець. Дитина перед початком дослідження отримує інструкцію такого змісту:

«Зараз ми з тобою пограємо в таку гру: я покажу тобі картинку, на якій намальовано багато різних, знайомих тобі предметів. Коли я скажу слово "починай", ти по рядках цього малюнка почнеш шукати і закреслювати ті предмети, які я називатиму. Шукати і закреслювати названі предмети необхідно до тих пір, поки я не скажу слово "стоп". І тоді ти мусиш зупинитись і показати мені те зображення, на якому почув(ла) команду: «Стоп». Після цього я відзначу на твоєму малюнку місце зупинки, і знову скажу слово "починай". Тоді ти продовжиш робити те саме, тобто шукатимеш і викреслюватимеш із

малюнка названі мною предмети. Так буде продовжуватиметься декілька разів, доки я не скажу слово: "кінець". На цьому виконання завдання завершиться».

У цій методиці дитина працює 2,5 хв., упродовж яких п'ять разів поспіль (через кожні 30 сек) їй кажуть слова «стоп» і «починай».

Дослідник у цій методиці дає дитині завдання шукати і різними способами закреслювати які-небудь два різні предмети, наприклад зірочку перекреслювати вертикальною лінією, а будиночок — горизонтальною. Дослідник сам відмічає на малюнку дитини ті місця, де даються відповідні команди.

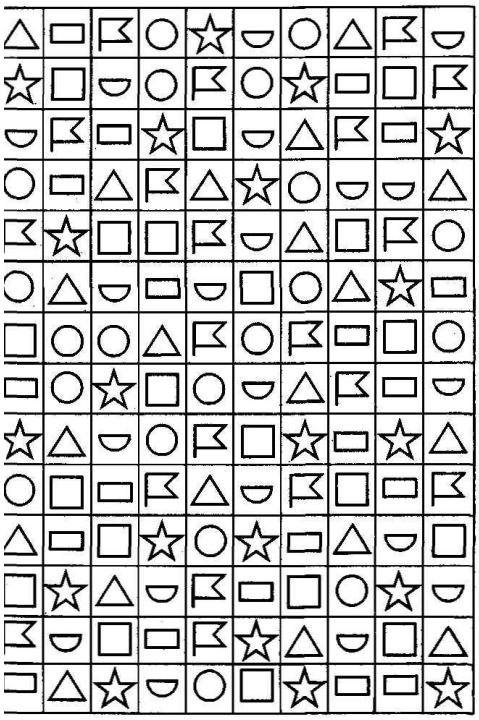

Обробка і оцінка результатів:

Під час обробки й оцінки результатів визначається кількість предметів на малюнку, проглянутих дитиною протягом 2,5 хв., тобто за весь час виконання завдання, а також окремо за кожен 30-секундний інтервал. Отримані дані вносяться до формули, за якою визначається загальний показник рівня розвиненості у дитини одночасно двох властивостей уваги: продуктивності та стійкості:

s=_ 0,5 ȯ̇ȯ̇ȯ̇ȯ̇· ȯ̊ȯ̊ȯ̊N-2,8n

t

де S — показник продуктивності та стійкості уваги дитини;

N — кількість зображень предметів на малюнку, переглянутих дитиною за час роботи;

T — час роботи.

n — кількість помилок, зроблених за весь час виконання завдання. Помилками вважаються пропущені потрібні або закреслені непотрібні зображення.

У результаті кількісної обробки психодіагностичних даних за наведеною вище формулою визначається шість показників, один — для всього часу роботи над методикою (2,5 хв.), а решта — для кожного 30-секундного інтервалу. Відповідно, змінна t в методиці набуватиме значення 150 і 30.

За всіма показниками S, отриманими в процесі виконання завдання, будується графік, на основі аналізу якого можна зробити висновок про динаміку зміни у часі продуктивності та стійкості уваги дитини. При побудові графіка показники продуктивності та стійкості переводяться (кожен окремо) в бали за десятибальною системою таким чином:

10 балів — показник S у дитини вищий, ніж 1,25 бала.

8-9 балів — показник S перебуває у межах від 1,00 до 1,25 бала.

6-7 балів — показник S перебуває в інтервалі від 0,75 до 1,00 бала.

4-5 балів — показник S перебуває у межах від 0,50 до 0,75 бала.

2-3 бали — показник S перебуває у межах від 0,24 до 0,50 бала.

0-1 бал — показник S перебуває в інтервалі від 0,00 до 0,2 бала.

Стійкість уваги, у свою чергу, в балах оцінюється так:

10 балів — всі точки графіка на малюнку 8 не виходять за межі однієї зони, а сам графік формою нагадує криву 1.

8-9 балів — всі точки графіка розташовані в двох зонах на зразок кривої 2.

6-7 балів — всі точки графіка розташовуються в трьох зонах, а сама крива схожа на графік 3.

4-5 балів —всі точки графіка розташовуються в чотирьох різних зонах, а його крива чимось нагадує графік 4.

3 бали —всі точки графіка розташовуються в п'яти зонах, а його крива схожа на графік 5.

Висновки про рівень розвитку:

10 балів — продуктивність уваги дуже висока, стійкість уваги дуже висока.

8-9 балів — продуктивність уваги висока, стійкість уваги висока.

4-7 балів — продуктивність уваги середня, стійкість уваги середня.

2-3 бали — продуктивність уваги низька, стійкість уваги низька.

0-1 бал — продуктивність уваги дуже низька, стійкість уваги дуже низька.

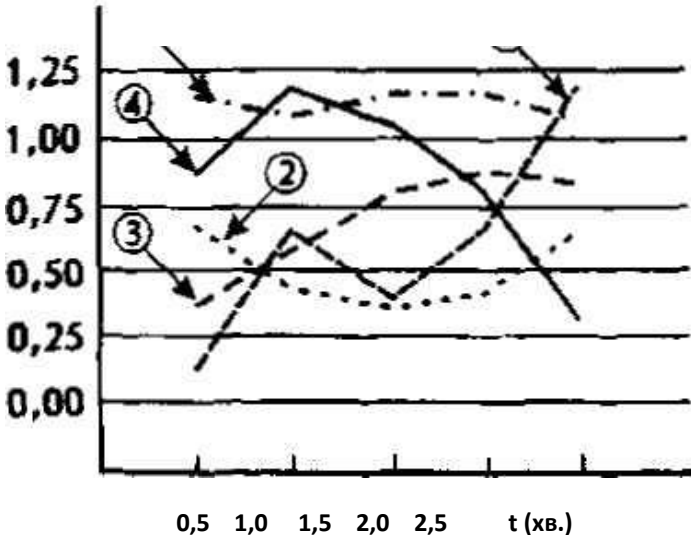

«Переплетені лінії»

Мета: Оцінка стійкості уваги

Процедура проведення: Запропонуйте дитині малюнок, на якому зображено 10 переплетених ліній. Кожна лінія має свій номер на початку (зліва) і у кінці (справа). Проте ці номери не збігаюся.

Попросіть дитину уважно простежити за кожною лінією від її початку до кінця. При цьому неможна користуватися ручкою, олівцем або пальцем. Дитина вголос називає номер лінії зліва і потім номер цієї лінії справа.

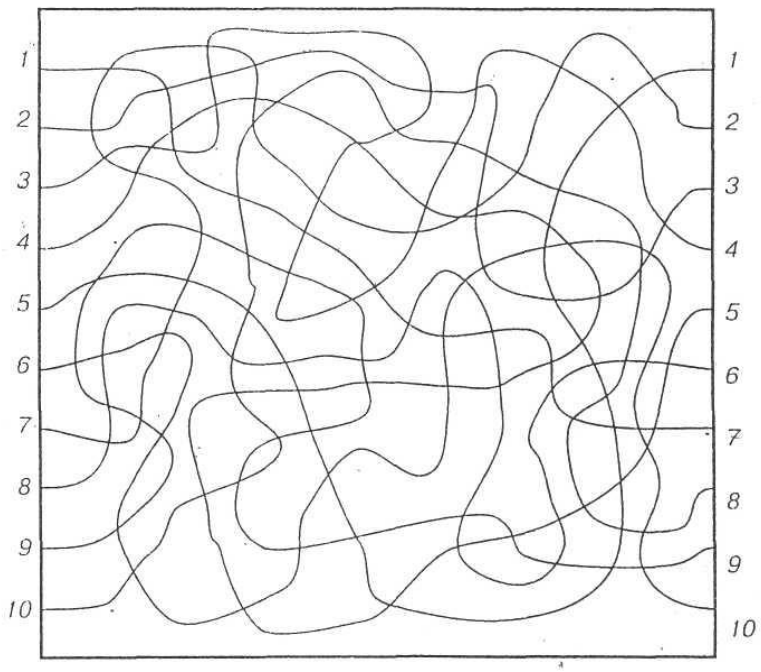

Фіксуйте час виконання всього завдання, помилки, збої в роботі тощо. Більшість дітей 6-7-и років справляються з цим завданням за 1-2 хвилини і практично без помилок.

Методика «Лабіринт»

(автор: Л.А. Венгер)

Мета : діагностика розвитку наочно - образного мислення та навичок просторового орієнтування дітей 5-7-и років.

Матеріал : зображення галявинок із розгалуженими стежинками і будиночками на їх кінцях, а також»листів», які умовно вказують шлях до одного з будиночків, поміщених під галявинкою. На малюнках до завдань 1-2 зображені тільки розгалужені доріжки і будиночки в кінці них; на всіх інших кожну ділянку доріжки позначено орієнтиром, причому в задачах 3-4 однакові за змістом орієнтири дано у різній послідовності; в завданнях 5-6 кожне розгалуження позначено двома однаковими орієнтирами. У завданнях 7-10 два однакові орієнтири дано у різних послідовностях і розставлено не так на відрізках шляху, а в точках розгалуження. На» листах» до завдань 1-2 зображена ламана лінія, що показує напрямок шляху, яким мусить вестися

пошук. У» листах» до завдань 3-6 у певній послідовності знизу вгору дано зображення тих предметів, повз які треба йти. У» листах» до завдань 7-10 зображені одночасно і повороти шляху (ламана лінія), і необхідні орієнтири.

Процедура проведення: дітям спочатку дають два ввідні завдання, потім по порядку завдання 1-10. Інструкція дається після того, як діти відкрили перший лист із вступним завданням.

Інструкція:»Перед вами галявина, на ній намальовані доріжки і будиночки в кінці кожної з них. Потрібно правильно знайти один будиночок і закреслити його. Щоб знайти цей будиночок, треба подивитися на лист. (дорослий показує на нижню частину аркуша, де міститься лист.) У листі намальовано, що треба йти повз травичку, повз ялинки, а потім повз грибок, тоді знайдеться правильний будиночок. Знайдіть цей будиночок, а я подивлюся, чи не помилилися ви».

Щоб знайти потрібний шлях, дитина має враховувати в завданнях 1-2 напрямки поворотів, у завданнях 3-4 - характер орієнтирів і їх послідовність, у завданнях 5-6 - поєднання орієнтирів у певній послідовності, в завданнях 7-10 - одночасно орієнтири і напрямки поворотів.

Переходячи до другого завдання, дорослий пропонує дітям перевернути аркуш і каже:» Тут теж два будиночки, і знову треба знайти будиночок. Але лист тут уже інший: у ньому намальовано, як іти та куди повертати. Потрібно знову йти від травички прямо, а потім повернути в бік».

Дорослий на цих словах проводить рукою по схемі в» листі». Рішення завдання знову перевіряється, помилки пояснюються і виправляються. Потім відбувається розв’язання основних завдань. До кожного з них дається коротка додаткова інструкція.

До завдань 1-2 :

« У листі намальовано, як треба йти, в який бік повертати. Починайте рухатися від травички. Знайдіть потрібний будиночок і закресліть його».

До завдання 3 :

«Дивіться на лист. Треба йти від травички, повз квіточки, потім повз грибок, потім повз берізки, потім ялинки. Знайдіть потрібний будиночок і закресліть його».

До завдання 4 :

«Дивіться на лист. Треба пройти від травички, спочатку повз берізки, потім повз грибочок, повз ялинки, потім повз стільчик. позначте знайдений будиночок».

До завдань 5-6 :

« Будьте дуже уважні. Дивіться на лист, відшукуйте потрібний будиночок і закресліть його».

До завдань 7-10 :

«Дивіться на лист, в ньому намальовано, як потрібно йти, біля якого предмету повертати і в яку сторону. Будьте уважні, відшукайте потрібний будиночок і закресліть його».

Оцінка та інтерпретація результатів: Слід враховувати номер обраного будиночка і номер завдання.

У місці перетину їх координат вказана оцінка (у балах). Всі оцінки підсумовуються. Максимальна кількість очок - 44.

38-44 бали

Діти з детальним співвіднесенням одночасно двох параметрів. Мають досить повне і розчленоване просторове уявлення. Дуже високий рівень

31-37

Діти з незавершеною здатністю орієнтування за двома параметрами (зазвичай правильно розв’язують перші 6 завдань). За умови обліку одночасно двох параметрів постійно зісковзують до одного. Це зумовлено недостатньою стійкістю і рухливістю у розвитку просторових уявлень. Високий рівень.

24-30

Діти з чіткою завершеністю здатності орієнтування лише за однією ознакою. Їм доступна побудова та застосування просторових уявлень найпростішої структури. Середній рівень.

18-23 ббали

Для цих дітей характерна незавершена здатність орієнтування навіть за однією ознакою. Вони членують завдання на етапи, але до кінця роботи втрачають орієнтир. У них тільки починають формуватися способи наочно - образного орієнтування в просторі. Низький рівень.

Менше 18 балів

Діти з неадекватними формами просторового орієнтування. Вони роблять спробу знайти потрібний будиночок, але їх вибір буває випадковим. Це обумовлено несформованістю вміння співвідносити схему з реальною ситуацією. дуже низький рівень.

Тест короткочасної пам'яті та умовиводів
(для дітей 5-7-и років)

Тест є комбінованим, що виявляється у використанні одного й того самого навчального матеріалу для оцінювання двох, хоча й взаємопов'язаних, але якісно різних здібностей - короткочасної пам'яті та логічного мислення. Остання здатність представлена одним із різновидів умовиводів.

Комбіноване дослідження цих двох здатностей зумовлене не тільки міркуваннями економії часу, що витрачається на перевірку, а передусім їх внутрішніми психологічними взаємозв'язками.

Інструкція. Дорослий звертається до дитини, яка обстежується:

«Тобі подобається слухати різні історії? (Дитина зазвичай відповідає ствердно.) От я зараз почну маленьке оповідання, а ти спробуй добре його запам’ятати, щоб точно повторити. Слово в слово. Нічого не вилучати й не додавати. Згода? (Зазвичай дитина відповідає згодою.)

Були собі три хлопчики: Миколка, Петрик та Іванко. Миколка нижчий за

Петрика, Петрик нижчий за Іванка. Повтори!»

Якщо дитина не може повністю і без суттєвих перекручувань відтворити ці три фрази, дорослий каже:»Нічого страшного, не журися. Одразу це не виходить, спробуймо ще раз. Слухай уважно.

Були собі...»

У протоколі дослідження фіксується кількість повторів, які знадобилися дитині для виконання завдання. Цей показник слугує для оцінювання рівня короткочасної смислової пам'яті обстежуваної дитини: чим менше знадобилося повторів, тим вищим є рівень розвитку короткочасної пам’яті.

При цьому використовується така таблиця:

Вікова група	Рівень розвитку короткочасної смислової пам'яті (кількість повторів)		
	низький	середній	високий
Шестиріч	≥8	4-7	1-3
Семирічн	≥7	3-6	1-2

Після того як дитина дала правильну відповідь, дорослий переходить до оцінки її здатності робити найпростіші умовиводи:»Молодець! Ти повторив(ла) правильно. А тепер подумай і скажи, хто з хлопчиків найвищий».

Якщо дитина не спроможна правильно відповісти, дорослий каже:

«Подумай-но іще раз. Миколка нижчий за Петрика, а Петрик нижчий за Іванка. То хто з них найвищий?» (повторюється лише завершальна частина оповідання та саме запитання).

Після того як дитина дає правильну відповідь, їй пропонують іще одне запитання:

«А хто ж із хлопчиків найнижчий?»

Для того щоб запобігти намаганням батьків націлювати дитину на готову відповідь, слід різним дітям пропонувати різні варіанти даного тесту, які відрізняються лише формою, наприклад:

Жило собі троє дівчаток: Оля, Ганнуся й Наталка. Оля молодша за Ганнусю, Ганнуся молодша за Наталку. (Яка з дівчат найстарша? Яка наймолодша?)

Було собі троє поросяток: Хруня, П'ятачок і Бублик. Хруня товщий за П'ятачка, П'ятачок товщий за Бублика. (Хто з поросяток найхудіший? Хто найтовщий?)

У лісі живуть три зайчики: Хвостик, Вухастик та Пухнастик. Хвостик бігає швидше за Вухастика, а Вухастик - швидше від Пухнастика. (Хто із зайчиків бігає найшвидше? Хто найповільніше?)

Оцінювання результатів:

Визначаючи рівень розвитку здатності дитини робити найпростіші умовиводи, враховують загальну кількість повторів, які знадобилися їй для виконання тесту в цілому (починаючи з етапу запам'ятовування). Наприклад, шестирічна дитина вперше правильно відтворила задані фрази лише після того, як дорослий повторив їх 5 разів (це число фіксувалося під час тестування короткочасної пам'яті). Потім дитині знадобилося ще одне повторення для першого умовиводу, а для другого - жодного. Отже, тест умовиводів - 6 повторів, що, відповідно до таблиці, наведеної нижче, визначається як середній рівень розвитку.

***Інтерпретація результатів*:**

Вікова група	**Рівень розвитку здатності робити найпростіші умовиводи (кількість повторів, що знадобилися длявиконання всього тесту)**		
	низький	середній	високий
Шестирічні діти	>10	4-9	1-3
Семирічні діти	>8	3-7	1-2

Методика «Малюнок людини»

Цей тест був уперше запропонований Ф.Гуденаф для дослідження пізнавальної здатності дитини. Далі К. Махове розробила систему критеріїв, що дає можливість оцінювати за допомогою цього тесту особистісні особливості. Відтоді оцінювання як пізнавального, так і особистісного розвитку переглядалися багато разів і вдосконалювалися різними авторами. Однак оригінальний тест і досі використовується в якості класичного діагностичного методу.Він забирає небагато часу і зовсім не схожий на традиційні освітні завдання, що надає змогу успішно використовувати його під час обстеження дітей зі сформованою стійкою негативною реакцією на все, що нагадує їм про заклад освіти.

«Малюнок людини» допомагає оцінювати як когнітивні особливості дитини (сприйняття, способи побудови цілісного зорового образу, координацію ока й руки, сформованість загальних уявлень про будову тіла людини тощо), так і особливості особистісно-емоційної сфери дошкільнят.

Дані, отримані за допомогою тесту «Малюнок людини», не дуже надійні й потребують додаткової фахової перевірки, але вони надають можливість одразу ж висунути розумні гіпотези про те, у яких саме сферах дитина має психологічні проблеми.

Інструкція: «Будь ласка, намалюй людину — усю, повністю. Спробуй намалювати якомога краще - так, як ти вмієш». Якщо дитина ставить додаткові запитання («Хлопчика чи дівчинку?», «А можна, щоб у нього (неї) в руці була кулька?» тощо), то їй кажуть: «Малюй, як хочеш». Якщо ж запитання суперечить інструкції, то варто повторити її (частково). Наприклад, якщо дитина питає: «А можна намалювати тільки обличчя?», то їй відповідають: «Ні, треба намалювати людину повністю». Якщо дитина пропонує намалювати замість людини щось інше (автівку, будинок), то їй кажуть: «Це потім. А зараз намалюй людину». Буває, що дитина відмовляється виконувати завдання, стверджуючи, що не вміє малювати. У такому разі слід їй сказати, щоб вона малювала так, як уміє, навіть якщо

вийде не дуже красиво; що вам цікаві будь-які дитячі малюнки; що не дуже досконалий малюнок - це краще, ніж ніякого.

Проводячи цю діагностичну методику, слід звертати увагу на особливості поведінки дитини та дорослого, який супроводжує дитину: куди і як дитина дивиться, коли їй пояснюють завдання; яка в неї перша реакція (подих, поза покірності, пожвавлення); у якій позі вона працює, у які моменти розслабляється та поводиться природно, невимушено, а в які - напружується, супиться; коли і як намагається привернути до себе увагу дорослого; з яким виразом обличчя подає вам закінчену роботу. Щоб усе це не забути, бажано робити відповідні нотатки у протоколі обстеження.

Показники особистісних особливостей

Показники тривожності, гострої тривоги, страхів.

Найпоширеніша ознака тривожності - численні самовиправлення. Особливо показовими є безглузді виправлення (тобто такі, що не ведуть до реального поліпшення результату). Виправлення можуть вноситися зі стиранням старих ліній або ж без нього (в останньому випадку замість однієї лінії з'являється кілька).

Характерна ознака тривожності - лінія, яка складається з окремих дрібних штрихів, якщо дитина побоюється, що коли вона проведе її зразу (за один рух), то лінія може піти не туди, куди треба. Для тривожних дітей типовим є штрихування всього малюнка або якоїсь його частини. За наявності гострої тривоги штрихування зазвичай буває розмашистим, неакуратним.

За підвищеної тривожності, особливо за наявності страхів, часто зображуються очі збільшеного розміру. Особливо характерним є акцентуація (штрихування з міцним натисканням) райдужки або всього ока. У цьому випадку можна припустити, що в дитини наявна фобія (наприклад, страх темряви, висоти, тварин, замкнених приміщень тощо).

Для стану гострої тривоги типове різке збільшення розмірів малюнка, так, що він займає практично весь простір аркушу (а іноді навіть не

вміщується на аркуші).

Для того щоб висунути припущення про підвищений рівень тривожності, достатньо наявності в малюнку дитини хоча б однієї з перелічених ознак.

Показники демонстративності.

Демонстративність має прояви насамперед у прикрашуванні, наявності необов'язкових деталей (наприклад, додаткових деталей одягу, аплікації на сукні, пір'їн на капелюсі). Необов'язкові деталі у малюнку людини не слід плутати з другорядними. Так, шия та вуха є деталями, обов'язковими для кожної людини, хоча й другорядними, порівняно з тулубом, ротом або очима; а от бантики на взутті - деталь суто факультативна. Із другорядних (але обов'язкових) деталей»демонстративні» діти надають перевагу віям, зачісці, нерідко ретельно вимальовують губи.

Для»демонстративних» дітей типовим є зображення не просто людини, а певного персонажа: короля, принцеси, лицаря, блазня, феї тощо. Порівняно з тенденцією до прикрашання ця ознака є другорядною.

Показники імпульсивності.

За підвищеної імпульсивності лінії малюнка часто не доводяться до кінця (контур залишається незамкненим) або, навпаки,»проскакують» далі, ніж треба. Малюнок виконується дуже швидко. Низька деталізованість малюнка. При цьому, на відміну від низької деталізованості за наявності астенізації, для імпульсивних дітей типовою є лінія із сильним натискуванням.

До ознак імпульсивності відносять також грубі порушення симетрії,»постать, що падає» (нахилена), невдале розміщення малюнка на аркуші (бракує місця для ніг або ж зображена людина впирається головою у край аркуша).

Показники агресивності й асоціальних тенденцій.

Припущення про агресивні тенденції може бути зроблене, якщо зображена дитиною людина справляє враження злої, агресивної. Є крапки на

обличчі, що зображують неголеність, великі кулаки, зброя (пістолет, шабля тощо) також можуть свідчити про агресивність. Для дітей, постраждалих від збройного конфлікту чи хлопчиків у підлітковому віці всі ці ознаки цілком нормальні, оскільки цьому віку притаманне підвищення агресивності. Іноді вони свідчать про передчасний початок підліткової психологічної кризи.

Занадто великий рот, намальований із підвищеним натискуванням, зображення зубів (особливо якщо вони виділені натискуванням або намальовані ретельніше, ніж основні риси обличчя) – це часті ознаки вербальної агресії.

На асоціальні тенденції вказує порушення прийнятих норм зображення. Одним із частих проявів асоціальності є зображення статевих органів. Наприкінці молодшого шкільного віку на малюнках можуть проявлятися такі ознаки асоціальності, як зображення цигарки, келиха, пляшки тощо, зображення людини злодієм, бандитом і т. п. (у цих випадках можна припустити поєднання асоціальності з демонстративністю).

РОЗДІЛ V
ДІАГНОСТИКА ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

6.1. Психосенсомоторна готовність дитини до школи

Таблиця 5.1

Показники готовності до шкільного навчання

Компоненти психологічної готовності	Характеристика
Інтелектуальна готовність	-Сформованість початкових вмінь навчальної діяльності. -Аналітичне мислення (здатність осягнення ознак і зв'язків між явищами, здатність діяти за зразком). -Логічна пам'ять. -Розвиток дрібної моторики і сенсомоторної координації. -Уміння виокремлювати навчальне завдання та перетворювати його на самостійну мету діяльності. -Розвиток фонематичного слуху
Особистісна готовність	-Прийняття Нової соціальної позиції. -Позитивне ставлення до школи, вчителів, навчальної діяльності, себе. -Розвиток пізнавальних критеріїв, допитливості. -Розвиток бажання ходити до школи. -Довільне керування власною поведінкою. -Об'єктивність самооцінки. -Втрата»дитячості», безпосередньості
Соціально-психологічна готовність	-Гнучке володіння способами встановлення взаємовідносин. -Розвиток потреби в спілкуванні. -Уміння підкорятися правилам і нормам. -Уміння діяти спільно, узгоджувати свої дії з іншими.
Емоційно-вольова готовність	-Розвиток»емоційного передбачення» (передчуття та переживання віддалених наслідків своєї діяльності). -Емоційна стійкість. -Сформованість страху труднощів. -Самооцінка. -Уміння обмежувати емоційні поривання. □ □ -Уміння систематично виконувати завдання.

6.2. Визначення ступеня шкільної зрілості (за методикою А. Керна, Я. Йєрасика)

Тестова методика містить три завдання:

а) намалювати фігуру чоловіка за власною уявою;

б) списати зі зразка (скопіювати, перемалювати) просте словосполучення;

в) відтворити за зразком (перемалювати, скопіювати) групу крапок.

Усі три завдання мають характер графічного тесту, вони спрямовані на з'ясування ступеня сформованості у дитини дрібної (тонкої) моторики, а також координації її зору та рухів руки. За концепцією авторів, існує тісний взаємозв'язок між глобалізацією, узагальненням у малюванні та інтеграцією у психічній діяльності. Звідси випливає, що перший субтест дозволяє отримати орієнтовну оцінку загального розумового розвитку.

Вправи на відтворення написаних літер і перемальовування групи крапок є в тесті»завданням» у справжньому розумінні цього слова. Щоб виконати їх, дитина має виявити вміння вольовим зусиллям змусити себе виконати інструкцію у малопривабливому завданні і, що не менш важливо, висидіти протягом певного часу на занятті, а все це є необхідною передумовою для успішного навчання в школі.

Під час відтворення форми написаних літер і геометричних фігур, які для дітей дошкільного віку є суто абстрактними, вдається з'ясувати, чи досягла дитина такого рівня психічного розвитку, зокрема розвитку сприймання, аналізу наочно поданого зразка, моделі, виокремлення її певних елементів та їхніх зв'язків, спостережливості, здатності зіставляти свої дії зі зразком, контролювати результат, зіставляючи його із зразком, щоб бути здатною зрозуміти принцип виконання завдання на відтворення (наслідування) зразка та реалізувати його в своїй діяльності.

Якщо тест проводять у групі (в присутності одночасно двох-трьох дітей), то вдається ще перевірити, наскільки здатна дитина підпорядковуватися правилам роботи в колективних умовах, як цього вимагає школа.

Оцінка виконання тесту (від 1 до 5).

Завдання 1. **Малюнок людської фігури**

1.Намальована фігура має голову, тулуб, руки і ноги. Голову з тулубом з'єднує шия, вона не більша за тулуб. На голові - волосся (або шапка, капелюх) і вуха, на обличчі - очі, ніс і рот. Руки закінчуються кистями з п'ятьма пальцями. Ноги знизу загнуті. Наявний одяг, відповідно до статі намальованої людини.

Фігуру зображено з використанням так званого синтетичного способу.

2.Відповідність малюнка усім вимогам, як у пункті 1, окрім синтетичного способу зображення. Відсутні три частини (шия, волосся, один палець руки, але не частина обличчя) можуть бути виключені з вимог за умови, що це врівноважується синтетичним способом зображення.

3.На малюнку мають бути голова, тулуб, руки, ноги. Руки і ноги намальовані подвійною лінією. Допускається відсутність шиї, вух, волосся, одягу, пальців рук і ступнів ніг.

4.Примітивний малюнок фігури з тулубом. Руки і ноги зображено лише однією простою лінією.

5.Бракує чіткого зображення тулуба (так званий»головоніг») або обох кінцівок.

Завдання *2. Відтворення* написаних літер:

1.Абсолютно задовільне (тобто таке, що прочитується) наслідування написаного зразка. Розмір літер не перевищує подвоєнийний розмір зразка. Перша літера має досить помітну висоту великої букви. Літери добре з'єднані у три слова. Над літерою «і» обов'язково має бути крапка, Переписане речення не відхиляється від горизонтальної лінії більше, ніж на 30°.

2.Досить виразне наслідування написаного, проте розміру літер і горизонтальності дитина не дотримується.

3.Передано поділ не менше, як на дві частини. Можна розібрати хоча б чотири літери зразка.

4.На зразок схожі хоча б дві літери. А ще - цілісно передано лінійку письма.

5.Нерозбірлеве черкання.

***Завдання 3. Пере*мальовування групи крапок**

1.Майже досконале наслідування зразка. Допускається лише дуже незначне відхилення однієї крапки з ряду чи зі стовпчика. Зменшення малюнка є допустимим, а збільшення не може бути більшим, ніж у половину. Малюнок має бути паралельним зразку.

2.Кількість та розташування крапок мають відповідати зразку. Можна допустити відхилення навіть трьох крапок на половину ширини відстані між рядами чи стовпчиками.

3.За контуром відтворене ціле схоже на зразок. За висотою і шириною воно не переважає його більше, ніж удвічі. Кількість крапок не відповідає зразку, однак

їх не має бути більше двадцяти або менше семи. Допускається будь-який поворот, навіть на 180°.

4.Малюнок за своїм контуром не схожий на зразок, однак він усе ж складається з крапок. Розмір малюнка і кількість крапок не мають значення. Інші форми (лінії) недопустимі.

5.Черкання.

Загальний результат тесту - це сума балів, отриманих за всі завдання. Найкращою буде найменша сума, а найгіршою - найбільша.

Тест Г. Вітцлака» Здатність до навчання в школі»

Методика складається з 17-ти завдань.

Під час використання цієї методики необхідно враховувати, що вона є лише додатковим, допоміжним засобом визначення готовності дітей відповідного віку до школи в тих випадках, коли наявної інформації про дитину недостатньо для прийняття обгрунтованого рішення з приводу

Її здібностей і готовності до навчання, коли для прийняття рішення потрібні подальші дослідження. Таким чином, методика є складовою частиною практики визначення готовності дитини до навчання в школі, але аж ніяк не може її замінити.

Завдання 1. Історії в картинках

У цьому завданні дитині пропонується дві серії послідовних картинок, кожна серія містить 3 картинки.

Перший сюжет» Історія про будівництво вежі» пропонується в якості вступного завдання. При цьому дорослий показує дитині на розкладені перед нею почергово картинки і сам розповідає намальовану історію, вказуючи щоразу на відповідну тій чи іншій фазі розповіді картинку. Потім картинки прибирають, а дитину просять повторити почуту щойно розповідь, але вже без зорової опори на малюнки. У разі необхідності дорослий може ставити навідні запитання.

Незалежно від якості дитячої розповіді дорослий іще раз стисло формулює основний зміст сюжету. Стосовно даної історії це має приблизно такий вигляд:»Дівчинка побудувала вежу з кубиків. Хлопчик спіткнувся, зачепив вежу, і вона впала. Тому дівчинка дуже засмутилася".

Розповідь дитини оцінюється в балах: максимальна оцінка - 4, мінімальна – 0 балів. Під час оцінювання звертають увагу на таке: чи правильно відображені основні смислові моменти, чи додаються до розповіді другорядні деталі і яку увагу їм приділено (тобто чи не затьмарюють вони основну сюжетну лінію), чи не відбувається мозаїчний опис окремих картинок без урахування їх взаємозв'язку; особливо виділяються випадки відмови від переказу.

Друга сюжетна серія картинок пропонується в якості основного завдання. Перед дитиною розкладають почергово 3 картинки і просять скласти за ними розповідь. При цьому ніяка допомога дитині не надається. Після закінчення розповіді картинки прибирають і дитину просять іще раз коротко повторити почуту історію.

Під час оцінювання відповіді звертають увагу на ті самі моменти, що і в першій серії картинок, поли дитина виконувала вступне завдання.

Завдання 2.Знання кольорів

Перед дитиною кладуть дошку з 12-ма різними кольорами і по черзі (в будь-якому порядку) пропонують назвати той чи інший колір.

Максимальна кількість балів - 12.

Завдання 3. заучування чотиривіршів

Дитині пропонують вивчити коротенький вірш (4 рядки), щоб потім вона могла вдома розповісти його родині.

Спочатку дорослий виразно один раз читає весь вірш, а потім починається заучування, для якого чотиривірш ділиться на три частини. Дорослий читає кожну частину окремо, після чого дитина її повторює. За наявності помилок повторення однієї частини відбувається максимум три рази, після чого переходять до наступного уривку.

Максимальна кількість балів (6) виставляється тільки за умови повного правильного повторення всіх частин вірша.

Завдання 4. знання предметів

Перед дитиною кладуть 9 аплікацій, змістовно охарактеризовують фрукти, овочі та квіти. Дитина має назвати кожен предмет, причому під час відповіді»це квітка» дорослий просить уточнити назву квітки (те саме стосується й інших груп предметів).

Після того, як дитина відповість на всі запитання, дорослий іще раз сам правильно називає всі предмети.

Максимальна оцінка - 9 балів.

Завдання 5. процес рахунку

Використовуються ті самі 9 аплікацій, що і в завданні 4. Дитину запитують: «А тепер скажи мені, скільки тут лежить предметів ?»

Якщо дитина не може ухвалити рішення чи дає неправильну відповідь, їй підказують : «Ти можеш порахувати». За умови повторної хибної відповіді дитині пропонують:» Порахуй іще раз». Більше ніяких вказівок для рахунку

не надається, але доцільно перевірити, чи рахує дитина, якщо вказівний палець дорослого переходить із предмета на предмет.

Максимальна оцінка 5 балів ставиться за рахунок очима без видимих моторних компонентів. Чим більше моторних компонентів (починаючи від беззвучного руху губами і закінчуючи доторками до предметів) вживається під час рахунку предметів, тим меншу кількість балів отримує дитина. У разі повної відмови від виконання завдання чи неправильного рішення ставиться 0 балів.

Завдання 6. порядок лічби

Використовуються ті самі аплікації, що і в попередніх двох завданнях.

Всіх дітей, які виконали завдання 5, просять:» Порахуй по порядку, скільки зможеш". Якщо дитина не розуміє завдання, то дослідник починає рахувати:» 1,2, 3". Потім дитині пропонують почати рахувати самостійно спочатку. При припиненні лічби дорослий каже :» Добре, а яке число йде далі?" За умови продовження дитиною лічби, її слід перервати на числі» 22».

У якості оцінки виставляється число, до якого дитина правильно дорахувала. Відповідно, максимальна оцінка - 22 бали.

Завдання 7. Класифікація предметів

Використовуються ті самі 9 аплікацій, що і в попередніх завданнях, відповідно, дитині пропонують фрукти, овочі та квіти, а також дошку з зображеними на ній трьома кошиками (один під одним).

Дитині пропонують розсортувати всі предмети по кошиках так, аби до верхнього потрапили тільки фрукти, до середнього - тільки овочі, а до нижнього - тільки квіти.

Максимальна оцінка - 9, і це означає, що всі предмети розкладені по відповідних кошиках.

У разі наявності помилок необхідно пояснити дитині, що саме вона неправильно зробила. Наприклад, пояснити, що яблуко належить не до овочів, а до фруктів тощо.

Завдання 8. сприйняття кількості

Використовуються ті самі матеріали, що і в завданні 7, плюс аркуш однотонного паперу.

У результаті правильно виконаного завдання 7 перед дитиною лежать три кошики, наповнені фруктами, овочами та квітами.

Нижній кошик (із квітами) закривають аркушем паперу, після чого дитину запитують:»Скажи, будь ласка, скільки всього фруктів і овочів разом лежить у цих двох кошиках ?»

Якщо дитина помилиться в підрахунку, їй необхідно надати ще одну або кілька спроб, аби досягти правильного результату.

Якщо дитина рахує лише фрукти або тільки овочі, то ті й інші слід вийняти з кошиків і розкласти перед нею ланцюжком. Причому спочатку між фруктами і овочами робиться розрив, якщо цей розрив заважає дитині сприймати всі предмети разом як одну множину, то розрив усувається, фрукти присуваються до овочів, а дитину знову просять порахувати, скільки всього перед нею предметів.

Потім уся процедура повторюється стосовно всіх трьох кошиків, тобто тепер дитині вже треба порахувати, скільки всього фруктів, овочів і квітів є у всіх трьох кошиках.

Максимальна оцінка за всі виконані завдання становить 6 балів : складається з 3-ох балів за першу частину завдання в разі правильного рішення без допомоги і 3-ох балів за другу частину завдання. При виконанні завдання за допомогою дорослого кількість балів зменшується - чим більше допомоги було надано, тим меншою є сума балів. За відсутності рішення або коли результат є неправильним, ставиться 0 балів.

Завдання 9. Розміщення фігур

В якості експериментального матеріалу використовуються 3 картки з намальованими на них колом, трикутником і квадратом, а також 9 вирізаних геометричних фігур, які є різними варіантами кола, трикутника та квадрата.

Спочатку перевіряють, чи знає дитина назви фігур, зображених на картках. Припустімо, якщо замість» квадрата» вона скаже» прямокутник»

або» чотирикутник», ця відповідь вважається правильною. Якщо дитина не знає назви фігури, то її слід назвати. Потім дошкільня просять пояснити, чому трикутник, чотирикутник і коло називаються саме так. Передбачається, що в поясненні дитина буде посилатися на наявність і кількість кутів у фігури. Якщо малюк не може сам цього зробити, то йому пояснюють, що фігура називається трикутником, тому що вона має три кути (показати), чотирикутником - тому що має чотири кута (показати), а коло - кругле.

Потім перед дитиною хаотично розкладають 9 вирізаних фігур, а трохи осторонь від них 3 картки з намальованими колом, трикутником і квадратом. Дошкільняті слід вибрати з 9 фігур трикутники, чотирикутники та кола і покласти їх на відповідні картки.

Кожен етап роботи оцінюється окремо.

I етап - кількість правильно названих намальованих геометричних фігур (коло, трикутник, квадрат); максимальна кількість балів - 3.

II етап - кількість правильних пояснень назви тієї чи іншої намальованої геометричної фігури; максимальна кількість балів - 3.

III етап - кількість правильних накладень; максимальна кількість балів - 3.

Завдання 10. порівняння картинок

Експериментальним матеріалом слугують 4 пари картинок. У кожній парі картинки є майже ідентичними, але водночас мають певні відмінності, які дитина мусить виявити.

Якщо дитина не може самостійно знайти відмінності або називає неіснуючі відмінності, то їй допомагають їх виявити.

Кожна пара картинок оцінюється за такою шкалою:

правильне рішення без допомоги - 2 бали;

із допомогою - 1 бал;

відсутність рішення - 0 балів.

Таким чином, за 4 пари картинок дитина може отримати максимально 8 балів.

Завдання 11. відтворення чотиривіршів

У цьому завданні дитині пропонують відтворити з пам'яті чотиривірш, який вона вивчила напам'ять у завданні 3.

Якщо дитина припускається помилки або взагалі забула вірш, то процес навчання повторюється за тією ж схемою, що і в завданні 3.

Для оцінювання результату використовуються ті самі критерії якості виконання роботи, що і в завданні 3.

Завдання 12. Розуміння кольору та форми

У цьому завданні дитині пропонується добудувати незакінчену фігуру певного кольору, підібравши до неї відсутню частину з запропонованого набору форм, що розрізняються за кольором. Таким чином, для розв’язання завдання дитині необхідно поєднати дві ознаки: форму та колір.

Усього дошкільняті пропонують розв’язати 4 завдання. Максимальна оцінка за всі завдання - 4 бали.

Завдання 13. знаходження аналогій

Дитині пропонується певне твердження, а потім ставиться запитання, на яке можна відповісти шляхом побудови аналогічного твердження. Наприклад,»Вдень світло, а вночі ?" Передбачається, що дитина відповість:»Вночі темно".

Всього дошкільняті ставлять 6 запитань.

Максимальна оцінка за виконання всього завдання - 6 балів.

Завдання 14. опис картинки

Дитині пропонується скласти розповідь за малюнком.

Під час оцінювання розповіді окремо враховуються чотири аспекти :

а) розмовне мовлення (зв’язне чи з зупинками / огріхами) - максимальна оцінка 2 бали,

б) побудова речень (прості або складні) - максимальна оцінка 4 бали;

в) артикуляція (чітка або нечітка вимова звуків) - максимальна оцінка 2 бали;

г) фантазія, уява (розповідається тільки про те, що зображено на картинці або по ходу розповіді домислюється про те, що було і що буде, про переживання та думки героїв тощо) - максимальна оцінка 1 бал.

Таким чином, розповідь за малюнком максимально може бути оцінена в 9 балів.

Завдання 15. Навчальний тест на порівняння величини

У якості експериментального матеріалу використовуються аркуші з намальованими на них предметами різної величини. Наприклад, на одному аркуші м'ячі різної величини в міру спадання, на інших - інші предмети. На кожному аркуші предмети зображені у два ряди. Верхній ряд являє собою зразки величин даного предмета, а в нижньому ряду відсутній один предмет певної величини. Дитина мусить визначити, якої величини має бути відсутній предмет, орієнтуючись на наявні у верхньому ряду зразки.

Усього для дослідження використовують 1 навчальний аркуш і 7 експериментальних аркушів.

За помилкове виконання ставиться 0 балів, а правильне можна позначати знаком» +".

Завдання 16. перемальовування

Для перемальовування дитині пропонують фігури (для середньої групи - квадрат і трикутник, а для старшої групи дошкільнят - трикутник і хрест) і два візерунка, що нагадують збільшений шрифт.

Дитина має якомога точніше перемалювати всі зразки.

Під час оцінювання звертають увагу на ступінь відповідності малюнка зразкам за формою та пропорціями. Зміна величини зразка і незначні просторові спотворення не враховуються. за умови повної відповідності до зразка ставиться 3 бали, коли малюнок загалом схожий - 2 бали, якщо частково схожий - 1 бал, взагалі не схожий - 0 балів. Таким чином, максимальна кількість балів за всі завдання - 12.

Завдання 17. Розкладання за зразком

В якості експериментального матеріалу використовуються 6 картинок-зразків і 8 квадратів (2 чорних, 2 жовтих і 4 чорно -жовтих), з комбінації яких можна отримати наявні зразки.

Перша картинка -зразок використовується в якості тренувальної і в загальну оцінку виконання завдання не включається.

Перед дитиною кладуть зразок і безладно всі квадрати, з яких їй пропонують зібрати точнісінько таку фігуру, як на зразку.

На виконання одного завдання дається приблизно від 30 до 60 секунд. Якщо за цей час дитина не може впоратися із завданням самостійно, то їй надають допомогу.

Якщо, попри надану допомогу, дитина не може виконати поспіль два завдання, робота переривається.

Оцінювання кожного завдання проводиться за такою шкалою :

виконання без допомоги - 3 бали;

виконання з допомогою – 2 бали;

завдання не виконано, але дитина самостійно підібрала потрібні деталі - 1 бал;

завдання не виконано – 0 балів.

Таким чином, максимальна оцінка за всі 5 завдань (тренувальне не враховується) становить 15 балів.

6.3Діагностика сформованості психологічних передумов оволодіння навчальною діяльністю.

Методика «Візерунок» Л.І. Цеханської

Матеріалом методики служать геометричні фігурки, розташовані в три ряди. Верхній ряд складається з трикутників, нижній - із квадратів, середній - із кіл. Квадрати розташовані точно під трикутниками, а кола - в проміжку між ними. Трикутників і квадратів по 17 у ряду, а кіл - 16. Всі три ряди геометричних фігур надалі називаються» смужкою».

Дитині дають завдання намалювати візерунок, дотримуючись правила: з'єднувати трикутники та квадрати через коло (спосіб дії). При чому необхідно виконувати вимоги диктанту, який дається дорослим і де зазначається, які фігури і в якій послідовності слід з'єднувати (трикутник - квадрат, квадрат - трикутник, два квадрати тощо).

Спочатку дитині показують зразок візерунка та надають інструкцію. Потім розпочинається етап навчання способів діяльності, а вже після цього діти переходять до виконання основного завдання.

Діагностичне обстеження складається з трьох серій завдань, які відрізняються конфігурацією візерунка.

Матеріал методики (" смужки» геометричних фігур) розташовується на чотирьох сторінках. На першій сторінці, в центрі верхньої частини, подається зразок візерунка, що його дітям потрібно буде накреслити після пояснення завдання. Внизу цієї ж сторінки розташована» смужка» геометричних фігур, на якій діти вчаться малювати візерунок під диктовку. На трьох наступних сторінках дається по одній» смужці» фігур на кожній, відповідно для I, II і III серій дослідження.

Інструкція. Дітям кажуть:»Зараз ми будемо вчитися малювати візерунок. У вас на аркушах намальовані ряди трикутників, квадратів і кіл. Ми будемо з'єднувати трикутники і квадрати, щоб вийшов візерунок. Слухайте уважно та робіть те, що я казатиму. У нас будуть такі три правила: 1) два трикутники, два квадрати або квадрат із трикутником можна з'єднувати лише через коло; 2) лінія нашого візерунка має йти тільки вперед; 3) кожне нове з'єднання треба починати з тієї фігури, на якій зупинилися, тоді лінія буде безперервною і у візерунку не вийде проміжків. Подивіться на свій аркуш, як можна з'єднувати трикутники та квадрати (увага дітей звертається на зразок, дається його аналіз). Тепер вчіться з'єднувати самі. Подивіться на» смужку» фігур унизу сторінки. З'єднайте два квадрати, квадрат із трикутником, два трикутники, трикутник із квадратом".

Дорослий стежить за тим, як кожна дитина виконує завдання, і в разі необхідності виправляє помилки та пояснює дитині, в чому вона помилилася. У процесі навчання діти опановують чотири способи з'єднання фігур.

Далі починається перша серія дослідження (диктант). Дорослий каже:»Тепер ми будемо малювати на іншому аркуші. Ви маєте уважно слухати та з'єднувати ті фігури, які я називатиму, але не забувайте, що їх можна з'єднувати лише через коло, що лінія візерунка має весь час рухатися вперед і бути безперервною, тобто починати кожне нове з'єднання треба з тієї фігурки, на якій скінчилася лінія. Якщо помилитеся, то вже не виправляйте помилку, а починайте з наступної фігури».

Закінчивши першу серію диктанту, переходять до другої, а потім - до третьої.

Диктувати слід повільно, так, щоб всі діти встигали прокреслити чергове з'єднання. Повторювати двічі не можна, оскільки деяких дітей це може наштовхнути на проведення зайвих з'єднань. Ніякої допомоги дітям під час виконання завдання дорослий не надає. Після того, як усі діти закінчать роботу, аркуші збирають.

Під час оцінки результатів правильними вважаються з'єднання, що відповідають диктанту. Штрафні очки нараховують за зайві сполуки, не передбачені диктантом, і за» розриви», або пропуски» зон з'єднання» між правильними сполуками.

Методика «Самооцінка».

Мета: визначення рівня самооцінки дитини при вступі до 1-го класу шестирічок; оцінка впевненості у собі, здатність до самоаналізу.

Матеріал: аркуш паперу з намальованими на ньому сходинками чи драбинкою.

Інструкція:»Намалюймо сходинки. На одній з цих сходинок необхідно намалювати себе. На верхній сходинці ми малюємо себе, якщо ми слухняні, уважні, доброзичливі, розумні. На середній сходинці, якщо ми теж слухняні,

але інколи вередуємо. На нижній сходинці, якщо ми часто не слухаємося, капризуємо, засмучуємо батьків. Подумайте і намалюйте, де ви себе бачите".

Оцінка:

1 бал - малюнок на нижній сходинці, низький рівень самооцінки;

2 бали - малюнок на середній сходинці, адекватна самооцінка;

3 бали - малюнок на верхній сходинці, завищена самооцінка, характерна для дітей шестирічного віку.

«Два будиночки».

Мета: визначити мотиваційну готовність дитини до навчання у школі.

Матеріал: аркуші паперу, олівці.

Інструкція:»Діти, намалюємо два будиночка: перший має плоский дах, другий - загострений. В першому будиночку діти пишуть, читають, рахують. В другому будиночку діти розважаються, малюють, співають, ходять на прогулянки, бавляться. Розмалюй той будиночок, в якому б тобі хотілося бути, в якому тобі краще". На дошці запропонувати приклади будиночків.

Оцінка:

1 бал - нічого не намальовано або не визначено, який будинок обраний;

2 бали - розмальований другий будиночок - ігрова мотивація;

3 бали - розмальований перший будиночок - навчальна мотивація.

Методика «Графічний диктант» Д.Б. Ельконіна

Діагностична методика дозволяє визначити вміння дитини точно виконувати завдання дорослого, пропоновані ним в усній формі, і можливість самостійно виконати потрібне завдання за зоровим зразком.

Процедура проведення: Кожній дитині видається аркуш із зошита в клітинку, в правому верхньому кутку якого записується прізвище та ім'я дитини, а також дата проведення обстеження. З лівого боку кожного аркуша, на відстані 4-ох клітинок від лівого краю, ставляться три точки одна під іншою (відстань між ними по вертикалі – 7 клітин).

Перша інструкція:»Зараз ми з вами будемо вчитися малювати різні візерунки. Треба постаратися, щоб вони вийшли гарними і акуратними. Для цього ви мусите уважно мене слухати - я казатиму, в який бік і на скільки клітинок провести лінію. Проводьте тільки ті лінії, які я буду диктувати. Коли прокреслите лінію, чекайте, доки я не скажу, куди скерувати наступну. Кожну нову лінію починайте там, де скінчилася попередня, не відриваючи олівця від паперу. Всі пам'ятають, де права рука? Це та рука, в якій ви тримаєте олівець. Витягніть її вбік. Бачите, вона показує на двері (дається реальний орієнтир, наявний у приміщенні). Отже, коли я скажу, що треба провести лінію праворуч, ви її проведете ось так - до дверей (на дошці, заздалегідь розкресленій на клітини, проводиться лінія зліва направо довжиною в одну клітинку). Це проведена лінія на одну клітинку вправо. а тепер я, не відриваючи руки, проводжу лінію на дві клітинки вгору, а тепер - на три клітинки праворуч». (Слова супроводжуються накреслюванням ліній на дошці.) після цього переходять до малювання тренувального візерунка.

Дорослий продовжує:» Починаємо малювати перший візерунок. Поставте олівець на найвищу точку. Увага! Малюйте лінію: одна клітина вниз. Не відривайте олівець від паперу. Тепер одна клітинка праворуч. Одна клітинка вгору. Одна клітинка праворуч. Одна клітинка вниз. Одна клітинка праворуч. Одна клітинка вгору. Одна клітинка праворуч. Одна клітинка вниз. Далі продовжуйте малювати такий самий візерунок самі».

Під час роботи над цим візерунком дорослий ходить по рядах і виправляє дитячі помилки. Під час малювання наступних візерунків такий контроль знімається і стежать тільки за тим, щоб діти не перевертали аркуші та починали новий візерунок із потрібної сторони. Під час диктанту слід витримувати досить тривалі паузи, щоб діти встигали закінчити попередню лінію. На самостійне продовження візерунка дається 1,5-2 хвилини. Дітей слід попередити, що не обов'язково займати всю ширину сторінки.

Наступна інструкція:» Тепер поставте олівець на наступну точку. Приготувались ? Увага! Одна клітинка вгору. Одна клітинка праворуч. Одна

клітинка вгору. Одна клітинка праворуч. Одна клітинка вниз. Одна клітинка праворуч. Одна клітинка вниз. Одна клітинка праворуч. Одна клітинка вниз. Одна клітинка праворуч. А тепер самі продовжуйте малювати цей візерунок".

Інструкція до заключного візерунка :»Все. Цей візерунок далі малювати не треба. Ми займаємося останнім візерунком. Поставте олівець на наступну точку. Починаю диктувати. Увага! Три клітинки вгору. Одна клітинка праворуч. Дві клітинки вниз. Одна клітинка праворуч. Дві клітинки вгору. Одна клітинка праворуч. Три клітинки вниз. Одна клітинка праворуч. Дві клітинки вгору. Одна клітинка праворуч. Дві клітинки вниз. Одна клітинка праворуч. Три клітинки вгору. А далі самі продовжуйте малювати цей візерунок».

Під час аналізу результатів виконання завдання необхідно окремо оцінити дії під диктовку і правильність самостійного продовження візерунка. Перший показник свідчить про вміння уважно слухати та чітко виконувати вказівки дорослого, не відволікаючись на сторонні подразники, другий - про ступінь самостійності дитини в навчальній роботі. І в тому і в іншому випадку можна орієнтуватися на такі критерії, як :

1) високий рівень. Обидва візерунки (не рахуючи тренувального) загалом відповідають які диктуються; в одному з них зустрічаються окремі помилки;

2) середній рівень. Обидва візерунки частково відповідають які диктуються, але містять помилки або один візерунок зроблений безпомилково, а другий зовсім не відповідає тому, що диктувалося;

3) рівень нижче середнього. Один візерунок частково відповідає тому, що диктувалося, другий - зовсім не відповідає;

4) низький рівень. Жоден із двох візерунків зовсім не відповідає тому, що диктувалося.

Методика» Графічний диктант» дуже популярна серед психологів, але проводячи її, необхідно звернути особливу увагу на ліворуких дітей, оскільки в інструкції перед початком дослідження дитині нагадують, що права рука -

це та, в якій тримають олівець. Окрім того, як показує практика, деякі майбутні першокласники плутають не тільки праву і ліву сторону, але також верх і низ аркуша паперу, і не всі вміють відрахувати одну, дві або три клітинки. У зв'язку з цим, не завжди існує можливість встановити причину неякісного виконання завдання, а саме: чи є причиною неуважність дитини або труднощі сприйняття на слух завдання, а може бути й таке, що справа дитина не орієнтується в поняттях»ліво - право",» верх -низ»і не вміє рахувати.

6.4Тести для перевірки рівня набутих знань і навичок перед школою

Тест фонематичного слуху

Мета: Перевірити рівень фонематичного слуху.

Процедура проведення: *Дорослий пропонує дитині:*»Давай пограємося в школу: ти будеш учителем, а я – учнем». *Дістaвши згоду, продовжує:*»Я буду повторювати яке-небудь слово, а якщо зіб'юся, зроблю помилку і ти почуєш інше слово, відразу вдар ось так *(показує).* Цим ти ніби вкажеш мені на мою помилку. А далі назвеш те слово, яке я сказала помилково. Якщо ж я буду називати тільки те слово, яке ми обрали, то коли я закінчу, ти скажеш:»Все правильно». Ну що, спробуємо? Слухай: рама, рама, рама, рама, вікно, рама, рама...». *Почувши»вікно», учень ляскає долонею по столу і каже:»Ви сказали "вікно"».*

Переконавшись у тому, що завдання зрозуміле, дорослий переходить безпосередньо до дослідження. Воно складається з чотирьох завдань. Перше завдання пропонується лише для ознайомлення і тренування (його результати не враховуються під час оцінювання результатів тесту), три інші завдання – залікові.

Набори слів

(вимовляється одне слово за 0,5-0,7 секунди)

Рама, рама, рама, рама, лама, рама, рама, рама, рама, рама, рама.

Поріг, поріг, поріг, політ, поріг, поріг, поріг, поріг, поріг, поріг, поріг.

Рампа, рампа, рампа, рампа, лампа, рампа, рампа, рампа, рампа, рампа, рампа.

II

Коса, коса, коса, коса, коса, коса,коза, коса, коса, коса, коса.

Сірка, сірка, сірка, зірка, сірка, сірка, сірка, сірка, сірка, сірка, сірка.

Світ, світ, світ, світ, світ, світ, світ, світ, світ, цвіт, світ.

Ситий, ситий, ситий, ситий, шитий, ситий, ситий, ситий, ситий, ситий, ситий.

III

Сапка, сапка, сапка, шапка, шапка, шапка, шапка, шапка, шапка, шапка, шапка.

Пошити, пошити, пожити, пошити, пошити, пошити, пошити, пошити, пошити, пошити.

Шашка, шашка, шашка, чашка, шашка, шашка, шашка, шашка, шашка, шашка.

Шукати, шукати, сукати, шукати, шукати, шукати, шукати, шукати, шукати, шукати.

IV

Гора, гора, гора, гора, кора, гора, гора, гора, гора, гора, гора.

Гірка, гірка, гірка, гірка, гірка, гірка, гірка, гірка, гірка, зірка, гірка.

Голос,голос, голос, голос, голос, голос, голос, колос, голос, голос, голос.

Догодити, догодити, догодити, доходити, догодити, догодити, догодити, догодити.

Якщо в тому чи іншому рядку за умови нормального темпу промовляння (одне слово за одну секунду) дитина не може виявити»зайве» слово або помилилася, то після 1-2 наступних завдань слід повернутися до

цього рядка і повторити його повільніше (вимовляється одне слово за 1,5 секунди).

Оцінювання результатів

Система оцінювання у цьому тесті має одну суттєву особливість: з одного боку, вища оцінка (3 бали) виставляється тільки за умови бездоганного виконання всіх чотирьох завдань; з іншого боку, не має значення, у якій кількості завдань учень припустився тієї чи іншої помилки, в одному чи у чотирьох. За наявності помилок оцінка за виконання тесту виставляється за тим завданням, яке виконане найгірше (тобто помилки не додаються). Використовується чотирибальна шкала оцінювання.

Інтерпретування результатів

0 балів – якщо хоча б у одному із завдань дитина не спромоглася помітити»зайве» слово; при цьому застосовувалися повтори, уповільнене промовляння даного рядка слів;

1 бал – дитина помітила»зайве» слово лише при повторенні рядка в уповільненому темпі;

2 бали – дитина помітила»зайве» слово за звичайного темпу подання слів, але не ляснула долонею по столу –»зайве» слово назвала лише після подання усього рядка;

3 бали – в усіх завданнях з першого подання учень вчасно ляснув долонею по столу й правильно назвав»зайве» слово.

Оцінювання рівня фонематичного слуху дитини

Кількість отриманих балів	Рівень розвитку фонематичного слуху
0	*Низький*
1–2	*Середній*
3	*Високий*

Тест копіювання безглуздих складів

Мета. Виявити рівень розвитку саморегуляції.

***Матеріал*:** 10 наборів карток зі складами, написаними від руки.

Процедура проведення: Дітям пропонують картки зі складами, що містять усі графічні елементи, необхідні для прогнозування успішності оволодіння навичками письма у шкільному віці. Ось вони (10 варіантів рівноцінних завдань):

1. Вел зу бот	6. Бру то шас
2. Ко рат вен	7. Тор же мур
3. Са пре виж	8. Лу кеб шан
4. Пул ке баш	9. Су боз кін
5. Кот взо ли	10. Гор ну маж

Один із наборів складів із наведених десяти подається дитині на спеціальній картці.

«Поглянь, – *каже дорослий,* – тут щось написано. Виявляється, у нас у гостях був зайчик (інопланетянин) і залишив тобі записку. Ти ще не вмієш писати, але спробуй це перемалювати. Добре придивися й напиши так само на аркуші».

Час виконання завдання не обмежується. Однак дорослий звертає увагу на випадки, коли дитина особливо повільно виконує завдання, що свідчить про флегматичний тип темпераменту.

Буває, що несмілива чи збентежена дитина заявляє, що не може перемалювати літери, тому що не вміє писати. У такому разі їй можна запропонувати перемалювати спочатку будиночок, потім геометричні візерунки – прямокутники, кола, ромбики – і тільки потім, після неодноразового заохочення її дій, знову запропонувати перемалювати склади. Оцінюється, звісно, тільки це останнє завдання.

***Оцінювання результатів*:**

1 бал – закарлючки;

2 бали – є подібність до зразка, але розпізнати можна не більше ніж три літери;

3 бали – вдається прочитати щонайменше 4 літери;

4 бали – вдається прочитати всі літери;

5 балів – кожна літера написана чітко, вся фраза має нахил не більше ніж 30°.

Тут виникають запитання. По-перше, чому цей тест характеризує розвиток саме здатності до саморегуляції? Відповісти можна так: для того, щоб більш-менш точно скопіювати той чи інший набір складів, дитина має виконати цілий комплекс регуляторних дій:

1) проаналізувати наданий зразок, виокремити у ньому основні елементи;

2) зафіксувати першу його частину у зоровій короткочасній пам’яті;

3) перевірити якість відображення цієї частини на папері, порівняти з відповідним еталоном;

4) у разі потреби виправити помилки й тільки потім перейти до копіювання наступного елементу.

Як бачимо, усе це являє саме ті операції, що утворюють структуру будь-якої письмової дії.

Друге запитання стосується врахування вікової різниці між дітьми шести- й семирічного віку. Як показує аналіз, вимоги до семирічок у цьому тесті не мають перевищувати вимоги до шестиліток, оскільки здатність, що перевіряється, не тренується у дошкільному віці. Тому рівень розвитку саморегуляції під час виконання графічних дій у цих вікових групах також визначається за єдиними критеріями.

Інтерпретування результатів:

Кількість отриманих балів	Рівень розвитку саморегуляції
1	*Низький*
2–3	*Середній*
4–5	*Високий*

Діагностика словникового запасу

Мета: Виявити рівень лексичного запасу дитини.

Матеріали: Вісім рівноцінних стандартних наборів слів.

Набори слів

1. Велосипед, цвях, лист, парасолька, хутро, герой, качатися, з'єднувати, кусати, гострий.

2. Літак, молоток, книжка, плащ, пір'я, друг, стрибати.

3. Автомобіль, віник, блокнот, чоботи, луска, боягуз, бігти, зв'язувати, щипати, колючий.

4. Автобус, лопата, альбом, капелюх, пух, ябеда, вертітися, розв'язувати, чесати, м'який.

5. Мотоцикл, щітка, зошит, черевики, шкура, ворог, спотикатися, збирати, погладжувати, шорсткий.

6. Пароплав, граблі, посилка, пальто, волосся, нероба, їхати, розрізати, розкидати, твердий.

7. Човен, ганчірка, ручка, рукавиця, шкіра, ледар, повзти, приліпити, жувати, липкий.

8. Самокат, викрутка, журнал, хустка, кігті, майстр, кружляти, відриватися, складати, мокрий.

Рівноцінність, психологічна еквівалентність цих наборів слів забезпечується тим, що до кожного з них у певній послідовності введено однотипні слова. Наприклад, на першому місці у кожному рядку стоїть слово, що означає певний вид транспорту, відомого дитині шестирічного і, тим паче, семирічного віку. На другому місці – слово, що позначає предмет побуту. Для забезпечення неупередженості й ефективності можна змінювати

слова, зберігаючи їхню граматичну та семантичну приналежність. Це забезпечить неупереджений підхід у діагностиці та виключить можливість спеціальної підготовки дитини батьками, котрі можуть бути зацікавленими в штучному підвищенні результату діагностики.

Інструкція.»Уяви, що ти зустрічаєш іноземця, людину з іншої країни, яка погано розуміє українську мову. І от він просить тебе пояснити, що означає слово»велосипед». Як ти відповіси?»

Оскільки відповіді дитина дає у вербальній формі, виникає можливість оцінити її пасивний (знання значень окремих слів) і активний (уживання тих чи інших слів у активному мовленні) словники. Якщо дитина не може відповісти у вербальній формі, то їй пропонують намалювати предмет або показати значення цього слова за допомогою жестів або рухів.

Зазначимо, що тест не має на меті перевірити, чи володіє дитина поняттям, яке позначає обране слово. Буває, що дитина цим поняттям володіє, але, не знаючи відповідного слова в літературній мові, вживає замість нього якесь інше (найчастіше діалектне слово). Не отримавши відповіді з поясненням значення стандартного слова, дорослий іноді замінює це слово синонімом, який, на його думку, дитина знає. Робити цього неможна, оскільки тест спрямований не на перевірку оволодіння тим чи іншим поняттям, а на перевірку знання слів, причому саме тих, які належать до літературної мови. Інша справа, що своє розуміння заданого слова дитина може висловити за допомогою жесту або ескізного малюнка. Під час тестування екзаменатор і його асистент стежать за темпом відповідей дитини, за її мовленням узагалі – чи не є воно занадто уповільненим?

Оцінювання результатів:

Оцінкою за тест є сума балів, які виставляються за пояснення кожного з десяти слів набору.

0 балів – відсутність розуміння слова: дитина заявляє, що не знає значення слова, або неправильно пояснює його зміст, наприклад:»Хутро: його кладуть у подушку й сплять на ній»;

1 бал – розуміє значення слова, але своє розуміння може продемонструвати лише за допомогою жестів або малюнка;

1,5 бала – дитина вербально описує предмет, наприклад:»Велосипед: на ньому катаються; у нього є два колеса, а буває й більше – два великі й одне маленьке». Або:»Це, щоб на ньому кататися» або»Парасолька – щоб сховатися від дощу»;

2 бали – дитина дає визначення, наближене до наукового (таке, у якому вказаний рід і окремі родові ознаки), наприклад:»Лист – це папір, на якому можна написати про себе й надіслати у конверті поштою».

Отже, максимально можлива оцінка становить 2 × 10 = 20 балів.

Інтерпретація результатів:

Оскільки з віком словник дитини швидко збагачується, відповіді шестирічок і семирічок логічно оцінювати по-різному, ставлячи до останніх підвищені вимоги. У зв’язку з цим для визначення рівнів розвитку цієї властивості рекомендується використовувати таку таблицю:

Вікові групи	Рівні лексичного розвитку (сума набраних балів)		
	Низький	середній	Високий
Шестирічки	6,5	7–13	13,5
Семирічки	11,5	12–16	16,5

Після аналізу результатів проходження всіх наведених тестів вирішується питання про ступінь готовності дитини до шкільного навчання. Якщо переважає високий рівень показників і результатів з низьким рівнем немає, – рівень готовності до школи кваліфікується як достатній. У разі переважання низьких показників кваліфікується недостатній рівень готовності до шкільного навчання. Інші варіанти свідчать про середній рівень готовності до школи.

РОЗДІЛ VII ПОРУШЕННЯ РОБОТИ СЕНСОРНИХ СИСТЕМ У ДІТЕЙ

7.1 Що таке порушення сенсорної інтеграції?

Порушення процесу обробки сенсорної інформації часто називають порушенням сенсорної інтеграції та дисфункцією сенсорної інтеграції – це відсутність здатності користуватися інформацією, що отримується через відчуття для благополучного функціонування у повсякденному житті і включає різноманітні неврологічні порушення.

Для мозку порушення або дисфункція сенсорної інтеграції – так само значущє, як порушення травлення для кишечника. Слова дисфункція та порушення синоніми, їх використовують, говорячи про те, що мозок працює неефективно і в ньому порушено природний перебіг процесів. Слово сенсорна означає, що страждають саме сенсорні системи, мозок не обробляє і не впорядковує потоки сенсорних імпульсів, і в результаті людина не отримує точної інформації про себе та навколишній світ.

Термін дисфункція вказує на неможливість успішного вирішення проблеми. Чимало ознак порушення процесу обробки сенсорної інформації схожі на ознаки інших загальних порушень. Багато симптомів можуть накладатися один на одного.

Категорії дітей, що вимагають оцінки сенсорної інтеграції.

- Діти за умови депривації;
- діти з гіперактивністю, відволікальністю;
- із труднощами у навчанні;
- з порушеннями мови;
- із функціональними розладами їжі;
- обдаровані діти ;
- з аутистичним спектром;

- із глобальною затримкою у психомоторному розвитку;
- з псевдоспастичними порушеннями;
- з порушенням сну;
- з недоношеністю;
- З функціональними блювотами.

7.2 Особливості сприйняття дітей з порушеннями обробки сенсорної інформації

При порушенні сенсорної інтеграції мозок працює неефективно і в ньому порушено природний перебіг процесів, мозок не обробляє і не впорядковує потоки сенсорних імпульсів, і в результаті людина не отримує точної інформації про себе та навколишній світ. Некоректна обробка сенсорних сигналів веде до низки проблем, пов'язаних з харчуванням, засипанням, порушенням у системі травлення та виділення, впливає на його рівень активності та уваги, що позначається на поведінці та навчанні; людина, як правило, відчуває, що з нею щось не так, і не може впоратися з простими завданнями та стресом.

У дитини з гіперчутливістю це дуже гостро. Тому так важливо знати про особливості сприйняття гіперчутливої дитини, щоб вчасно виявляти таких дітей, з розумінням ставиться до їх проблем і надавати необхідну допомогу для подальшого успішного розвитку.

Негативні реакції у дітей із порушенням сенсорної інтеграції часто пов'язані з дотиками, або тактильними відчуттями, проте подібні реакції спостерігаються і щодо запахів, смаків, звуків, світла чи інших зорових відчуттів, і навіть рухів та змін становища тіла.

Людина з гіперчутливістю навіть простий дотик до руки відчуває часом як базову (життєву) загрозу; приблизно також відреагувало б дику тварину. Базова загроза породжує базову реакцію – агресію, удар у відповідь або бажання втекти.

Пригнічення (гальмування) – це нервовий процес, у якому одна область нервової системи не дозволяє інший області надмірно реагувати на сенсорний імпульс. У дитини з підвищеною чутливістю до тактильних стимулів вони пригнічуються слабо, тому тактильні (і багато інших) відчуття йому дискомфортні і породжують надмірну активність.

Спільні ігри з однолітками загрожують проблемами. Раптовий дотик або дотик ззаду породжують особливо сильну тривогу, тому змушувати таку дитину встати в шеренгу разом з іншими дітьми означає просто провокувати інцидент.

Гіперчутлива дитина може поводитися агресивно при спілкуванні з оточуючими, тому що зовнішні стимули можуть його напружувати, дратувати.

Дуже важливо розділяти і не плутати гіпочутливість та сенсорний пошук, оскільки стратегії допомоги будуть різними для цих двох груп дітей. Те, що активізуватиме гіпочутливість, може перезбуджити і дестабілізувати дитину з «голодом відчуттів».

Поріг реєстрації сенсорного сигналу в дітей із зниженою чутливістю підвищений: їм потрібна більша тривалість/інтенсивність стимулу відповіді. Вони можуть здаватися неуважними та незацікавленими, оскільки їхня нервова система не досягла потрібного рівня активації для діяльності. Тому в іграх, заняттях та повсякденній діяльності необхідно «привертати увагу» сенсорних систем зміною характеристик відчуттів (швидкості, амплітуди, положення, інтенсивності, гучності, частоти тощо).

7.3 Контрольний список питань для перевірки наявності порушень обробки сенсорної інформації: ознаки та симптоми дисфункції

Тактильні почуття. Інформація від шкірних рецепторів про дотик, тиск, температуру, біль і рух волосків на шкірі.

Ознаки тактильної дисфункції

1. Гіперчутливість до дотику (захисна поведінка щодо тактильних стимулів)

- 1.1. Зазнає страху, тривоги або агресії при легкому або несподіваному дотику
- 1.2. У дитячому віці не любив/не любить, коли беруть на руки або міцно обіймають: може вигинатися, кричати та вириватися
- 1.3. Болісно реагує на зміну підгузника/необхідність зміни підгузника
- 1.4. Боїться чи уникає перебувати у безпосередній близькості від інших людей чи дітей (особливо у чергах)
- 1.5. Лякається, якщо до нього/її стосується хтось/щось, кого/що він/вона не бачить (наприклад, ззаду або коли знаходиться під ковдрою)
- 1.6. Не любить, коли розчісує волосся. Може бути вкрай прискіпливий до типу гребінця
- 1.7. Не любить м'яті простирадла (тобто старі, у складках)
- 1.8. Уникає групових взаємодій через страх чужих несподіваних дотиків
- 1.9. Опирається доброзичливим чи ласкавим дотикам від будь-кого, крім батьків і рідних братів/сестер (а іноді й включаючи їх!)
- 1.10. Не любить чужих поцілунків, витирає місце поцілунку. Вважає за краще обійматися
- 1.11. Сприймає як катування краплі дощу, воду з душу або подих вітру по шкірі, що призводить до небажаних реакцій або спроб уникнути даного впливу.

- 1.12. Видає гіперреакцію при легких порізах, подряпинах або укусах тварин
- 1.13. Уникає дотику до деяких видів матеріалів (ковдри, килимки, опудала тварин)
- 1.14. Відмовляється носити новий або жорсткий одяг, одяг із грубої тканини (водолазки, джинси, головні убори або ремені тощо)
- 1.15. Уникає ігор за участю рук
- 1.16. Уникає/не любить/зазнає відрази до «брудних ігор», наприклад, у пісок, глину, воду, клей, блиск, пластилін, слиз, крем для гоління/мильні бульбашки і т.д.
- 1.17. Не любить, коли брудні руки часто витирає або миє їх
- 1.18. Надмірно боїться лоскоту
- 1.19. Дратують шви на шкарпетках, через що може відмовлятися носити їх
- 1.20. Дратує тертя одягу про шкіру, може захотіти носити шорти та футболки цілий рік. Маленькі діти можуть віддавати перевагу залишатися голими і весь час стягують з себе одяг та підгузки
- 1.21. Носить сорочки з довгими рукавами та довгі штани цілий рік, щоб не залишати шкіру відкритою зовнішнім впливам
- 1.22. Не любить, коли миють обличчя
- 1.23. Не любить, коли стрижуть волосся чи нігті на ногах та на руках
- 1.24. Чинить зуби і жахливо боїться стоматолога
- 1.25. Капризує в їжі, їсть лише їжу певного смаку та консистенції, уникає їжі зі змішаною текстурою, уникає прийому холодної та гарячої їжі, не любить куштувати нову їжу;
- 1.26. Відмовляється ходити босоніж по траві чи піску
- 1.27. Ходить тільки навшпиньки

2. Знижена тактильна чутливість (гіпочутливість)

- 2.1. Прагне торкатися, торкається всього і всіх

• 2.2. Відчуває чужий дотик, тільки якщо воно відбувається з підвищеною силою

• 2.3. Не реагує на пошкодження (наприклад, порізи чи синці), при цьому не боїться уколів (навіть може казати, що любить уколи!)

• 2.4. Може не усвідомлювати свої брудні руки чи обличчя чи не відчувати нежить

• 2.5. Може проявляти самоагресію: щипатися, кусатися чи битися головою об стіну

• 2.6. Часто бере різні предмети до рота

• 2.7. Часто робить боляче іншим дітям чи тваринам під час гри

• 2.8. Часто чіпає заспокійливі поверхні або об'єкти (наприклад, ковдра)

• 2.9. Шукає контакту з поверхнями та матеріалами, що забезпечують потужну тактильну взаємодію.

• 2.10. Дуже любить і прагне до ігор, які мають на увазі метушню

• 2.11. Любить вібрації або потужні сенсорні дії

• 2.12. Віддає перевагу і просить надто гостру, солодку, кислу або солону їжу

3. Слабке тактильне сприйняття та розрізнення

• 3.1. Має труднощі з дрібною моторикою (застібка гудзиків, блискавок, застібок)

• 3.2. Може не вміти визначати із заплющеними очима, до якої частини його/її тіла торкнулися

• 3.3. Може боятися темряви

• 3.4. Неакуратно одягається: виглядає неохайним, не помічає, що штани перекрутилися, сорочка вилізла з-під штанів, на черевиках розв'язалися шнурки, одна штанина піднята, а інша ні.

• 3.5. Зазнає труднощів при роботі з ножицями, олівцями або столовими приладами

• 3.6. Продовжує брати предмети до рота для дослідження навіть у віці старше 2 років

• 3.7. Насилу визначає фізичні характеристики об'єктів, форму, розмір, текстуру, температуру, масу і т.д.

• 3.8. Не впізнає об'єкти на дотик. Потребує зорового контакту, наприклад, щоб дістати потрібну річ з рюкзака або парти

Вестибулярний апарат: інформація від середнього вуха про рівновагу. Гравітаційні зміни, рухи та положення в просторі

Ознаки вестибулярної дисфункції

1. Гіперчутливість до руху (підвищена чутливість)

• 1.1. Уникає/не любить обладнання дитячих майданчиків (наприклад, гойдалок, сходів, гірок, каруселів)

• 1.2. Віддає перевагу заняттям сидячи, рухається повільно і обережно, уникає ризиків, може здаватися «увальнем»

• 1.3. Уникає/не любить ліфти та ескалатори, воліє їхати в них/за ними сидячи або відчуває нудоту/нудоту при русі в них/за ними

• 1.4. У буквальному значенні чіпляється за дорослого, якому довіряє

• 1.5. Переживає жах перед падінням, навіть за відсутності реального ризику

• 1.6. Боїться будь-якої висоти, навіть бордюру тротуару чи сходинки

• 1.7. Боїться відривати ноги від землі

• 1.8. Боїться підніматися/спускатися сходами або ходити нерівними поверхнями

• 1.9. Боїться бути перекинутим нагору ногами, повернутим вліво-вправо або назад, не любить мити волосся над раковиною

• 1.10. Лякається, якщо хтось рухає його/її (наприклад, рухає тим, хто сидить на стільці)

• 1.11. У дитинстві не любив(а) дитячих гойдалок чи стрибунців

• 1.12. Боїться або зазнає труднощів при катанні на мотоциклі, стрибках або утриманні рівноваги на одній нозі (особливо із заплющеними очима)

• 1.13. У дитинстві не любить перевертань на живіт

- 1.14. Легко втрачає рівновагу і може виглядати незграбним
- 1.15. Боїться дій, які потребують гарної рівноваги
- 1.16. Уникає швидких чи обертальних рухів

2. Гіпочутливість до рухів (знижена чутливість)

- 2.1. Постійно рухається, ніколи не стоїть на місці
- 2.2. Пристрасно бажає швидкого та/або інтенсивного руху, кружляння
- 2.3. Любить, коли підкидають нагору
- 2.4. Може годинами кружляти і не відчувати запаморочення
- 2.5. Любить швидкі, інтенсивні та/або небезпечні атракціони у парках розваг
- 2.6. Постійно стрибає по меблів, на трамплінах, крутиться на стільці, що обертається, перевертається догори ногами
- 2.7. Любить гойдатися на гойдалках, розгойдуючись якомога вище і подовгу
- 2.8. Є «екстремалом», що часом пов'язано з небезпекою
- 2.9. Завжди біжить, стрибає, скаче замість того, щоб іти пішки;
- 2.10. Коли сидить, то розгойдується з боку на бік, хитає ногою чи головою
- 2.11. Любить раптові чи швидкі рухи (наприклад, коли машина чи велосипед підстрибує на купині)

3. Слабкий м'язовий тонус та/або координації

- 3.1. Має слабке, «мляве» тіло
- 3.2. Часто сутулиться, намагається прилягти та/або кладе голову на руки, працюючи за столом
- 3.3. Насилу відриває голову, руки та ноги від підлоги, лежачи на животі (становище «супермена»)
- 3.4. Часто сидить у «позі W» на підлозі для підтримки рівноваги тіла
- 3.5. Швидко втомлюється
- 3.6. Компенсує «слабкість», міцно хапаючи предмети

- 3.7. Насилу повертає дверні ручки, відкриває і закриває різні порожнини та ємності
- 3.8. Насилу утримує рівновагу на початку падіння
- 3.9. Насилу одягається і застібає блискавки, застібки та гудзики
- 3.10. Не повзав у дитинстві
- 3.11. Погано відчуває своє тіло: натикається на предмети та речі, перекидає предмети, спотикається та/або буває незручно
- 3.12. Зазнає труднощів з великою моторикою (погано стрибає, ловить м'яч, піднімається сходами і т.д.)
- 3.13. Зазнає труднощів з дрібною моторикою, з використанням таких «інструментів» як олівці, столові прилади, гребінець, ножиці тощо.
- 3.14. Можливо, однаково володіє обома руками, часто змінює руки при розфарбовуванні, вирізанні, листі і т.д. Не має чіткої переваги/домінування однієї руки віком 4-5 років
- 3.15. Зазнає труднощів при лизанні морозива
- 3.16. Не впевнений у тому, які рухи виконати, наприклад, для перекроювання через перешкоду
- 3.17. Важко заучує спортивні вправи чи танцювальні рухи

Пропріоцептивні почуття: інформація від м'язів і суглобів про положення тіла, масу тіла, тиск, розтягування, рух і зміну положення тіла в просторі

Ознаки пропріоцептивної дисфункції

1. Поведінка, спрямоване на пошук сенсорних контактів

- 1.1. Намагається стрибати, стикатися, руйнувати щось
- 1.2. Топає під час ходьби
- 1.3. Стукає ногами по столу або стільцю, сидячи за партою/столом
- 1.4. Кусає або смокче пальці та/або часто хрумтить кісточками
- 1.5. Любить бути щільно укутаним в одну або кілька важких ковдр, особливо перед сном

• 1.6. Віддає перевагу максимально тісному одягу (максимально сильно затягує ремені, капюшон, шнурки)

• 1.7. Любить/з ентузіазмом ставиться до ігор, що передбачають звуки, що ляскають

• 1.8. Любить обійматися

• 1.9. Занадто сильно стукає іграшками чи предметами

• 1.10. Любить «шумні», енергійні ігри

• 1.11. Часто навмисне падає на підлогу

• 1.12. Може годинами стрибати на батуті

• 1.13. Протягом дня скрипить зубами

• 1.14. Любить штовхати/тягнути/тягнути речі

• 1.15. Любить стрибати з меблів чи високих місць

• 1.16. Часто вдаряє, штовхає, пхає інших дітей

• 1.17. Гризе ручки, соломинки, рукави сорочки і т.д.

2. Зазнає труднощів з «диференціацією рухів»

• 2.1. Неправильно оцінює ступінь скорочення та розтягування м'язів при виконанні завдань/дій (наприклад, при просуванні рук у рукави сорочки або підйомі)

• 2.2. Не контролює ступінь тиску при листі/малюванні отримує або надто блідий малюнок, або від зусилля ламає олівець.

• 2.3. Письмові роботи робить неохайно, часто рве папір до дірок, стираючи гумкою помилки

• 2.4. Постійно ламає предмети та іграшки

• 2.5. Неправильно оцінює масу предмета (наприклад, склянки соку), який піднімає із надто великим зусиллям, через що сік проливається, або із надто слабким зусиллям, скаржачись на те, що предмет надто важкий

• 2.6. Плутає «важке» та «легке». Тримаючи два предмети, може не розуміти, який із них важчий

• 2.7. Робить все з надто великими зусиллями: грюкає дверима, надто сильно натискає на речі, захлопує кришки

• 2.8. Грає з тваринами, додаючи занадто велику силу, часто завдаючи їм біль

Ознаки слухової дисфункції: (за відсутності діагностованої проблеми зі слухом)

1. Гіперчутливість до звуків (слухова захисна поведінка)

• 1.1. Відволікається на звуки, яких інші зазвичай не помічають (наприклад, гудіння холодильника, вентилятора, нагрівального приладу, цокання годинника)

• 1.2. Лякається звуку води, що змивається в унітазі (особливо в громадських туалетах), пилососа, фена, скрипу черевиків, гавкання собак

• 1.3. Лякається чи відволікається на гучні чи несподівані звуки

• 1.4. Переймається/відволікається на фонові шуми навколишнього світу (наприклад, звуки сінокосарки або за вікном)

• 1.5. Часто просить людей вести себе тихіше: не шуміти, припинити говорити, співати

• 1.6. Втікає, кричить та/або закриває вуха руками при гучних чи несподіваних звуках

• 1.7. Може відмовлятися відвідувати кінотеатри, паради, ковзанки, музичні концерти тощо.

• 1.8. Вирішує, чи подобається йому та чи інша людина, за звуком його голосу

2. Ослаблена чутливість до звуків (знижена чутливість)

• 2.1. Часто не відповідає на мовленнєві звернення або не відгукується на ім'я

• 2.2. Любить дуже голосно вмикати музику або ТБ; здається, що «шумить заради шуму»

• 2.3. Насилу розуміє чи згадує сказане

• 2.4. Не помічає деяких звуків

• 2.5. Не впевнений у тому, звідки взявся звук

- 2.6. Розмовляє сам із собою, виконуючи завдання, часто вголос
- 2.7. У дитинстві вимовляв мало звуків, був відсутній белькіт
- 2.8. Вимушує інших часто повторювати вказівки, часто перепитує

Ознаки порушення оральної (пов'язаної з ротом) сприйнятливості

1. Гіперчутливість до оральних сигналів (оральна захисна поведінка)

- 1.1. Примхливий у їжі, часто має екстремальні харчові уподобання (наприклад, віддає перевагу обмеженому набору продуктів, тільки певні сорти, найменування, відмовляється від проб нової їжі, не їсть у гостях)
- 1.2. Їсть лише «м'яку» їжу у формі пюре після 2-річного віку
- 1.3. Душиться твердою їжею
- 1.4. Зазнає труднощів із смоктанням, жуванням і ковтанням, може давитися або відчувати страх подавитися
- 1.5. Не бажає/відмовляється/дуже боїться відвідування стоматолога чи лікування зубів
- 1.6. Може їсти тільки гарячу або лише холодну їжу
- 1.7. Відмовляється облизувати конверти, марки чи наклейки через неприємний смак
- 1.8. Не любить чи скаржиться на зубну пасту чи ополіскувач для рота.
- 1.9. Уникає приправлених, гострих, солодких чи солоних страв, віддає перевагу простій їжі

2. Знижена чутливість до оральних сигналів (знижена чутливість)

- 2.1. Може лизати, куштувати чи жувати неїстівні об'єкти
- 2.2. Віддає перевагу їжі з сильним смаком (наприклад, занадто гостру, солодку, кислу або солону)
- 2.3. Зазнає надлишкового слиновиділення після прорізування зубів
- 2.4. Часто жує волосся, одяг чи пальці
- 2.5. Постійно бере все до рота після виходу з дитинства
- 2.6. Поводиться так, ніби будь-яка їжа має однаковий смак
- 2.7. Завжди додає до їжі занадто багато приправ чи соусів.

- 2.8. Любить вібрують зубні щітки і навіть походи до зубного лікаря

Ознаки нюхової дисфункції (запахи)

1. Гіперчутливість до запахів (підвищена чутливість)

- 1.1. Негативно реагує чи не любить запахи, які найчастіше не турбують чи непомітні для інших людей
- 1.2. Говорить іншим людям (або розмовляє з ними) про те, як від них погано чи незвично пахне
- 1.3. Відмовляється вживати будь-яку їжу через запах
- 1.4. Зазнає огиди та/або нудоти від запахів у туалеті
- 1.5. Зазнає занепокоєння/роздратування від запаху парфумів або одеколону, побутових запахів, запахів їжі, що готується.
- 1.6. Може через неприємні запахи відмовитися грати в гостях
- 1.7. Визначає, чи подобається йому/їй нове місце чи хтось за запахом

2. Знижена чутливість до запахів

- 2.1. Насилу відрізняє, не помічає або ігнорує неприємні запахи
- 2.2. Може випити або з'їсти щось отруйне, тому що не помічає неприємного запаху
- 2.3. Не може визначати запахи по тестових смужках
- 2.4. Не помічає запахів, на які зазвичай скаржаться інші
- 2.5. Дуже уважно принюхується при знайомстві з новими місцями, людьми чи предметами

Ознаки дисфункції обробки візуальної інформації (без діагностованого порушення зору)

1. Гіперчутливість до зорових сигналів (підвищена чутливість)

- 1.1. Чутливий до яскравого світла, косить очима, заплющує очі рукою, плаче та/або відчуває незручність від світла
- 1.2. Насилу утримує фокусування погляду на задачі/дії, над якою працює, протягом необхідного терміну

- 1.3. Легко відволікається інші зорові стимули у приміщенні рух, меблі, іграшки, вікна, двері тощо.
- 1.4. Насилу знаходиться в яскравих барвистих кімнатах або напівтемних приміщеннях
- 1.5. Тре очі, очі сльозяться, болить голова після читання або перегляду телепередач
- 1.6. Уникає контакту з чужим поглядом
- 1.7. Любить грати у темряві

2. Знижена чутливість до зорових сигналів (знижена чутливість або труднощі з відстеженням, розрізненням або сприйняттям)

- 2.1. Насилу розрізняє схожі надруковані літери або цифри, наприклад, Л і П, С і О, квадрат і чотирикутник
- 2.2. Насилу бачить «повну картинку», тобто. фокусується на деталях або візерунках
- 2.3. Насилу знаходить необхідні предмети серед інших, тобто. папери на столі, речі в ящику шафи, продукти на полиці магазину, іграшки в кошику
- 2.4. Часто втрачає місце, на якому закінчив переписувати текст із книги або з дошки
- 2.5. Насилу контролює рухи очей при відстеженні об'єктів, що рухаються
- 2.6. Насилу розрізняє кольори, форми та розміри
- 2.7. Часто втрачає місце, де закінчив читання чи вирішення математичних завдань
- 2.8. Під час переписування змінює місцями літери в словах або читає слова задом наперед, наприклад, «ніс» замість «сон», «він» замість «але» після першого класу
- 2.9. Скаржиться на «двоєння в очах»
- 2.10. Насилу знаходить відмінності на картинках, в словах, символах або об'єктах

- 2.11. Не витримує постійних інтервалів між словами та розмір літер при листі та/або вибудовуванні в ряд цифр при вирішенні математичних завдань
- 2.12. Зазнає труднощів при вирішенні картинок-загадок, копіюванні форм та/або вирізуванні/відстеженні по лінії
- 2.13. Має схильність косо розташовувати текст на сторінці (рядки вниз або вгору)
- 2.14. Плутає право та ліво
- 2.15. Легко втомлюється від навчання
- 2.16. Зазнає труднощів із просторовими зв'язками, може натикатися на об'єкти/людей або ступати повз сходинок

Порушення функції слуху обробки мовної інформації

- 1. Не може розпізнати джерело звуку
- 2. Насилу дізнається голоси людей
- 3. Насилу розрізняє звуки/слова (наприклад, «підлога» і «кількість»)
- 4. Насилу абстрагується від інших звуків, прислухаючись до того, хто говорить
- 5. Дратується гучними раптовими металевими або високими звуками
- 6. Насилу слухає, розуміє і згадує, що говориться або читається, часто просить повторити вказівки і може зрозуміти або слідувати не більше ніж двом послідовним вказівкам одночасно
- 7. Звертається до інших за підтвердженням, перш ніж дати відповідь
- 8. Насилу формулює думки (усно або на листі)
- 9. Часто каже не вчасно чи «не по темі»
- 10. Якщо буває не зрозумілий, важко може переформулювати думку, при цьому може засмутитися, розсердитися або припинити спроби
- 11. Має труднощі з читанням, особливо вголос (може також страждати на дислексію)
- 12. Має труднощі з артикуляцією та чіткістю вимови

• 13. Найчастіше покращує здатність говорити після інтенсивної рухової активності

Соціальні, емоційні, ігрові порушення та дисфункція саморегуляції

1. Соціальні проблеми

• 1.1. Зазнає труднощів при спілкуванні з однолітками

• 1.2. Іграм з іншими людьми віддає перевагу іграм поодинці з іграшками або предметами

• 1.3. Важко взаємодіє із дорослими, важко веде «осмислений» діалог

• 1.4. Зазнає самоагресії або агресії по відношенню до інших

• 1.5. Завдає труднощів іншим в інтерпретації своїх сигналів, потреб та емоцій

• 1.6. Не прагне контакту зі знайомими людьми

2. Емоційні проблеми

• 2.1. Насилу сприймає зміну порядку, що склався (аж до спалахів гніву)

• 2.2. Легко засмучується

• 2.3. Часто діє імпульсивно

• 2.4. Найкраще поводиться в міні-групі або при індивідуальному спілкуванні

• 2.5. Переживає мінливий настрій, часті істерики та спалахи гніву

• 2.6. Вважає за краще грати осторонь, подалі від групи або просто спостерігати за іграми

• 2.7. Уникає зорового контакту

• 2.8. Зазнає труднощів з озвучуванням власних потреб

3. Ігрові

• 3.1. Зазнає труднощів з імітуючими іграми (після віку 10 місяців)

• 3.2. Безцільно бродить, не займаючись цілеспрямованою грою та не досліджуючи простір (старше 15 місяців)

• 3.3. Випробовує потребу у допомозі дорослого для гри. Насилу грає поодинці (старше 18 місяців)

• 3.4. Годинниками займається однією і тією ж справою (наприклад, вибудовує в ряд машинки, кубики, дивиться той самий мультфільм багато разів і т.д.)

4. Проблеми із саморегуляцією

• 4.1. Надмірна дратівливість, нервозність чи коліки у дитячому віці

• 4.2. Не заспокоюється за допомогою соски, заспокійливого об'єкта чи руках мами

• 4.3. Весь час прокидається у поганому настрої

• 4.4. Вимагає багато зусиль з боку мами (або іншої особи, яка здійснює догляд) для того, щоб заснути (наприклад, погладжування по спині, по голові, заколисування, довгі прогулянки, поїздки в машині)

5. Внутрішнє регулювання (інтероцептивні відчуття)

• 5.1. Відчуває жар чи холод швидше, ніж інші в аналогічній обстановці, ніколи не скаржиться на спеку чи холод

• 5.2. Зазнає труднощів при екстремальних температурних умовах або при переході від однієї крайності до іншої (наприклад, взимку, влітку, вихід з прохолодного приміщення на спеку, з опалювального на холод)

• 5.3. Занадто швидко чи надто повільно дихає, не може переключитися з одного типу дихання на інший у випадках, коли це потрібно організму

• 5.4. Занадто швидке чи надто повільне серцебиття щодо фактичних навантажень

• 5.5. Дихання та серцебиття заспокоюються під час або після фізичного навантаження чи переляку повільніше, ніж очікувалося

• 5.6. Різкі/часті перепади настрою (від роздратованого до досить) протягом дня без видимої причини

• 5.7. Непередбачуваний стан збудження або нездатність контролювати ступінь збудження (швидкий перепад від надмірної збудженості до млявості, нестійкість стану між обома станами, перехід від гіперстимуляції до

гіпостимуляції за кілька годин або днів, залежно від виду дій, обстановки тощо)

- 5.8. Часті запори або діарея, змішаний стул протягом одного або кількох днів
- 5.9. Труднощі при звиканні до горщика, нерозуміння того, коли хоче до туалету (тобто не відчуває наповнення сечового міхура або позивів до дефекації)
- 5.10. Нездатність регулювати спрагу: завжди хоче пити, ніколи не хоче пити, відчуття змінюються то в один, то в інший бік
- 5.11. Нездатність регулювати голод: весь час їсть, ніколи не хоче їсти, не відчуває насичення/голоду
- 5.12. Нездатність регулювати апетит та/або постійне почуття голоду. Але, зробивши «два укуси», відчуває, що наївся, а потім знову відчуває голод (схильність до порушень харчування та/або поганого зростання)

Рекомендації для гіпочутливої дитини:

Залучення дитини до рухової активності за допомогою підібраних мотиваційних стимулів (емоційна гра, змагання тощо), використання у навчальних заняттях «динамічної паузи» (зарядка, «гімнастика мозку»);

Використання гойдалок, балансиров (наприклад, для «смуги перешкод»), можна підкладати на сидіння стільця ортопедичну подушку-балансир під час виконання навчальних завдань або навіть сидіти на фітболі;

Ігри з вібруючими іграшками;

використання контрастних кольорів, текстур;

Ігри з ліхтариками у темряві, а у заняттях – достатній рівень освітленості підвищує стан неспання;

Використання пахучих ароматів для активації уваги: ментол, цитрус, кориця, хвойні (за відсутності протипоказань);

пробувати їжу з інтенсивним смаком (наприклад, лизнути кисле, гірке), давати хрусткі, пружні продукти;

Ходьба по колючих килимках, ходьба босоніж різними поверхнями: піску, траві, каменям;

Ігри з киданням м'ячиків, мішечків різної ваги з крупою/піском у рухому мету;

Ігри на кшталт «вибивала», де потрібно ухилятися від м'ячика, що летить.

Стратегії роботи з дитиною, яка має тактильно – захисну поведінку або способи допомоги дитині із симптомами тактильної гіперчутливості.

- Торкатися до дитини впевнено, уникаючи легких, «лоскочучих» дотиків. Торкатися дитини всією долонею, а не кінчиками пальців.
- Коли дітей ставлять у шеренгу, такій дитині, можливо, буде комфортніше стояти на самому початку або наприкінці ряду. При групових іграх, де треба вставати в коло, йому легше розташовуватися за хлопцями, а не між ними.
- Тривалий відчутний тиск зазвичай «перекриває» дратівливі тактильні відчуття. Ось чому ми спонтанно розтираємо забите місце. Міцний масаж, прийом «сендвіч» (коли дитину обережно кладуть між подушками) - це приклади дій, що утихомирюють надмірну чутливість до дотиків.
- Необхідно звертати увагу на види тканин, одягу, іграшок і на повсякденні ситуації (наприклад, прохід крізь натовп у великому магазині), які можуть спровокувати у дитини негативні реакції. Поки проблема стоїть гостро необхідно уникати подібних подразнюючих факторів тканини, яка йому подобається, не ходіть у багатолюдні місця).
- Поступово вводити нові тактильні відчуття-під час ігор, миття, їжі і т.д., і дозволяти дитині самостійно визначати, як довго вона може витерпіти кожну вправу. Дитині буде легше освоїти новий досвід, якщо він сам стане ініціатором гри, а не вимушено опиниться перед потенційно небезпечними

або незнайомими обставинами, підкоряючись тиску дорослого. Необхідно показувати все на собі, перетворюючи свої дії на гру, стимулювати його уяву, не форсувати події: не примушувати його до участі.

- Необхідно підтримувати у дитини бажання набути нового тактильного досвіду.
- «Тяжка робота», коли дитина допомагає нести сумки з покупками, одягає в міру важкий рюкзак, грає в ігри, де треба штовхати або тягнути щонебудь або стрибати, забезпечує нервову систему певними відчуттями, які, як правило, заспокоюють або організують тактильну гіперчутливу систему.
- Не примушувати доводити до кінця завдання, яке викликає у неї огиду. У разі прояву захисної поведінки (ухилення, гримаси, замикання в собі, незадоволені вигуки) негайно припинити заняття. Відновлювати роботу поступово.
- Виконувати роботу в комфортному для неї темпі.
- Бажано, щоб дитина торкалася дорослого, а не навпаки, якщо це можливо.
- Занадто збудженій дитині допоможе повільне розгойдування у кріслі – качалці.
- Деяким дітям необхідне чітке визначення меж особистого простору.

Заходи допомоги дитині з порушенням сенсорної інтеграції під час засипання.

Дитина з порушенням сенсорної інтеграції може потребувати незвичайно тривалий денний сон або вона може іноді не спати, навіть якщо виснажена. Причиною такого збою у гіперчутливої дитини може бути почуття дискомфорту, викликане, наприклад, простирадлом, яке для неї здається занадто дряпаючим. Дитина з гіпочутливістю погано спить, якщо недостатньо рухалася протягом дня.

Проблемам сну може супроводжувати висока потреба у рухах. Якщо дитина протягом дня мало рухалася, то її рівень збудження може бути нестійкий, і він буде вночі перезбуджений.

Заходи допомоги.

Протягом дня необхідно здійснювати достатню кількість рухів: хитання на гойдалках, біг, «важка робота»-перенесення відповідних тягарів; дієтичні добавки, заспокійливі мозок, такі як магній, поліненасичені жирні кислоти, гамма-аміномасляна кислота; ніякої їжі з добавками, включаючи аспартам (підсолоджувальну речовину), глютомат (штучні смакові добавки) та штучні барвники, які збуджують мозок.

Перед тим як лягти спати-тепла ванна. За 2 години до сну жодного телевізора.

У ліжку одна довга розповідь; масаж спини та глибоке та щільне знизування плечей, рук та ніг; Після того, як ковдра підіткнута, включити нічник, якщо дитина боїться темряви, і включити заспокійливі мелодії, наприклад, адажіо Моцарта або Баха, або звуки природи.

Заходи допомоги дитині з порушенням сенсорної інтеграції у харчуванні.

Їда може бути випробуванням для розбалансованої дитини. Причиною може бути підвищена чутливість до тактильних відчуттів. Текстура та консистенція картопляного пюре, рисового пуденгу ... можуть бути неприйнятними для чутливого рота.

Підвищену тактильну чутливість рота ще називають «оральним захистом»

Іншою причиною може стати зовнішній вигляд їжі, її запах, непереносимість смаку цієї їжі.

Причиною можуть бути нерозвинені сенсорно-моторні навички, включаючи координацію ссання, ковтання та дихання.

Хоч би якою була причина вибірковості в їжі, у розбірливого їдця існують харчові переваги.

В результаті дефіцит харчування та пристрасті можуть вплинути на її розвиток, вагу та опірність організму та викликати підйоми та спади настрою.

Зазвичай в дієті розбірливого їдця, його тілу і мозку невистачає незамінних жирних кислот, вітамінів групи В, мінералів і жиророзчинних антиоксидантів, що може спричиняти вушні інфекції.

Дефіцит цинку (що знаходиться в яйцях, арахісі, висівках. Какао і т.д. може впливати на відчуття смаку у дитини і, таким чином, на її інтерес до їжі. Це також може призвести до низького тонусу м'язів. Проблем зі слухом і зором. Появі висипу та випадання волосся.

При гіпочутливості дитина може не розпізнавати сигнали голоду та спраги, насичення.

Іншою причиною поганого травлення є пасивність.

Рекомендації.

- Уникати нездорової їжі.
- Забезпечити харчові добавки, особливо Омега-3 поліненасичені жирні кислоти (що знаходяться в лляному насінні, грецькому горіху та лососі), оскільки нервова система складається на 60% з жирів.
- Використовувати електричну зубну щітку або масажер для ротової порожнини та щік дитини.
- Забезпечити сенсорну дієту.

ПІСЛЯМОВА

Дитинство є тим важливим періодом інтенсивного розвитку, визначає все подальше життя людини. У цей період закладається основи функціонування та взаємостосунків із навколишнім середовищем. Серед інших якостей, саме цей період є сенситивним для сенсорного розвитку дитини - вдосконалення її орієнтування у зовнішніх властивостях та відносинах предметів та явищ, у просторі та часі.

Сенсорний розвиток включає дві взаємопов'язані сторони – засвоєння уявлень про різноманітні властивості та відносини предметів та явищ та оволодіння новими діями сприйняття, що дозволяють повніше і розчленовано сприймати навколишній світ [

В даний час існує безліч засобів, які дозволяють дитині знайомитися з предметами, не в їх натуральному вигляді, а через фотографії, схеми, малюнки, моделі і т.д. вигляді. Чи означає це, що відпаде необхідность розвитку здатності сприйняття? Звичайно, - ні. Життя сучасної людини, її діяльність у різних галузях науки і техніки вимагає добре розвиненої сенсомоторної системи.

Добре розвинена здатність сприйняття необхідна, тож її потрібно розвивати, і починати потрібно з моменту народження дитини.

Сенсомоторне виховання, у широкому понятті цього слова, сприяє інтелектуальному розвитку дітей, успішній готовності дітей до навчання в школі, оволодіння дітьми навичками письма та іншими навичками ручної праці, а головне їх психоемоційному благополуччу.

Критерії психосенсомоторного розвитку та методи діагностики наведені у даному посібнику допоможуть вам визначити, чи відповідає розвиток дитини віковим характеристикам. Тож це дозволить вчасно розпочати корекційно-розвиткову роботу, а отже, скорегувати певні проблемні моменти.

Список використаних джерел, та джерел для додаткової інформації

1. Айрес Ж., Роббінс Дж. Дитина і сенсорна інтеграція. Розуміння прихованих проблем розвитку з практичними рекомендаціями для батьків і спеціалістів. Київ : ЦУЛ, 2022. 327 с.
2. Барташнікова І. А. Розвиток уяви та творчих здібностей у дітей 5-6 років: навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2007. 64 с.
3. Боярчук О. Д. Анатомія та еволюція нервової системи: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2014. 395 с.
4. Бурова А. Сюжетно – рольова гра у розвитку творчих здібностей. *Дошкільне виховання,* 2010. №1. С. 14 – 15.
5. Варій М. Й. Загальна психологія : навч. посіб. Київ, 2009. 288 с.
6. Внук О. Д. Сенсорний розвиток дітей раннього віку. *Дошкільний навчальний заклад*. 2011. № 8. С. 29 – 32.
7. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 308 с.
8. Галян І. М. Психодіагностика: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2009. 464 с. (Альма-матер)
9. Гріньова О. М.,Терещенко Л. А. Дитяча психодіагностика : навч.-метод. посіб. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.
10. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ, 2012. 424 с.
11. Дуткевич Т. В. Дитяча розвивально-корекційна психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. заклад. Київ : ЦУЛ, 2020. 304 с.
12. Журат Ю. В., Олійник М. І., Фесун Г. С. Розвиток та діагностика пізнавальних процесів дошкільника : навч.-метод. посібник. Чернівці : Родовід, 2019. 176 с.
13. Запорожан В. М., Аряєв М. Л. Перинатологія: Підручник / За ред. В. М. Запорожана. Одеса : Одес. держ. мед. ун-т, 2000. 302 с. (Б-ка студентамедика).

14. Ілляшенко Т. Д., Каменщук Т. Д., Обухівська А. Г., Жук Т. В., Психолого-педагогічні засади технологій супроводу дітей з особливими освітніми потребами у процесі їх соціальної інтеграції : кол. монографія / за. ред. Т. Д. Ілляшенко, А. Г. Обухівська. Київ : Ніка-Центр, 2020. 113 с.

15. Інноваційні арт-терапевтичні технології : зб. статей І Всеукр. наук. інтернетконф., 12 березня 2019 р., м. Переяслав-Хмельницький / за заг. ред. В. А. Вінс, І. М. Зозуля, Т. М. Кузьменко. Переяслав-Хмельницький, 2019. 165 с. Інтернет ресурс https://k-s.org.ua/screening-of-childrens-mental-health/

16. Каменщук Т. Д. Особливості формування просторових уявлень як однієї із складових психічної діяльності дітей в нормі та з порушеннями у розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти.* 2012. Вип. 3. С.332 – 344.

17. Кір'янова Р. А. Комплексна діагностика дошкільнят. Київ : Каро, 2006. 112 с.

18. Клименко В. В. Розроблення норм психічного розвитку дитини. Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України. Вип. 22:»Актуальні проблеми сучасної української психології». Київ: Нора-прінт, 2002. С. 106—118.

19. Кобильченко В. Психіка та її розвиток у психологічних законах та закономірностях. *Особлива дитина*: навчання і виховання. 2016. № 1. С. 7-14. URL:: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DLog_2016_1_3 (дата звернення: 19.06.2019)

20. Конопляста С. Ю.,Сак Т. В. Логопсихологія: навчальний посібник / за ред. М.К. Шеремет. Київ: Знання, 2010. 293 с.

21. Корекційна психопедагогіка (Олігофренопедагогіка) : навч.-метод. посіб. / укл. О. В. Гаяш. Ужгород : ДВНЗ»Ужгородський національний університет», 2021. 255 с.

22. Корекційно-профілактична робота в дошкільній освітній установі: збірник ігор і вправ / укладач – О. А. Тельна. Харків: Стиль-издат, 2018. 214 с.

23. Кривоніс М. Л. Сенсорний розвиток дошкільнят : посіб. Харків : Ранок, 2021. 192 с.

24. Максименко С. Д. Загальна психологія / С. Д. Максименко. Вінниця : Нова Книга, 2004. 704 с

25. Малікова Ю. В. Сенсорне виховання у спадщині видатних педагогів минулого. Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського : зб. наукових праць. Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2005. № 3-4. С. 151–153.

26. Мартинчук О. В. Основи корекційної педагогіки : навч.-метод. посіб.б Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. 288 с.

27. Маценко В. Ф. Психологія пізнавальних процесів : навч. посіб. Київ : Главник, 2008. с. 55 – 46.

28. Методи вивчення психічного розвитку дитини – дошкільника: Метод. посіб. для педагогів, практ. психологів, студ. серед. і вищ. пед. закл. / укл. С.Є.Кулачківська, Т.О.Піроженко, Л.Г.Подоляк та ін. Київ: Світич, 2003.

29. Олексенко С. В. Вплив моторної ак тивнос ті на мовленнєвий розвиток немовлят. Зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. Київ, 2004. Т. 4. Вип. 5. С. 212—220.

30. Олексенко С. В. Дослідження особливостей взаємозв’язку сенсорного мовлення і моторної активності дітей раннього віку. Зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. Київ, 2006. Т. 8. Вип. 4. С. 267—273.

31. Палій А. А. Диференціальна психологія: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2010. 432 с. – (Альма-матер).

32. Палій А. А. Методи діагностики психічного розвитку дітей / за ред. Палій А. А. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2013. 430 с.

33. Перинатальна психологія / А.М. Скрипніков, Л.О. Герасименко, Р.І. Ісаков. Київ : Видавничий дім Медкнига, 2017. 168 с. ISBN 978-966-1597-38-8.

34. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. Київ. 2004. 456 с.

35. Поніманська Т. І. Дорослий у становленні особистості дитини. *Дошкільне виховання.* 2009. № 12. С. 6 – 15.

36. Прохоренко Л. І. Дитина із труднощами у навчанні : підручник. Харків : Ранок. 2018. 48 с.

37. Проценко О. Профілактика соціальної дезадаптації дошкільнят. Київ: Шкільний світ, 2011. 128 с.

38. Психічний розвиток дитини – дошкільника: Навч. посіб. для педагогів, психологів, вихователів дит. дошк. закладів, студ. сер і вищ. пед. закладів, батьків / укл. С.Є. Кулачківська, С.О. Ладивір, Т.О. Пироженко та ін. Київ: Світич, 2004. 75 с.

39. Психологічна допомога в розвитку особистості: збірник авторських програм : зб. пр. / упор. Самойлюк О. М. Полтава : ПОІППО, 2019. 492 с.

40. Психолого-педагогічний інструментарій діагностики дітей дошкільного віку : навч.-метод. посіб. / за заг. М. В. Роганової. Харків : ФОП Філімянов, 2018. 335 с.

41. Роберт Нікель. Раннє виявлення розладів розвитку і психічних розладів у первинній допомозі

42. Романів О.П., Надь Б.Я. Перинатальний період як особливий етап становлення особливостей психічного здоров'я особистості / Науково-практичний журнал. "Здоров'я нації". № 3 (44), 2017 р.

43. Романчук О. Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві. Львів, 2008. 334 с.

44. Сак Т. В. Особлива дитина: від народження до 6 років. Поради батькам. Київ : Літера ЛТД, 2008. 144 с.

45. Сергєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2012. 376 с.

46. Спеціальна педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. О. В. Мартинчук, І. М. Маруненко, К. В. Луцько та ін. Київ : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2017. 364 с

47. Супрун М. О. Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник. Луганськ: “Альма-матер”, 2003. С. 123.

48. Тарасун В. Морфофункціональна готовність дітей з особливостями у розвитку до шкільного навчання:діагностика і формування. Монографія. Київ: НПУ ім.. Драгоманова, 2008. 294с.

49. Трикоз С. В., Блеч Г. О. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку. Харків: Ранок. 2018. 40 с.

50. Чепка О. В. Спеціальна психологія. У питаннях і відповідях : навч. посіб. / укл. Чепка О. В. Умань : ВПЦ»Візаві», 2016. 104 с.

51. Шагар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : ПРАПОР 2007р. 640 с.

52. Шелестова Л. В. Формування цілісної картини світу у старших дошкільнят *Дошкільне виховання.* 2010. № 3. С. 5 – 7.